

ZBORNIK RADOVA MEĐUKULTURALNO RAZUMIJEVANJE I SARADNJA MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI

INTERCULTURAL UNDERSTANDING AND COOPERATION
OF THE YOUTH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

MEĐUKULTURALNO RAZUMIJEVANJE I SARADNJA
MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI

Ehlimana Spahić i Sarina Bakić (ured.)

ZBORNİK RADOVA
MEĐUKULTURALNO RAZUMIJEVANJE I SARADNJA MLADIH
U BOSNI I HERCEGOVINI

Sarajevo, 2020.

NASLOV:

Zbornik radova Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini

UREDNIČE:

Ehlimana Spahić i Sarina Bakić

AUTORI:

Ehlimana Spahić, Sarina Bakić, Amer Osmić, Enita Čustović, Jovana Đukić, Jovana Stanojević, Irena Stanišić, Mejli Seizović, Ermina Čardžić, Kasim Porić, Subha Smajić, Lorena Grbavac, Hariš Taletović, Harun Nuhanović, Azra Bašić, Marija Raspudić, Nataša Gavur, Minja Čulić, Azra Zahirović, Haris Halitović, Emina Kazaz, Ajla Spahić, Din Šaćić, Nejra Taslidža, Ena Jusufbegović, Emir Zukić, Emir Begović, Adi Milišić, Majra Hasanefendić, Irma Handabaka, Merima Bešlagić, Anida Jažić, Edina Avdić, Medina Pelja, Emina Obradović, Anes Hodžić, Ismail Jazvin, Ivan Volić, Lajla Leko, Enida Kaldžija, Ana Dragozet, Davor Puljić, Ekrem Sarajlić, Ajna Sarajlić, Asif Durmić, Almedina Kulovac.

IZDAVAČ:

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

ZA IZDAVAČA:

Sead Turčalo

LEKTURA:

Enita Čustović

DTP:

Amer Osmić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.7-053.6(497.6)(082)

MEĐUKULTURALNO razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini
[Elektronski izvor] : zbornik radova / urednice Ehlimana Spahić, Sarina Bakić. - El.
zbornik. - Sarajevo : Fakultet političkih nauka, 2020

Način pristupa (URL): http://fpn.unsa.ba/wpcontent/uploads/2020/01/Zbornik_FPUNSA_SPAHIC_BAKIC_ONLINE.pdf. - Nasl. sa nasl. ekrana. - Opis izvora
dana 15. 1. 2020.

ISBN 978-9958-598-99-9

COBISS.BH-ID 28722694

NAPOMENA: Ova publikacija nastala je u sklopu projekta „Dijalog za budućnost“, koji implementiraju UNDP, UNICEF i UNESCO u partnerstvu sa Predsjedništvom Bosne i Hercegovine. Projekat „Dijalog za budućnost“ se finansira sredstvima Ureda Ujedinjenih nacija za podršku izgradnji mira Fonda za izgradnju mira (PBF). Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su stavovi i mišljenja autora publikacije i ne odražavaju nužno stavove i mišljenja UN agencija koje implementiraju projekat niti partnera u projektu.
Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost autora.

UREDнице
EHLIMANA SPAHIĆ
SARINA BAKIĆ

**ZBORNİK RADOVA
MEĐUKULTURALNO RAZUMIJEVANJE
I SARADNJA MLADIH U BOSNI
I HERCEGOVINI**

SARAJEVO, 2020.

Sadržaj

PREDGOVOR..... 7

BAKIĆ Sarina:

DRUŠTVENA INTEGRACIJA U KULTURI..... 11

SPAHIĆ Ehlimana, OSMIĆ Amer, ČUSTOVIĆ Enita:

ZNAČAJ KULTURNIH I KREATIVNIH INDUSTRIJA ZA
OSTVARIVANJE DRUŠTVENOG RAZVOJA..... 21

ZBORNİK ESEJA UČESNICA/UČESNIKA U PROJEKTU MEĐUKULT-
URALNO RAZUMIJEVANJE I SARADNJA MLADIH..... 29

Jovana Đukić	31
Jovana Stanojević	34
Irena Stanišić	36
Mejli Seizović	37
Ermina Cardžić	40
Kasim Porić	43
Subha Smajić	45
Lorena Grbavac	47
Haris Taletović	49
Harun Nuhanović	50
Azra Bašić	54
Marija Raspudić	56
Nataša Gavur	58
Minja Culić	60
Azra Zahirović	63
Haris Halitović	65
Emina Kazaz	67
Ajla Špahić	69
Din Sačić	70
Nejra Taslidža	72
Ena Jusufbegović	74
Emir Zukić	76
Emir Begović	78
Adi Milišić	80
Majra Hasanefendić	82
Irma Handabaka	85
Merima Bešlagić	88
Anida Jažić	90
Edina Avdić	91
Medina Pelja	93
Emina Obradović	95
Anes Hodžić	97
Ismail Jazvin	100
Ivan Volić	104
Lajla Leko	106
Enida Kaldžija	108
Ana Dragozet	110
Davor Puljić	113
Ekrem Sarajlić	115
Ajna Sarajlić	117
Asif Durmić	119
Almedina Kulovac	122

PREDGOVOR

Kulturni razvoj i kulturna komunikacija odnosno međukulturalno razumijevanje i saradnja predstavljaju razvojno relevantne teme u kontekstu razmišljanja o budućnosti svijeta i dobijaju sve veću aplikabilnu vrijednost u planiranju razvoja i kreiranju razvojnih projekata. U nastojanju da u globalnoj svjetskoj zajednici snažnije potaknu razmatranje i proučavanje međukulturalnog dijaloga, UN i njena agencija UNESCO su putem okvirnog projekta Dijalog za budućnost omogućili različitim društvima, pa tako i bosanskohercegovačkom, da praktičnim projektnim aktivnostima doprinesu mijenjanju uloge kulture u razvoju društva te da afirmiraju nove pristupe progresivnim promjenama koje se tiču svakog pojedinca.

Neki od osnovnih ciljeva projekta Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini, a koji je jedan od projekata mreže Dijalog za budućnost jeste sagledavanje najvažnijih aspekata kulturne dimenzije razvoja bosanskohercegovačkog društva, u ovom slučaju mladih, afirmacija kulturno-historijskog naslijeđa, razvoja kulturnih potreba, participacije mladih u kulturnom životu i unapređenja kulturne saradnje i komuniciranja mladih iz različitih gradova cijele Bosne i Hercegovine. Iako se ova pitanja tiču cijele svjetske zajednice, ona posebno zaokupljaju zemlje u razvoju kao što je Bosna i Hercegovina koja proživljava razdoblje intenzivnih transformacija i preispitivanja ukupnih društvenih vrijednosti. Razvojno iskustvo Bosne i Hercegovine najbolje pokazuje da je danas nezaobilazno shvatanje društvenog razvoja kao multidisciplinarnog procesa koji u sferi kulture objedinjuje dostignuća obrazovanja, nauke, tehnologije, umjetničkog stvaralaštva, različitih percepcija svijeta, itd. Kultura nadilazi specijalizirane sektorske granice i kroz procese sve intenzivnijeg komuniciranja, razumijevanja i saradnje omogućuje da se rezultati ljudskih postignuća i stvaralaštva shvate kao jedinstvena cjelina.

Pitanje afirmacije kulture u kontekstu kulturno-historijskog naslijeđa istakao je i UNESCO Bosne i Hercegovine - kao globalno razvojno pitanje, ukazujući na činjenicu da je različitost kultura, kulturnih identiteta mladih te njihovo razumijevanje i saradnja najjasnija potvrda nezasnovanosti uniformnih i simplificiranih koncepcija i percepcija društva, pa samim tim i svijeta.

Nadalje, razvijanje participacije mladih u kulturnom životu važno je u procesima integracije bosanskohercegovačkog društva, procesima afirmativnih društvenih promjena, što će konsekventno tome pozitivno utjecati na obrazovanje, informisanje i popularizaciju kulturnih djelatnosti. Na ovakav i sličan način, unapređenje svijesti mladih ljudi o značaju kulture i umjetnosti za bosanskohercegovačko društvo, ne obuhvata samo kulturu i umjetničko stvaralaštvo u užem smislu, već saradnja i razumijevanje mladih postaju procesi izrazito kompleksne razmjene kulturnih i širih društvenih, pa i univerzalnih civilizacijskih vrijednosti. Za zemlje kao što je Bosna i Hercegovina, međukulturalna saradnja i razumijevanje mladih znači direktan doprinos afirmaciji i bržem razvoju njihove lične kulture, kao i njihovom uključivanju u širu kulturnu, društvenu, pa i političku komunikaciju.

Pred vama su eseji učesnica i učesnika projekta Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini koji je implementirao Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (na čelu sa doc. dr. Ehlimana Spahić i doc. dr. Sarina Bakić), a pod pokroviteljstvom UNESCO-a Bosne i Hercegovine.

Svi eseji su rezultat promišljanja studentica i studenata na samu ideju Projekta, a to je važnost kulture i umjetnosti za međukulturalno razumijevanje i saradnju mladih u Bosni i Hercegovini, s posebnim naglaskom na globalnu i temeljnu ideju projekta Dijalog za budućnost, kojeg smo svi dio. Oni imaju za cilj kontekstualiziranje ne samo glavnih pristupa i ciljeva Projekta nego i njihovo apsorbovanje u stečeno iskustvo, saradnju i znanje svih učesnica i učesnika na ovom projektu. Ideje i razmišljanja iskazana u esejima bazirana su direktno na iskustvima i impresijama koje su učesnice i učesnici ovog projekta stekli na osnovu studijskih posjeta institucijama kulture i umjetnosti u Sarajevu, Tešnju, Tuzli, Banjoj Luci, Mostaru i Trebinju.

Radovi predstavljaju otvorena, iskrena i emotivna viđenja ne samo stanja kulture i umjetnosti u Bosni i Hercegovini u očima učesnica i učesnika Projekta, već i bosanskohercegovačkog društva u cjelini, sa izrazitim akcentom na potrebu postojanja i razvijanja dijaloga među mladima iz cijele zemlje. Oni su empirijski pokazatelji da dijalog među mladima postoji i da polučuje specifične rezultate važne za budućnost Bosne i Hercegovine, a što i ovaj projekat bezuslovno potvrđuje.

doc. dr. Sarina Bakić

Sarajevo, 27.05.2019.

DRUŠTVENA INTEGRACIJA U KULTURI^[1]

SAŽETAK

U širem smislu, integracija jeste proces povezivanja i uključivanja pojedinaca, grupa te ostalih dijelova društva s ciljem stvaranja funkcionalne i koherentne zajednice koja će se bazirati na jednakosti i poštivanju kulturnih različitosti. Ovaj specifičan proces se može sagledavati i karakterom odnosa jednog društva prema kulturi, umjetnosti i kulturno-historijskom naslijeđu imajući u vidu integrativnu prirodu same kulture.

KLJUČNE RIJEČI: INTEGRACIJA, DRUŠTVO, KULTURA, UMJETNOST, KULTURNO-HISTORIJSKO NASLIJEĐE

UVOD

Svaki razgovor o integraciji jednog društva pretpostavlja prethodno objašnjenje konkretnog pojma i ideje. Međutim, potrebno je istaći da opšta saglasnost o pojmu integracija ne postoji i da je moguće prepoznati niz kontroverzi koje nisu zaobišle ni područje kulture i kulturnog i umjetničkog stvaralaštva. Jedna od najznačajnijih kontroverzi odnosi se na pitanje da li predodžba kao što je integracija uopšte postoji ili je riječ o političkoj i kulturološkoj konstrukciji, kreiranoj isključivo iz pragmatikih potreba. Refleksije na ovu i na druge kontroverze u vezi sa mogućnošću integracije u kulturi, od posebnog su značaja za međukulturalne

¹ Rad predstavlja pregled i produblivanje rasprave o nekim važnijim odrednicama seta predavanja koja je autorica održala kao predavačica u sklopu implementacije projekta Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini, dijela projektne mreže Dijalog za budućnost.

odnose u multietničkim sredinama u kojima se kulture konstantno prožimaju. Negativna tumačenja integracije i zajedništva s aspekta kulture često su u historiji čovječanstva imale tragične konsekvence i ne mogu se posmatrati kao isključivo „akadska stvar“, udaljena od svakodnevnog života. O tome govore i današnja kretanja u kulturnom životu te se s pravom čini da iskustva Bosne i Hercegovine mogu doprinijeti i zauzeti važno mjesto kada je riječ o ovoj problematici.

Nadalje, težnja ka stvaranju „nove kulture“ praćena je u određenom smislu stvaranju „nakaradnog“ sistema kulturnih vrijednosti u Bosni i Hercegovini koji se formalno pokušao pozivati na demokratiju. Pokazalo se, međutim, da ovakav status kulture, pa samim tim i umjetnosti, više odgovara jedino birokratskim mentalitetima koji su oblast duhovnog stvaralaštva i u našem društvu nastojali posmatrati i još uvijek posmatraju kao „inženjering ljudskih duša“^[2] ili kao „bezgraničnu zabavu“.

Važno je istaći da kultura uključuje i sve one aspekte koji su izvan institucionalnih okvira, a koje obuhvataju pojam socijalizacije ličnosti. Pod ovim pojmom se podrazumijeva proces razvoja ličnosti, ali i sve faktori koje pomenuti proces podrazumijeva. Prije svega, riječ je o faktoru koji se označava kao vaspitanje, zatim komunikacija u porodici i unutar različitih grupa, utjecaji koji se ostvaruju preko lokalne sredine, ali i specifični utjecaji koji se realizuju putem obrazovanja, masovnih medija i poruka koje oni emituju, te su duboko ugrađeni u svakodnevne aspekte ličnih i društvenih odnosa.

S druge strane, čini se, i to ne bez razloga, da smo okruženi jednom rezignirajućom i pesimističnom vizijom mladih ljudi u Bosni i Hercegovini, njihove kulture (medijske, muzičke kulture, njihovog načina života, zabave, korištenja slobodnog vremena, itd). Često se u javnosti raspravlja o slabostima mladih, opadanju nivoa njihove kulture, o nepostojanju ili destruiranju nekih progresivnih subkultura, itd. Tako mnogi u mladima isključivo vide sofisticiran potrošački proizvod, što uveliko utječe na stvaranje njihovih potreba, predstava o kulturi, vrijednostima i životu uopšte. U medijskoj i kulturnoj situaciji bosanskohercegovačkog društva, stanje snažne ekspanzije pseudovrijednosti kod mladih ljudi, sasvim se lako može identifikovati, pogotovo ukoliko radimo sa mladim ljudima. To je ujedno praktičan razlog reaktualizovanog i gotovo stalnog interesovanja za problematiku kulture.

² U sociološkom smislu, cilj skoro svakog kulturnog inženjeringa nije ništa drugo do uvođenje prosječnosti i mediokritetstva u svim segmentima društva.

POLOŽAJ, ZNAČAJ I ULOGA KULTURE I UMJETNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Jednu od najvrednijih konstatacija o tome šta je kultura izrekao je Carlos Fuentes, meksički književnik. Fuentes smatra da bismo bez kulture bili „siročadi mašte“. Ova slika siročadi mašte srž je današnje, savremene krize modernog čovjeka i zapravo razlog, ničeovski kazano čovjekovog „raskola duše“. Značenje i uloga kulture i umjetnosti je u tome da oni daju osnovu i povoljan položaj sa kojeg se mogu osmotriti opcije i putokazi u okvirima opštih civilizacijskih vrijednosti. Ako čovjek nije ukorijenjen u kulturu „plutat će sa skitničkim vetrovima koji duvaju iz svih smerova“ (Fuentes, 1985: 23). U ovakvom očitovanju unutrašnjeg i vanjskog svijeta, kultura i umjetnost predstavljaju pitanja fizičke i metafizičke stvarnosti. Postavljajući rečeno u kontekst kulture, umjetnosti te kulturno-historijskog naslijeđa, čovjek postaje svjestan prošlosti, pripada sadašnjosti i projicira se u budućnosti. Shodno ovome, kultura se u najširem smislu promišlja na dva alternativna načina i to „kao praksa koja stvara društvenu stvarnost ili kao ono što je ranije bilo smešteno u posebnu sferu društva, a sada dopire do svih aspekata društvenog života“ (Nash, 2006: 42). Prema ovoj autorici, bilo koje od ova dva razumijevanja da se prihvati kao ispravno, bilo da se sve podjele na različita polja djelovanja shvate isključivo kao kulturne konstrukcije ili da se kultura danas smatra jednim sasvim novim fenomenom koji zamagljuje razlike nekada zasebnih i različitih polja djelovanja u stvarnosti, značaj istraživanja kulturne politike (usmjeravanje kulture u državi ili u okviru kulturnih institucija sa jasno određenim ciljevima i prioritetima i instrumentima kojima se oni ostvaruju), danas je veći nego ikada prije.

Pitanje koja uloga u društvu pripada kulturi nikako nije samo akademske prirode. Naprotiv, ono ima jedan suštinsko praktično značenje. Svako društvo, pa tako i bosanskohercegovačko, mora računati sa poteškoćama koje se mogu rješavati samo putem kulture. Ako je društvo jedna prvobitna činjenica, onda to nije ništa manje ni kultura, čiji se praktični značaj dokazuje u tome što ne postoji društvo bez kulture.

Ljudi se nikada nisu zadovoljavali isključivo sa strukturalnim rasčlanivanjima, ustanovama i pravilima, pa ma kako ovi bili ekonomski uspješni i socijalno zadovoljavajući. Univerzalnost umjetnosti najjasnije pokazuje da ljudske potrebe prevazilaze egzistencijalno i društveno samoodržanje. Prema Hobsbawmu, čovjek se nigdje ne javlja kao isključivo društveno ili političko biće.

Svugdje ga nalazimo i kao kulturno biće koje sebi stvara jedan svijet značenja s onu stranu društvenih činjenica, bez obzira koliko bio isprepleten tim činjenicama ili uslovljen njima (Hobsbawm, 2014). Kao što istorija besprijeckorno i uvjerljivo tvrdi da je društvo životno sposobno zato što kao kultura priznaje granice svoje sopstvene djelotvornosti, bez jedne valjane kulture, ono je isto tako malo životno sposobno kao i bez jedne valjane strukture (Hobsbawm, 2014: 121).

Međutim, kriza kulture i umjetnosti, o čemu se u posljednje vrijeme toliko govori, jeste samo izraz jedne daleko veće krize, krize duhovne situacije vremena (Jaspers, 1987) u kojem živimo. Također, teškoće u određivanju položaja kulture i umjetnosti u bosanskohercegovačkom društvu, zbog čega se pribjegava koliko smislenim toliko i besmislenim raspravama, predstavljaju posljedicu preispitivanja cjelokupnog sistema vrijednosti savremene civilizacije koja je odveć u posve novoj fazi u kojoj dominiraju digitalne tehnologije te čiji se domašaji i perspektive ne mogu posve razumjeti niti predvidjeti³.

Položaj kulture i umjetnosti u bilo kojem društvu pokazuje stepen razvoja koje je društvo postiglo. Društvo govori o sebi odnosom prema kulturi, umjetnosti, kulturno-historijskom naslijeđu, odnosom prema stvarnim vrijednostima koje oni pokreću, jer osim što predstavljaju egzistencijalnu činjenicu ljudskog postojanja, umreženi su u sve aspekte čovjekovog života. Međutim, Bosna i Hercegovina još uvijek nije uspjela pronaći izlaz iz opštedruštvene situacije čiju najizrazitiju odrednicu reprezentira raspad sistema vrijednosti.

On se, prije svega, ogleda u ekspanziji različitih vidova pseudovrijednosti koje ugrožavaju položaj kulture i umjetnosti u društvu. Kod jednog broja teoretičara prisutno je mišljenje da područje kulturnog i umjetničkog stvaralaštva treba podrediti državnoj regulaciji, kao i područje ekonomskog i političkog života. Kao što je po ovakvoj zamisli, moguće planirati ekonomsku proizvodnju i svjesno usmjeravati pravce političkog života, tako je isto moguće planirati i tzv. kulturnu proizvodnju i davati joj one sadržaje koji se u datom trenutku smatraju poželjnim. Ova ideja nije nova. Ona je prisutna tamo gdje se u svemoć državne regulacije polaže osnovna nada. U njenim temeljima, nalazi se ideja da je umjetničko stvaralaštvo, kao oblast u kojem sloboda dolazi do najvećeg izražaja, potrebno staviti pod sistem društvene kontrole. Takva kontrola bi umjetnika ili institucije

³ Naravno, problem u ovom kontekstu ne predstavljaju nove tehnologije same po sebi, već se on nalazi u njihovim primjenama, njihovom razumijevanju i kreiranju odnosa prema svijetu i čovjeku uopšte.

kulture i umjetnosti unaprijed onemogućila da tu slobodu pretvori u „subverziju“ naspram društva i svodeći ga u granice političke korektnosti i u već ranije spomenutom „inženjeringu ljudskih duša“. U njegovom duhu su uvijek pristalice političkog regulisanja kulture težile da stvaralaštvo ograniče spolja nametnutim ideološkim vrijednostima i obrascima (tzv. narudžbe književnicima, režiserima, pjesnicima, itd.). Ovakvim pristupom prema kulturi i umjetnosti zanemaruje se osnovna činjenica da umjetničko i kulturno stvaralaštvo nije samo oslikavanje stvarnosti već i kritičko otkrivanje njenih unutrašnjih mogućnosti za vlastito prevazilaženje. Ukoliko se bosanskohercegovačkim umjetnicima ne omogući da žive od svog autentičnog stvaralaštva u današnjim ekonomskim i političkim okolnostima, te s aspekta teorije umjetnosti, ukoliko se umjetnicima ne omogući da svoja djela situiraju u rasponu između postojećeg i mogućeg, utoliko se njihova umjetnost ograničava i postaje samo „prekopirana“ ili još gore „uljepšana stvarnost“. Međutim, to nije samo kopija ili uljepšavanje stvarne suštine vremena u kojem umjetnici žive, već jedna unaprijed postavljena volja koja se nameće kao konačna granica svih mogućih spoznaja. Na ovakav način, umjetnost, pa i kultura u širem smislu, neće uspjeti „odigrati jednu od svojih najvažnijih uloga“, a to je duhovna afirmacija i humanizacija društva i njegovih članova.

S aspekta društvene integracije, međukulturnog dijaloga i razumijevanja, neminovno se postavljaju pitanja koja se odnose na kulturnu politiku u Bosni i Hercegovini i to u dvije perspektive: spoljna prinuda koja duhovno stvaralaštvo često svodi na prosječnost, sivilo i frustraciju i sa stalnom krizom samog stvaralaštva, u kojoj politički konflikti sa određenim umjetnicima ili institucijama kulture i umjetnosti postaju neminovni. Drugim riječima, riječ je o dva aspekta: estetičko-umjetničkom i socijalno-političkom. Autentični umjetnički čin u svom estetičko-umjetničkom izrazu jeste slobodan, jer je i sama umjetnost proces pronalaženja novih umjetničkih izraza.

Slobodno društvo i njegove kulturne politike zato nemaju razloga niti opravdanja da intervenišu u razvijanju estetičkih izraza i njihovog ispoljavanja. Kultura i umjetnost se jednostavno ne mogu kao „nadgradnja“, svesti na ekonomsku osnovu društva i posmatrati kao refleksija. Njihova područja su u velikoj mjeri samostalna i spadaju u one oblasti koje u humanizaciji društva treba da ostvaruju najviši stepen slobode. Zbog toga kulturna politika našeg društva treba odbaciti svako vanjsko i neadekvatno estetičko normiranje umjetnosti

i otvoriti širok prostor eksperimenta koji bi omogućio slobodno postojanje različitih estetskih pravaca i njihov uzajaman kritički odnos.

Ova i slična pitanja se ne bi postavljala kada bi kulturno i umjetničko stvaralaštvo unaprijed bilo humanistički orijentisano i kada bi se unaprijed tragalo za novim i višim sadržajima ljudskog življenja. Ovakve afirmativne orijentacije u kulturi, umjetnosti i kulturno-historijskom naslijeđu nisu, nažalost, uvijek prisutne.

O PROBLEMU VREDNOVANJA BOSANSKOHERCEGOVAČKOG KUTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

Nema sumnje da u cjelokupnoj kulturi svakog društva kulturno-historijsko naslijeđe predstavlja jedan od veoma važnih osnova. Bez njega se, zapravo, ne bi mogla ni zamisliti cjelovitost kulturnih dometa, niti bismo mogli doći do indikativnih spoznaja o našem duhovnom biću i u savremenim dešavanjima. Stoga se i sasvim prirodno nameću specifični i trajno aktuelni problemi definisanja kulturno-historijskog naslijeđa, a još više se ističu pitanja načina njegovog današnjeg istraživanja, interpretiranja i vrednovanja, kao i njegovog uključivanja u šire aspekte kulture. Poznato je da bilo koji pristup promišljanjima o kulturno-historijskom naslijeđu, kao i o kulturi uopšte, nosi značajne karakteristike društva na koju se odnosi.

Kao tvorevina koja je dovršena u manje ili više zadovoljavajućem obliku, kulturno-historijsko naslijeđe omogućava mnogo cjelovitija i pouzdanija promišljanja u odnosu na one koji se mogu primjenjivati na savremenu kulturu i umjetnost. Nažalost, još uvijek možemo naći na neispravne i neutemeljene odnose kada je riječ o bosanskohercegovačkom kulturno-historijskom naslijeđu. Štaviše, napadno glorifikovanje, ako je još potaknuto i potentnim nacionalizmima, ne samo da zamagljuje pravi društveni značaj, nego baca i sjenku na ono što je u kulturno-historijskom smislu zaista važno i umjetnički neprolazno. Ponekad možemo prepoznati sklonosti i očito obezvređivanje kulture drugih naroda, pa se prave komparacije koje nemaju niti naučnu niti umjetničku zasnovanost. Takva vrsta „ocjenjivača“ namjerno ili iz nedostatka znanja zanemaruju bitnu činjenicu da postoje kulturne pojave, nastale u dugim historijskim periodima, koja su zajednička baština više (svih) naših naroda, pa su ugrađene i u temelje njihovih opštih kulturnih dobara i vrijednosti. Sve su ovo osnovni, ali i važni razlozi koji iziskuju da se pitanjima vezanim za naše kulturno-historijsko naslijeđe pristupa

razumno, kao i da se u tom smislu bliže utvrde barem bitne teorijske postavke. O samoj važnosti istraživanja i afirmisanja kulturno-historijskog naslijeđa i uopšte kulturne i umjetničke baštine nije potrebno šire govoriti. Dovoljno je samo imati sluha i osjećaja za one objektivne razloge koje u ovom pravcu postavljaju aktuelni društveni momenat. U ovakvim težnjama veliku podršku nam može pružiti zavidan nivo naučne metodologije u cjelini, pa i one koja je primjenjena u pozitivnim primjerima koje je ostvarila sociologija.

Jedan od neophodnih aspekata odnosi se na potrebu da se bliže spoznaju okviri u koje smještamo sve ono što je dalo kulturno-historijsko naslijeđe. Iako se o njemu povremeno raspravlja u bosanskohercegovačkoj nauci, a mnogo više u publicistici, ni danas se ne može reći da je sam pojam kulturno-historijskog naslijeđa jasnije teorijski definisan, te da je kulturno-historijsko naslijeđe, naročito u sociološkom kontekstu, nešto što je samo po sebi razumljivo i dovoljno jasno te da su teorijska raspravljanja o njemu suvišna u odnosu na praktično bavljenje njegovim istraživanjem.

U ovakvom stanju, svaki istraživač može imati ne samo ličan već i neobavezan stav prema kulturno-historijskom naslijeđu. Zato nisu rijetka raznovrsna i slobodna, pa i oprečna tumačenja onoga šta se pod kulturno-historijskim naslijeđem danas podrazumijeva. Razlike u tumačenju ne moraju biti negativne, ako nude uvjerljive dokaze ili bar potvrđuju dobre namjere. U svakom slučaju, polarizacija u mišljenjima o ovom predmetu jeste bolje nego što je to ignorisanje i obezvređivanje kulturno-historijskog naslijeđa u cjelini. Neslaganja u viđenjima mogu biti čak i stimulaturna, a nisu rijetki ni slučajevi upravo nipodaštavajućeg odnosa prema kulturno-historijskom naslijeđu, kao prema nečemu što je anahrono ili čak mrtvo.

U projekciji teme integracije društva u kulturi, a što podrazumijeva i kulturno-historijsko naslijeđe, neminovno se postavljaju pitanja i o integraciji i o kulturi, kao o dva zasebna entiteta. Međutim, uslovljeno osnovnim smislom i jednog i drugog javljaju se mehanizmi prožimanja i istovremenog osmišljavanja. Jedan od osnovnih elemenata društvene integracije je kultura, dok u svakoj kulturi kao baza postoji društvena integracija njenih članova. Integracija je, to se ne smije zaboraviti, pitanje i težnje jednog društva i optimalnog opredjeljenja.

Ono što je za Bosnu i Hercegovinu bitno jeste njegovanje te težnje bez obzira što sadašnji društveni i naročito politički odnosi ovakvu težnju negiraju. Ne postoje homogena i homogenizirana društva: postoje samo prividi homogenizacije tamo gdje je homogenizacija vještački stvorena i u suštini nasilnim putem. Tako se u svim društvima kultura može posmatrati kao kompleksan proces obuhvatanja i razumijevanja različitosti i njihovog izražavanja. Integracija postoji tamo gdje su različite kulture ravnopravne, slobodno se izražavaju, prožimaju, razumijevaju, utječu jedne ne druge, bez međusobnog ugrožavanja.

I kulturno-historijsko naslijeđe Bosne i Hercegovine može se posmatrati iz ugla permanencije i koegzistencije različitih njezinih historijskih tokova i tradicija. Kultura nikada nije jedinstvo, ali je uvijek jedna složena ideja koja je bliska našem razumijevanju pojma integracije. Jasno je da je osnova integracijskih procesa svih kulturnih tokova jednog historijskog kretanja sloboda njihovog zajedničkog i pojedinačnog izražavanja i ispoljavanja. Mjera kretanja naprijed jednog društva je uvijek ovisila i o toj slobodi.

Jasno je da je Bosna i Hercegovina zemlja kulturnih različitosti i različitih ekspresija kultura. Ovakva osobina karakteriše svako društvo, te je dobro da je i Bosna i Hercegovina takva, jer je to osnovni uslov za bogatstvo društva, ali istovremeno i dokaz za postojanje mogućnosti daljnje integracije. Kod nas postoje artefakti kako starih narodnih kultura, tradicija i raznovrsnih običaja, tako i artefakti velikih sila u različitim historijskim kontekstima. Postoje, trajala su i traju različita kulturna naslijeđa u Bosni i Hercegovini kojima je gradila svoj specifičan historijski profil i kulturološku osobenost.

ZAKLJUČAK

U zaključku ovog rada iznijet ću razmišljanje istraživačice uznemirene raspravama u Bosni i Hercegovini o razvoju u cjelini te kulturnom razvoju posebno. One mi se čine dvosmislenim, pa ih je nužno analizirati, „dekodirati“ i zašto da ne – samokritički osvjetliti. Prema mom mišljenju, u ovim raspravama stiglo se do momenta kada je samokritika nužno potrebna kako u društvenom kontekstu tako i konkretno na institucionalnom. Ovu kritiku ili samokritiku vrlo dvosmislenih rasprava treba prije svega provesti pokušajima u davanju odgovora na sljedeća pitanja: jesu li pojmovi koje koristimo, kao npr. razvoj, kultura, umjetnost, autentičnost, itd., stvarno operativni? Imaju li oni još uvijek smisao, ili su već

potpuno iskorišteni, istrošeni, čak i zastarjeli, i to ne samo na epistemološkom nivou već i na nivou odnosa sa stvarnošću? Kakav je odnos između pojmova, počesto i populističkih parola o razvoju i stvarnosti koju proživljavaju različita društva⁴), pa tako i bosanskohercegovačko.

Tako, potrebna je analiza sadržaja rasprava koje su se vodile i vode o kulturnom razvoju, pregledu stanja o kulturi i umjetnosti, te položaju institucija kulture i umjetnosti u Bosni i Hercegovini, jer se čini da se ne govori o istoj stvari, mada se koriste identični pojmovi. To je prva konstatacija, i smatram je važnom. Može se konstatovati npr. da je u nekim društvima, a bosanskohercegovačko poznajem najbolje, poznato da postoje razilaženja između onoga što se misli, govori i onoga što se radi. Uprkos tome, razilaženja se nastavljaju, navikavamo se na njih, postaju čak i neka vrsta vrijednosti. Potrebna je hrabrost svih nas zajedno da se sve to sagleda.

Drugo, mišljenja sam da postoji razvoj, ali u vezi sa razvojem postoji i ideologija koju bismo mogli nazvati „razvojističkom“, koja ne prestaje govoriti o razvoju. Mogli bismo reći da postoji tzv. „razvojna bol“ u Bosni i Hercegovini i zemljama u regionu, pa i u svijetu, rađa se kompleks razvoja, a dokaz je što danas, posebno u navedenim društvima, ne postoji zemlja koja ne govori o razvoju kao okosnici, kao najomiljenijem pojmu na svim poljima: političkom, ekonomskom, obrazovnom, kulturnom. Odakle proizlazi ta „razvojna bol“, odakle ta potreba da se neprestano govori o razvoju? Vrlo je malo društava, država koje su izrazile vlastitu samokritiku, kritiku vlastitog isustva, koje su analizirale i procijenile svoje razvojno iskustvo. Postoji, dakle, samoodbrana koja koristi razvoj kao populističku parolu. Neophodno je kritičko sagledavanje situacije, jer u suprotnom misao i akcija ne mogu napredovati.

Kako bih rezimirala ovu primjedbu, kada je riječ o kulturi i razvoju, rekla bih da se u raspravama o kulturi i umjetnosti nerijetko postupava apstraktno. Razvoj je vrlo apstraktan pojam, on postaje još apstraktniji, jer se udaljuje od rasprave o stvarnosti. Zašto? Zato što se izbjegavaju fundamentalna pitanja: kakav razvoj, kakva kultura, u kojim uslovima, za koga razvoj i za koga kultura. Iz ovoga proizlazi da na nivou kulture možemo razgovarati i o ne-kulturnom razvoju, o razvoju bez kulture i umjetnosti. U Bosni i Hercegovini, postoji razvoj

⁴ Kada kažemo društvo, to nije neodređeni pojam, već mislimo na njegove sastavnice, odnosno različite kategorije, različite socijalne i kulturne grupe u društvu.

koji ne vodi nužno računa o razvoju: ljudi Bosne i Hercegovine nemaju nikakvih problema sa razvojem ili sa kulturom, već sa životnim standardom, zaposlenošću.

O kulturi i umjetnosti se govori kao o onome što se pridodaje, kao dodacima, sa ciljem da bi se na neki način oslobodilo od krivice za cjelokupnu situaciju u društvu: „Nismo mi protiv kulture, evo... dodajemo malo kulture i umjetnosti“. Ne pretjerujem kada tvrdim da postoji antikulturni razvoj, razvoj zasnovan na antikulturni. Simptomi takvog antikulturnog razvoja se izražavaju, prije svega, u „kulturi bez misli“.

Francuski filozof Alain Finkielkraut je u svojoj knjizi *Poraz misli* (*La Defaite de la pensee*), kazao da kulturi više nije potrebna misao. „Ranije se govorilo kada čujem kulturu potežem pištolj, a danas kada kažeš misao, potežem kulturu, jer više nema potrebe za mišljenjem“ (Finkielkraut, 1987: 19). Ova nova misao antikulture uslovljava, ograničava faktičke domete kulture i umjetnosti.

Afirmativni pristup kulturi i poboljšanje njenog položaja u društvu kreira uslove za kulturu da postane stvarni dio svakodnevnice, da postoji mogućnost kulturne participacije svih članova društva, kreativnosti, inovacija, intelektualnog izraza, integracije, naročito kada je riječ o mladim ljudima. Ovakav pristup ne negira različitosti, raznovrsna kulturna naslijeđa iz prošlosti, ali se isto tako i ne zaustavlja na tome, nego se projicira u buduće, u ono što još nije bilo. Vodi ga vizija i svijest o usklađenoj integraciji i zajedničkoj saradnji i razumijevanju, a kultura na bosanskohercegovačkom tlu nema boljeg i ljepšeg zadatka od izražavanja i dočaravanja ovakve svijesti i vizije.

LITERATURA

1. Finkielkraut, Alain: *La Defaite de la pensee*. Gallimard. Paris. 1987.
2. Fuentes, Carlos: *Terra Nostra*. Prosveta. Beograd. 1985.
3. Hobsbawm, Eric: *Kraj kulture. Kultura i društvo u XX veku*. Arhipelag. Beograd. 2014.
4. Jaspers, Karl: *Duhovna situacija vremena*. Književna zajednica Novog Sada. Novi Sad. 1987.
5. Nash, Kate: *Savremena politička sociologija: Globalizacija, politika i moć*. Službeni glasnik. Beograd. 2006.

EHLIMANA SPAHIĆ, DOC. DR.
ehlimana.spahic@fpn.unsa.ba

AMER OSMIĆ, DOC. DR.
amer.osmic@fpn.unsa.ba

ENITA ČUSTOVIĆ, MR. SCI.
enita.custovic@fpn.unsa.ba

ZNAČAJ KULTURNIH I KREATIVNIH INDUSTRIJA ZA OSTVARIVANJE DRUŠTVENOG RAZVOJA

SAŽETAK

Kulturne i kreativne industrije imaju značajan razvojni potencijal budući da obuhvaćaju jedanaest sektora (oglašavanje, arhitektura, izdavaštvo, industrija igara, muzika, film, magazini i novine, radio, TV, izvođačke umjetnosti i vizualna umjetnost) utemeljenih na kontinuiranom pronalaženju inovativnih i kreativnih rješenja u sferi produkcije dobara i usluga u čijoj osnovi je umjetnost i kultura. Razvojni potencijali ovih industrija prepoznati su na međunarodnoj, regionalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini. U tom kontekstu pripremljene su studije usmjerene na pronalaženje adekvatnih modaliteta korištenja kulturnih i kreativnih industrija u procesu ostvarivanja socijalnog razvoja. Pokretanje razvojnog potencijala kulturnih i kreativnih industrija uvjetovano je kreiranjem adekvatnog društvenog okruženja.

KLJUČNE RIJEČI: KULTURNE I KREATIVNE INDUSTRIJE, RAZVOJNI POTENCIJAL, EKONOMSKI RAZVOJ, SOCIJALNI RAZVOJ, LOKALNI RAZVOJ.

Uvod

Rad osim uvoda i zaključnih razmatranja ima dva uzajamno povezana dijela. U prvom dijelu rada pod naslovom Kulturne i kreativne industrije (CCI - Cultural and Creative Industries) elaborirane su osnovne odrednice ovih industrija. Analiza razvojnog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija predložena je u drugom dijelu rada.

KULTURNE I KREATIVNE INDUSTRIJE (CCI - CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES)

Prije nego što počnemo s analizom razvojnog potencijala kulturnih i kreativnih industrija, nužno je elaborirati nastanak ove sintagme. U tom kontekstu, sintagma kulturne industrije vezuje se za rad Frankfurtske škole sociološke misli i djelo Adorna i Horkheimera "Dijalektika prosvjetiteljstva (1933/1944)", u kojem kritiziraju ekonomizaciju i industrijalizaciju (masovnu produkciju) kulture i umjetnosti. Budući da je riječ o kritičkom odnosu prema omasovljavanju kulture i umjetnosti, polemike koje su se dalje razvijale u vezi sa ovom sintagmom ponukale su donositelje politika da je zamijene sa sintagmom kreativne industrije (Hesmondhalgh, 2002: 15; Throsby, 2010: 88; Pratt, 2005 u UNESCO Institute for Statistics, 2012: 14).

Transformaciji kulturnih industrija u kreativne industrije, osim prevazilaženja negativne konotacije (kritike Frankfurtske škole), doprinijela je tehnološka revolucija i razvoj novih medija u 1990-tim. Preciznije, stvorile su se predispozicije za razvoj koncepta kreativnih industrija, utemeljenog na analizi odnosa između kulture, umjetnosti, tehnologije i novih medija u funkciji ostvarivanja ekonomski mjerljivih rezultata.

Šira upotreba sintagme kreativne industrije stimulirana je objavljivanjem izvještaja "Kreativna nacija: kulturna politika Komonvelta" 1994. godine u Australiji. U izvještaju se analizira odnos između umjetnosti i komunikacijskih tehnologija. Smatra se da je poslužio i kao inspiracija za istraživanje odnosa između kreativnosti, kulture, umjetnosti, tehnologije i ekonomije (UNESCO Institute for Statistics, 2012: 14).

Uzajamna uslovljenost kulturnih i kreativnih industrija^[1] dovela je do različitog određenja, ali i favoriziranja jedne, u odnosu na drugu skupinu industrija. Jasnije razdvajanje i definiranje omogućeno je sa utvrđivanjem metoda mjerenja ekonomskog doprinosa ovih industrija (KEA European Affairs, 2006; UNESCO Institute for Statistics, 2012; UNESCO Bangkok, 2007; UNCTAD, 2018).

U tom kontekstu može se govoriti o dva uzajamno povezana segmenta industrija - kulturni i kreativni sektor. Kulturni sektor podijeljen je u dva podsektora - neindustrijski i industrijski. Neindustrijski sektori stvaraju dobra i usluge koje se ne mogu masovno reproducirati i namijenjena su za "trenutnu konzumaciju" (koncerti, izložbe, sajmovi umjetnosti). Ovaj sektor obuhvaća sljedeća polja umjetnosti: vizualna umjetnost - slikarstvo, kiparstvo, zanatstvo, fotografija, antikviteti; izvođačke umjetnosti - opera, orkestri, pozorište, ples i cirkus; kulturno naslijeđe - muzeji, nalazišta, arheološka nalazišta, biblioteke i arhive. S druge strane industrijski sektor obuhvaća masovnu produkciju kulturnih proizvoda, masovnu diseminaciju i izvoz (knjige, filmovi i nosači zvuka). Kulturne industrije osim navedenih sadržaja obuhvaćaju i filmove, video sadržaje, video igre, radio i TV, muziku, knjige i izdavaštvo (KEA European Affairs, 2006: 2).

Nakon što je elaborirana struktura neindustrijske i industrijske komponente kulturnog sektora, nužno je odrediti strukturu kreativnog sektora. U kreativnom sektoru kultura postaje kreativni input u produkciji drugih dobara. Obuhvaća aktivnosti kao što su dizajn (modni dizajn, dizajn enterijera i produkt dizajn) arhitekturu i marketing (KEA European Affairs, 2006: 2).

Proces dodatnog specificiranja djelatnosti koje spadaju u domen kulturnih, odnosno kreativnih industrija, nastavljen je kroz djelovanje Evropske komisije i usvajanje Zelenog papira o otključavanju potencijala kulturnih i kreativnih industrija u 2010. godini. U navedenom dokumentu utvrđena je jasna distinkcija između kulturnih^[2] i kreativnih^[3] industrija.

¹ Uzimajući u obzir da su ove dvije grupacije industrija metodski precizno razdvojene, u kontekstu ovog rada primjerenom smatramo sintagmu kulturne i kreativne industrije.

² Kulturne industrije su određene „kao one industrije koje proizvode i distribuiraju dobra ili usluge koja imaju specifična obilježja, sadržaj, svrhu ili upotrebu, a koja objedinjava ili prenosi kulturni izražaj, neovisno o komercijalnoj vrijednosti tih dobara ili usluga. Pored tradicionalnih umjetničkih sektora (izvedbene umjetnosti, likovne umjetnosti i kulturne baštine – uključujući i javni sektor) kulturne industrije uključuju film, DVD i video, TV i radio, video igrice, nove medije, glazbu, knjige i tisak“ (EK, 2010 u Rašić Bakarić et al, 2015: 25).

³ Kreativne industrije su „industrije koje kulturu koriste kao input te sadrže kulturnu dimenziju, premda njihove proizvode obilježava veća funkcionalnost. Kreativne industrije uključuju arhitekturu i dizajn, zatim grafički dizajn, modni dizajn i oglašavanje“ (EK, 2010 u Rašić Bakarić et al, 2015: 25).

Na temelju prethodnih elaboracija moguće je sistematizirati sektore koje obuhvaćaju kulturne i kreativne industrije, a to su: oglašavanje, arhitektura, izdavaštvo, industrija igara, muzika, film, magazini i novine, radio, TV, izvođačke umjetnosti i vizualna umjetnost (EY 2015: 11). Nakon predstavljanja osnovnih odrednica kulturnih i kreativnih industrija, u nastavku rada bit će elaboriran razvojni doprinos ovih industrija.

RAZVOJNI DOPRINOS KULTURNIH I KREATIVNIH INDUSTRIJA

U skladu sa prethodnim, analiziran je razvojni doprinos kulturnih i kreativnih industrija. Analiza je obuhvatila pregled različitih istraživačkih fokusa kao i konkretne mjerljive pokazatelje (vrijednost trgovine proizvodima kreativnih industrija). U naučnoj zajednici postignut je konsenzus da su 1980-te bile ključne godine za početak serioznog istraživanja razvojnog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija.

Istraživači su se dominantno posvetili analizi sljedećih formi razvojnog doprinosa kulture (Bakić, Spahić, 2019: 128): utjecaj kulture na ekonomski razvoj gradova (Van der Borg i Russo, 2005; Florida, 2005; McAdams, 2007; Smidt-Jensen, 2007; Tucker, 2008; Pratt, 2010; City of London Economic Development, 2013; The European Economic and Social Committee, 2016; Duxbury et al., 2016), kulturni turizam (Robinson i Picard, 2006; OECD, 2009; Zadel i Bogdan, 2013; Matei, 2015; Shahzalal, 2016; S. Noonan i Rizzo, 2017); lokalni i regionalni razvoj (McCann, 2003; Tabellini, 2006; Ilmonen, 2009; UNESCO, 2009; Lindeborg i Lindkvist, 2013; De Albuquerque Vasconcellos i Vasconcellos Sobrinho, 2014; Benner, 2017; OECD, 2017).

Ove i njima slične studije stvorile su osnovu za sistematizaciju doprinosa kulturnih i kreativnih industrija razvoju društva. U tom kontekstu najčešće se izdvajaju sljedeće forme razvojnog doprinosa ovih industrija: borba protiv nezaposlenosti, kreiranje nove dodane vrijednosti, pospješivanje vanjske trgovine (izvoza), jačanje socijalne inkluzije, društveni i kulturni razvoj, porast kvaliteta života, borba protiv nezaposlenosti mladih i ostali indikatori socio-ekonomskog razvoja (Daubaraitė, Startiene, 2015: 129-134 u Domazet et al., 2016: 30).

Osim navedenih formi moguće je izdvojiti i sljedeće forme razvojnog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija: stimuliranje inovativnosti i kreativnosti, recikliranje i zaštita okoliša, društvene inovacije, inovacije u oblasti

pružanja javnih usluga, razvoj ljudskog kapitala, razvoj intelektualnog kapitala (na individualnoj, organizacionoj i nacionalnoj razini), razvoj IT sektora i aplikativnu promociju cjeloživotnog učenja (Bakić, Spahić, 2019: 129).

Razvojni potencijal ovih industrija analiziran je na međunarodnoj i regionalnoj razini (UNDP, UNESCO, WIPO, EU). U te svrhe kreiran je odgovarajući međunarodni okvir za poticanje razvoja ovih industrija, a čine ga: Essenska deklaracija, Univerzalna deklaracija o kulturnoj raznovrsnosti i Konvencija o zaštiti i promociji raznovrsnosti kulturnih izraza (UNESCO), te Rezolucija Europskog parlamenta o kulturnim industrijama, Europa 2020 – Europska strategija za pametan, održiv i inkluzivan rast i Jugoistočna Europa 2020 (Domazet et al. 2016:35 u Bakić, Spahić, 2019: 128). Značaj ovih industrija prepoznat je i u kontekstu Agende 2030, preciznije kulturne i kreativne industrije integrirane su u ciljeve održivog razvoja (Ciljevi 4, 8 i 11)^[4].

Nakon što smo u kratkim crtama elaborirali istraživačke fokuse i analizirali forme razvojnih doprinosa kulturnih i kreativnih industrija, potrebno je analizirati konkretne pokazatelje razvojnog doprinosa, a u tu svrhu analiziran je izvoz kreativnih dobara. Prema posljednjim dostupnim analizama UNCTAD-a^[5] za period 2002-2015. došlo je do značajnog povećanja potražnje za kreativnim dobrima, a što je rezultiralo porastom obima trgovine sa 208 milijardi dolara u 2002. godini na 509 milijardi u 2015. godini (UNCTAD, 2018: 9).

U istom izvještaju publiciranom u 2018. godini, rangirani su najveći izvoznici kreativnih dobara među razvijenim državama, državama u razvoju i tranzicijskim državama (ovi rezultati su predočeni u tabeli 1).

⁴ Doprinos kulture ostvarivanju održivog razvoja sadržan je sljedećim ciljevima/targetima: Cilj 4. Kvalitetno obrazovanje (Target 7. Do 2030. osigurati da svi učenici steknu znanja i vještine potrebne za promicanje održivog razvoja, uključujući, između ostalog, obrazovanje za održivi razvoj i održivi stil života, ljudska prava, ravnopravnost spolova, promicanje kulture mira i nenasilja, globalnog građanstva i uvažavanje kulturne raznolikosti i doprinosa kulture održivom razvoju); Cilj 8. Dostojanstven rad i ekonomski rast (Target 3. Promicati razvojno orijentirane politike koje podupiru produktivne aktivnosti, pristojno stvaranje novih radnih mjesta, poduzetništvo, kreativnost i inovacije te potiču formalizaciju i rast mikro, malih i srednjih poduzeća, uključujući pristup financijskim uslugama; Target 9. Do 2030. osmisliti i implementirati politike za promicanje održivog turizma koji stvara radna mjesta i promiče lokalnu kulturu i proizvode); Cilj 11. Održivi gradovi i zajednice (Target 4. Ojačati napore za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine) (The Committee on Culture of the world association of United Cities and Local Governments (UCLG), 2017 u Bakić, Spahić, 2019: 129).

⁵ United Nations Conference on Trade and Development.

10 najvećih izvoznika kreativnih dobara (razvijene države)		10 najvećih izvoznika kreativnih dobara (države u razvoju)		10 najvećih izvoznika kreativnih dobara (tranzicijske države)	
Država	Izvoz u milionima US \$ 2015	Država	Izvoz u milionima US \$ 2015	Država	Izvoz u milionima US \$ 2015
USA	40.504	Kina	168.507	Ruska Federacija	1.572
Francuska	34.446	Hong Kong (Kina)	27.872	Ukrajina	452
Italija	26.672	Indija	16.937	Bjelorusija	420
Velika Britanija	25.926	Singapur	10.277	Srbija	248
Njemačka	25.882	Tajvan (Provincija Kine)	8.671	Bosna i Hercegovina	159
Švicarska	14.980	Turska	8.690	Republika Moldova	55
Holandija	9.391	Tajland	6.105	Kazahstan	48
Poljska	7.434	Malezija	6.066	B.J. Republika Makedonija	29
Belgija	7.056	Meksiko	5.447	Albanija	22
Japan	6.631	Filipini	1.010	-	-

Tabela 1. Izvoznici kreativnih dobara -top 10 izvoznika u razvijanim državama, državama u razvoju i tranzicijskim državama (prijevod i adaptacija autori).
Izvor: UNCTAD (2018). Creative Economy Outlook- Trends in international trade in creative industries 2002–2015; COUNTRY PROFILES 2005–2014. str. 21, 22. pristupljeno 12.12.2019. https://unctad.org/en/Publications Library /ditcted2018d3_en.pdf

Temeljem podataka prezentiranih u Tabeli 1. moguće je uočiti da se Bosna i Hercegovina nalazi na petom mjestu među tranzicijskim državama što predstavlja značajan uspjeh, ako se ima na umu specifičnost društveno-političkog okruženja i pozicije kulture i umjetnosti u društvu. Evidentno je da kulturne i kreativne industrije u Bosni i Hercegovini imaju izvozni potencijal primarno u sinergiji sa IT sektorom i turizmom, mogu biti nosioci razvoja. Međutim, nužno je kreirati adekvatno okruženje u kojem će ove industrije privlačiti investitore i doprinositi razvoju mreže malih i srednjih preduzeća. U tom kontekstu, prve značajnije aktivnosti poduzete su u Kantonu Sarajevo u 2016. godini, kada je pripremljena studija Kreativna industrija u Kantonu Sarajevu. Ova studija može poslužiti kao osnova za pripremu studija mapiranja na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. Navedena studija osim pregleda općeg stanja i pozicioniranja kulturnih i kreativnih industrija uzima u obzir evropska iskustva te sadrži i prijedlog strategijskih mjera koje je potrebno provesti kako bi se unaprijedio položaj ovih industrija.

Ponudeni nacrt strateškog okvira^[6] za razvoj kulturnih i kreativnih industrija uz odgovarajuće kontekstualne i methodske prilagodbe može biti solidna osnova za pripremanje korespondirajućih strategija, ne samo u Kantonu Sarajevo nego i u drugim kantonima, ali i na entitetskoj i državnoj razini vlasti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Evidentno je da kulturne i kreativne industrije predstavljaju brzo rastući segment kreativne ekonomije i ekonomije zasnovane na znanju. Ove industrije su vrlo dinamične i u određenoj mjeri tehnološki determinirane, a to implicira potrebu za kontinuiranim investiranjem i istraživanjem. Društva koja nastoje svoj razvoj utemeljiti na ovim industrijama moraju kreirati odgovarajući dugoročni strategijski okvir, prilagoditi svoje poslovno okruženje i obezbjediti sredstva. Bosna i Hercegovina nedovoljno koristi razvojni potencijal ovih industrija, a prve značajnije iskorake u smjeru kreiranja adekvatnih uvjeta za razvoja ovih industrija napravio je Kanton Sarajevo. Studija Kreativna industrija u Kantonu Sarajevu predstavlja sveobuhvatnu analizu stanja i sadrži prijedlog konkretnih mjera putem kojih se mogu unaprijediti uvjeti za razvoj ovih industrija.

Na tom tragu, nužno je početi s mapiranjem razvojnog potencijala kulturnih i kreativnih industrija od lokalne razine ka kantonalnoj, entitetskoj odnosno državnoj razini vlasti. Sveobuhvatne studije bi dale jasne smjernice koje sektore kulturnih i kreativnih industrija treba razvijati, gdje locirati centre ovih industrija i na koji način povezati ove industrije sa ostatkom privrede. Samo tačno utvrđeno stanje i konkretan prijedlog mjera može pokrenuti razvojni potencijal kulturnih i kreativnih industrija u Bosni i Hercegovini. Kreiranje centara i klastera kulturnih i kreativnih industrija u Bosni i Hercegovini doprinijelo bi ostvarivanju socijalnog i ekonomskog razvoja.

⁶ MISIJA: Jačanje konkurentnosti kreativne i kulturne industrije u cilju promocije pametnog, održivog i uključivog rasta uz stvaranje imidža Kantona Sarajevo kao kreativne regije i grada sa bogatim kulturnim nasljeđem i tradicijom; CILJ: Doprinijeti ostvarivanju misije i stvaranju dugoročno održivog modela jačanja konkurentnosti Sektora kroz provedbu mjera i aktivnosti/projekata postavljenih u pet prioriteta područja; PRIORITETNA PODRUČJA: Jačanje institucionalne i infrastrukturne podrške razvoju KKI, Jačanje kreativnih i kulturnih industrija (Davanje snažnije podrške istraživačko-razvojnim aktivnostima, Razvoj ljudskih resursa KKI, Poboljšanja pristupa finansiranju KKI) i Ubrzanje učinka prelijevanja KKI na druge industrije i društvo u cjelini (Domazet et al., 2016: 185).

LITERATURA

1. Bakić, Sarina., Spahić, Ehlimana (2019), Unapređenje kulturne politike u kontekstu razvoja Bosne i Hercegovine, DHS 1 (7), 121-140. Link: <http://www.dhs.ff.untz.ba/index.php/home/article/view/237>
2. Domazet, Anto / Halilbašić, Muamer / Osmanković, Jasmina i Peštek, Almir (2016), Kreativna industrija u Kantonu Sarajevo. Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo, pristupljeno 20. 01. 2018. https://zpr.ks.gov.ba/sites/zpr.ks.gov.ba/files/kreativna_industrija_u_kantonu_sarajevu_-_final_0.pdf
3. EY (2015), Cultural Times, the First Global Map of Cultural and Creative Industries. pristupljeno 20. 01. 2018. https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cultural_times_the_first_global_map_of_cultural_and_creative_industries.pdf
4. KEA European Affairs (2006), THE ECONOMY OF CULTURE IN EUROPE. Cultural Times the First Global Map of Cultural and Creative Industries. Pristupljeno 12.10.2019. https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf
5. Rašić Bakarić, Ivana / Bačić, Katarina i Božić, Ljiljana (2015). Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj. Pristupljeno 12.10.2019. <https://hkkki.eu/dokumenti/mapiranje.pdf>
6. UNCTAD (2018). Creative Economy Outlook- Trends in international trade in creative industries 2002–2015; COUNTRY PROFILES 2005–2014. pristupljeno 12.12.2019. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2018d3_en.pdf
7. UNESCO Bangkok (2007). STATISTICS ON CULTURAL INDUSTRIES: Framework for the Elaboration of National Data Capacity Building Projects. Bangkok: http://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/About_ITC/Where_are_we_working/Multi-country_programmes/CARIFORUM/stat_clt_industries.pdf
8. UNESCO Institute for Statistics (2012). Measuring the economic contribution of cultural industries, A review, and assessment of current methodological approaches. Pristupljeno 12.10.2019 http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/measuring-the-economic-contribution-of-cultural-industries-a-review-and-assessment-of-current-methodological-approaches-en_1.pdf

**ZBORNİK ESEJA UČESNICA
I UČESNIKA U PROJEKTU
MEĐUKULTURALNO
RAZUMIJEVANJE I SARADNJA
MLADIH^[1]**

¹ Eseji učesnica i učesnika projekta Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih su pisani na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku.

JOVANA ĐUKIĆ

PRAVNI FAKULTET, UNIVERZITET U BANJOJ LUCI

BANJA LUKA

Kultura predstavlja sistem zajedničkih vrijednosti, tradicija, običaja, ponašanja, vjerovanja i tvorevina koje članovi društva koriste u svojoj međusobnoj interakciji jedan sa drugim i sa čitavim svijetom, a prenose se sa generacije na generaciju putem procesa učenja. Ne postoji tačna i netačna definicija kulture, jer svaki čovjek može kulturu da doživljava na drugačiji način. Nekim ljudima kultura ima negativno, isključujuće značenje, jer ona može da bude uzrok klasnih sukoba, sukoba civilizacija, da predstavlja upravo ono što razdvaja jednu naciju od druge, dok s druge strane, kultura može da dovede do zajedničkog identiteta ili vizije i tako istovremeno može razdvajati i povezivati. Najbolji primjer jedne multikulturalne države, razdvajanja i spajanja, jeste upravo Bosna i Hercegovina, država neoprotektorat, specifična po svojoj nepotpunoj suverenosti, još od davne istorije, a i danas odlikuje je suverenost ograničena u manjoj ili većoj mjeri nadzorom od velikih sila. Period Osmanske, Austrougarske vladavine ostavio je veliki kulturološki uticaj na sadašnju Bosnu i Hercegovinu. Suočenost sa posljedicama rata, ekonomski zaostatak, siromaštvo velikog dijela stanovništva i izuzetno složeno političko uređenje same države, dodatno otežavaju nimalo jednostavan kulturni kontekst. Našu državu karakteriše destrukcija cjelokupnog institucionalnog kulturnog sistema, jer suštinski problemi se javljaju samim govorom o poziciji institucija kulture u Bosni i Hercegovini i njihove društvene uloge, te slabom zainteresovanošću za razvoj kadrova u oblasti kulture, koja dovodi do deprofesionalizacije s jedne strane i prestankom državne brige i državnog uticaja, te nedovoljnim interesovanjem publike za kulturu kao ključnog uzroka svega toga, sa druge strane. Intenzivnijim izučavanjem kulture na ovom projektu, shvatila sam da politika, nažalost, ima prevlast u mnogim sferama, a to se primjećuje i u oblasti kulture. Sve dok ne nastupi promjena socio-ekonomske i političke kulture i ne shvati se da kultura može da bude ekonomski potencijal za razvoj svake države, te da je ujedno i osnova svakog civilizovanog društva, ne može se očekivati veći napredak.

Upravo zbog toga mi je izuzetno drago što postoje ovakvi projekti koji nas podstiču na razmišljanja, daju nam ideje i navode nas da ne budemo pripadnici one većine koja ne mari za kulturu i njeno poboljšanje. Prvobitno treba da krenemo od sebe i nađemo malo vremena za pozorište, posjetu muzeju, kulturni događaj u gradu. Da utičemo koliko možemo, sve dok ova država ne ostane na nama, da ulaganje u oblast kulture ne bude posljednja tačka na listi prioriteta. Opisom trenutnog stanja u državi, jasno je da bi mladi ljudi pokušali da okrenu leđa prošlosti i radili na boljoj budućnosti pripadnika svih konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini, ali sama nezainteresovanost vlasti i konstantno pominjanje nacionalizma, to otežava i donekle onemogućava. Posjetom gradova, kulturnih institucija, spomenika kulture širom Bosne i Hercegovine, te stvaranjem kontakata i kroz priču sa ljudima ostala dva konstitutivna naroda uvidjela sam ljepotu drugačijeg. Te minorne različite religiozne varijacije, u suštini predstavljaju propagiranje istih vrijednosti - ljubavi, mira, tolerancije među ljudima uz malo drugačiji način interpretiranja skoro jedne te iste pojave. Svaka religija se zalaže za dobrotu u čovjeku, ali država u kojoj živimo ostavila je pečat na sve nas, jer svi sukobi i razlike proizašle su upravo odatle i reflektuju se na društveni život Bosne i Hercegovine. Međutim, kulturu čine i muzika, film, ishrana, moda, arhitektura, pa zar to nije sve ono što nas spaja? Kulturom, odnosno umjetnošću, teži se dosegnuti nemoguće. Ona predstavlja dodirnu tačku svih ljudi i povezuje sve nas npr. nevezano za naše profesionalno opredjeljenje u životu. Čovjek upoznavanjem različitih kultura, nečeg novog i njemu do tada nepoznatog, širi svoje vidike, prevazilazi granice mjesta, vremena, logike. Gledajući film, slušajući različite žanrove muzike, mi ulazimo u svijet različitih kulturoloških dimenzija. Kultura nam omogućava da zaboravimo na probleme koji nas muče, da zađemo u svijet pun imaginacije, mašte, iluzije.

Upravo iz svih tih razloga, treba da se edukujemo, da prisustvujemo projektima ovakvog tipa, da poštujemo pripadnike drugih naroda čitavog svijeta, drugačije običaje, religijska shvatanja, da jednostavno poštujemo drugačije. Poznata floskula, ali istinita, kaže da na nama mladima svijet ostaje i u budućem periodu, bićemo jedini koji možemo ovu državu učiniti boljom. Prisustvom na ovom projektu došla sam i do svoje vizije Bosne i Hercegovina, koja je, prema mom mišljenju, zapravo jedan veliki kulturni prostor, sačinjen iz nekoliko manjih kulturoloških koncepcija.

Kad se dublje razmisli dođe se do zaključka da, kao što već rekoh na samom početku, kultura može istovremeno razdvajati i povezivati, te da nije stvar u nadmoći jedne kulture nad drugom ili u pronalaženju „najbolje” kulture. Poznavanjem različitih kultura, mi kultiviramo različite aspekte naše svojstvene prirode, izgrađujemo svoju ličnost, a nemoguće nam postaje moguće.

Nameću mi se tri ključna pitanja dok razmišljam o temi o kojoj treba da pišem. Prvo od njih jeste: Gdje se mi nalazimo u odnosu sa kulturom? Kad napišem „mi” podrazumijevam zaista sve nas, kao cjelinu, jedinstvo. E, daleko smo od toga. Otušeni jedni od drugih, pa otušeni i sami od sebe, zaslijepljeni, obrasli u mržnji i preziru prema svemu... Truli. Potpuno odmakli od moralnih načela i ideala, da li smo uopšte svjesni kulture i umjetnosti i njihovog značaja. S obzirom na to da kultura u svakom svom obliku danas leži na marginama naše društvene zajednice jasno je da kao društvo moramo da otvorimo oči i poklonimo se njenom veličanstvu – kulturi i svim promjenama duha koje ona donosi sa sobom. Borba surove bosanskohercegovačke realnosti lakše se odvija za one pojedince koji njeguju ljubav prema istini, učestvujući sa umjetnicima u kreiranju posebne dimenzije stvarnosti. Umjetničke akcije nam bez pardona, na sav glas ili pak tiho i dostojanstveno, skreću pažnju na svakodnevna životna iskustva, probleme, nedaće, ali i otvaraju nam oči za lijepo. Pa ipak, zašto smo zapostavili kulturu i umjetnost?

Ovakva problematika odgovornost je svih nas. Nedovoljna zainteresovanost države na čelu sa vodećim političkim miljeom, kao i mala ulaganja u oblasti kulture, dovele su do toga da se stvorio višegodišnji jaz na relaciji građanstvo – kultura. Iz toga se rađaju generacije mladih koji u nedostatku znanja i usmjerenosti od države, zajednice, škole ili porodice, ne razvijaju neophodnu zainteresovanost za ovaj društveni aspekt.

Domaća kulturna scena razapeta je između dva svijeta: jednog koji je ukorijenjen u turbo nacionalizam, nekada svjesno, ali nerijetko i nesvjesno i drugi koji teži objediniti sve one koji su predstavnici bosanskohercegovačkog kulturnog identiteta. Nerijetko zapostavljamo kulturni aspekt i zbog same nacionalne podijeljenosti naše zajednice. Apsurdno je zapravo to što nas kultura, zapravo, spaja i uvijek je samo to i činila. Neophodno je iznivelisati ova dva pravca, uskladiti odnose i navesti društvo da vjeruje u kulturu te da ona djeluje erga omnes.

I ovdje polako dolazimo na drugo ključno pitanje: Šta nam nude kultura i umjetnost? Može se zaključiti da kultura značajno doprinosi formiranju identiteta

i osjećaju pripadnosti u zajednici. Takođe, ona utiče na stvaranje društvenih vrijednosti. Ipak se kultura uzima kao prostor u kojem nastaju i u kojem se oblikuju identitet pojedinaca, grupa i nacija. Simboličke, kulturne i društvene vrijednosti temeljene na načelima otvorenosti, raznolikosti, solidarnosti, socijalnoj koheziji i saradnji, ključno su mjerilo i pretpostavka razvoja odgovornog, tolerantnog i ravnopravnog društva.

Kultura tako igra važnu ulogu i u formiranju stavova i vrijednosti mladih osoba, i može imati pozitivne uticaje na socijalizaciju, formiranje ličnosti pojedinca i društvenu afirmaciju mladih. Kultura nije samo važan aspekt za provođenje kvalitetnog slobodnog vremena mladeži, odnosno, mladi ne samo da mogu biti korisnici kulturnih događaja i konzumenti kulturnih proizvoda, već mladi treba da djeluju proaktivno, kroz različite oblike samoorganizovanja u području umjetnosti i kulture. Ako bismo iskoristili dostupne resurse, možemo djelovati kao samostalni akteri u proizvodnji kulturnih sadržaja koji su od interesa za opšte i javno dobro i tako ih učiniti dostupnim i drugim mladim ljudima.

Na posljetku, pitanje svih nas jeste: Kolika je važnost kulture i umjetnosti za međukulturalno razumijevanje i saradnju? Postoji jedna izreka koja kaže: „Upoznaj svoju zemlju da bi je volio”. Ovaj model se može upotrijebiti i na ovoj temi... Upoznajući kulturu naše zemlje, upoznajemo jedni druge. Jedinostvena u svojoj šarolikosti Bosna i Hercegovina pruža nam neprocjenjiva bogatstva. Zaslijepljeni nedaćama svakodnevnog života postali smo nesvjesni vrijednosti koje imamo. Kultura kao sadržaj bitan je dio identiteta, što pogotovo važi za male zemlje i narode. Iako je svaka izvorna i originalna kultura anacionalna, mi smo ti kroz koje ona opstaje. Uspješni kulturni, ali i umjetnički projekti šansa su tzv. malim narodima da dospiju u centar međunarodne pažnje. Ulaganje u kulturu smatram pitanjem zdravog razuma, jer kultura pozitivno oblikuje društvo i nadilazi kratkoročne političke ili ekonomske interese. U ovom smislu kultura treba biti i društveno-državni projekt od posebne važnosti. Važno je vjerovati, dati šansu drugima, voljeti svoje i poštovati tuđe, to je suština postojanja nas i opstanka naših kultura. Svi naši dijalozi neka zaista budu dijalozi za budućnost.

Kultura i njena važnost u društvu su teme koje zaslužuju puno više od skromnog eseja, ali potrebno je i na ovaj način govoriti o mjestu kulture u društvu. I to je, nadajmo se, mali korak ka promjenama nabolje.

IRENA STANIŠIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET PALE, UNIVERZITET ISTOČNO SARAJEVO

BIJEJINA

„Kulturna različitost je karakteristika koja definiše čovječanstvo, svjesna da kulturna različitost dosta tvori bogat i raznolik svijet kojim se uvećava mogućnost izbora i pothranjuju ljudske sposobnosti i vrijednosti te je ona kamen temeljac održivog razvoja zajednica, naroda i nacija. Podsjećajući da je kulturna različitost polje koje cvijeta u okviru demokratije, tolerancije i socijalne pravde te međusobnog poštovanja među ljudima i kulturama neophodna za mir i sigurnost na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou“. Ova knjiška definicija kulturne različitosti trebalo bi da piše na ulazu u svaki grad, selo, varoš, varošicu u BiH! Poštovanje! U protekla tri mjeseca, učesnici u projektu Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini radili su na promociji suživota i različitosti u BiH.

U periodu od februara do maja, 2019. godine, obišli smo veće gradove u BiH, te posjetili znamenitosti i spomenike kulture. Od Sarajeva i Tuzle, preko Banje Luke do Mostara i Trebinja. Može li ljepše? Za neke od nas, ulazak u džamiju i crkvu je bio prvi susret sa „drugom stranom“. Obilazak pozorišta i muzeja, nakratko je oživljavao likove iz priča naših baka, i želju za prisustvom na sljedećoj predstavi. Svako naredno predavanje izvrsnih profesora, iz susreta u susret, podizali su nam svijest i uvjerali u istinitost svake riječi u gore navedenoj definiciji. Svjedoci smo činjenici da bosanskohercegovačko društvo, kultura i umjetnost, u posljednje dvije decenije trpe degradaciju i stagnaciju... Šteta.

Međutim, mi, učesnici ovog projekta, učinili smo siguran korak ka promijeni.

Identifikacija zajedničkog problema, edukacija, razmjene iskustava, te uopšte upoznavanje i povezivanje mladih iz različitih etničkih grupa i sredina BiH je ogroman korak ka napretku i promijeni trenutne situacije. Izgradnja trajnog mira počinje otvaranjem iskrenog dijaloga, dijaloga za budućnost. Prevazilaženjem različitosti, razumijevanjem druge strane i nastojanjem za prepoznavanjem mogućnosti za povezivanjem u svim segmentima našeg društva je prvi korak u rješavanju problema. Zakoračimo. Svi.

MEJLI SEIZOVIĆ

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, UNIVERZITET U SARAJEVU,

BREZA

Kultura je jedan od najvažnijih aspekata u životu, kako jednog čovjeka kao individue, tako i društva u cjelini. Kako odrastamo, učimo o našoj zemlji i našim naslijeđima. Kada bih, putujući u druge zemlje i gradove, rekla da dolazim iz Bosne i Hercegovine, ubrzo nakon toga bih čula rečenicu poput "Bio/la sam u Bosni, ljudi su gostoprimljivi, žele da pomognu, dobri su, sadržaja za obilazak itekako ima, ali..." Često sam se, nakon ovoga "ali", pravila da slušam, a nisam, jer sam znala šta dolazi nakon toga. Kada živiš u Bosni i Hercegovini moraš biti spreman da, htio to ti ili ne, budeš ubačen u koš 'ovih' ili 'onih'. Moraš biti dio toga, moraš pripadati ovdje, ondje. Naglasak se stavlja na određenu religijsku pripadnost, mjesto iz kojeg dolaziš, naglasak kojim govoriš i sl. Kažu, rat nas je ošteti i ostavio enormne posljedice... Čak i nakon dvije decenije, kažu, prošlost je odradila svoje.

Ajna, Ermin, Nikola, Goran, Elma, Nejra, Martina, Tonka – svi djetinjstvo provedosmo zajedno, uz smijeh, igre, uz Goranovo „Možete li me povesti u džamiju, želim da vidim kako je“, uz Ajnino "Martina, baš bih voljela otići na misu u nedjelju, vodiš me"? Svaki Božić, Bajram, Uskrs, Vaskrs provodili zajedno ispred zgrade, za drvenim stolom, uz jaja, kolače i brdo smijeha, stvarajući uspomene koje nemaju cijenu. Nije se postavljalo pitanje, niti se diskutovalo o tome čiji je Bog pravi, je li ispravno ići u džamiju ili je, pak, ispravnije ići u crkvu. Nije se diskutovalo, propitivalo. Razumijevalo se, prihvatilo, poštovalo. Međukulturalno razumijevanje. Eto šta je to. Naučih, od malih nogu.

Ono što mi je oduvijek „smetalo“ jeste to što smo dozvolili da nas danas predstavlja prošlost. Dozvolili smo da komplikovana politička situacija u Bosni i Hercegovini uspije prekriti velom sve ono lijepo što ova zemlja ima da pruži, prvenstveno nama – građanima BiH, a onda i njenim posjetiocima. Akcenat se oduvijek stavlja na ono manje lijepo, na one koji su bili jedni protiv drugih, a ne na one koji su zajedničkim snagama nešto postigli, čak i ako su, prema današnjim mjerilima, bili različiti. Pogodite šta? Umjetnost ne pita ko je stvara. Kultura ne pita ko je stvara.

Skloni smo zaboraviti činjenicu da je Bosna i Hercegovina je prava riznica kulturnog i povijesnog naslijeđa, pažljivo i brižno sabranog kroz dugi niz godina u njenim gradovima ili razasutog po njezinim brdima i dolinama. U njih je umetnuta sva kulturna, duhovna i povijesna snaga ove zemlje i njenih ljudi. Kultura Bosne i Hercegovine se ispoljavala na raznim područjima ljudske djelatnosti, a uključivala je muziku, književnost, film, likovnu i primijenjenu umjetnost, te design i savremene medije. Kada govorimo o vrijednostima umjetnosti i kulture za društvo, uvijek bismo trebali početi s njihovom unutrašnjom vrijednošću: kako umjetnost i kultura mogu obogatiti i ukrasiti naš život.

To je ono što trebamo njegovati. Život bez kolektivnih resursa naših biblioteka, muzeja, pozorišta i galerija, bez osobnog izražavanja književnosti, muzike i umjetnosti bi bio statičan, bez kreativnih argumenata o prošlosti, bez raznolike sadašnjosti i bez snova o budućnosti, upravo zato bi konačno trebalo akcenat staviti na njih i prestati zanemarivati njihov značaj.

Za vrijeme trajanja projekta, u središtu su bile kulturne institucije i edukacija o njihovom značaju. Jedan od ciljeva projekta bio je razviti svijest kod mladih o institucijama umjetnosti i kulture širom Bosne i Hercegovine, kako bi se osigurao opstanak i dalji razvoj istih. Cilj je, također, bio i da mi - mladi, djelujemo skupa, zajedničkim snagama, bez predrasuda, stereotipa, bez obzira na različitosti i mjesta iz kojih dolazimo.

Nekoliko mjeseci prije mog saznanja za ovaj projekat, pričala sam sa prijateljicom iz djetinjstva o nekom filmu koji smo išle pogledati u četvrtom razredu osnovne škole u našu kino salu u Brezi. Kroz razgovor, shvatismo da se naše kino ne koristi za puštanje filmova sigurno više od 10 godina. Nisu imali novca za održavanje, kažu. Rastuži me ta činjenica. Dođem kući, ukucam na internetu „grad Breza“, područje pod nazivom „kultura“ - prazno. Šok. Nevjerica. Pomislih kako smo zapostavljena sredina, zanemarena, manje vrijedna... Pomislih da možemo bolje.

Saznah za projekat. Kažu mi “jedan od ciljeva jeste upravo pokušati motivisati kulturne institucije iz velikih gradova da donesu kulturno umjetničke sadržaje u manje sredine”. Osjetila sam neizmjernu sreću i prijavila se za njega.

Prema mom mišljenju projekat je uspješno realizovan. Kroz studijske posjete drugim gradovima, mi mladi smo se još više upoznali sa onim lijepim što ova zemlja ima za pružiti, razvili svijest o važnosti kulture i umjetnosti, upoznali

jedni druge, pomagali jedni drugima, dijelili iskustva i ideje. Bilo je lijepo vidjeti i osjetiti da institucije od kulturnog značaja rade zajedničkim snagama na tome da se prevaziđu do sada usađeni stereotipi i da se stvori veća kolektivna svijest o bogatstvu koje posjedujemo. Dobili smo zadatak da napišemo eseje i napravimo foto albume sa fotografijama nekoliko institucija ili spomenika kulture. Šetajući Brezom kako bih ispunila svoj zadatak, na ulazu prema kinu ugledah napravljenu tablu za obavijesti koja se sastoji od tri kolone. Jedna od kolona ima naziv kultura. Kino počinje sa radom. U početku će se održavati neke predstave, a poslije, nadam se, i filmovi. Sitnica je, ali sitnica koja znači. Možemo bolje. Idemo ka boljem! Ponekad nam se neke stvari mogu učiniti nemogućim i nerealnim, ali nije opravdano odustati i ne činiti apsolutno ništa u vezi s onim što izgleda nemoguće. Na nama je da najbolje iskoristimo sve naše razlike za dobrobit što većeg broja nas i tako stvorimo klimu povjerenja, a ne sumnje.

„Prestali smo biti čovjek, a postali Bošnjak, Hrvat, Srbin”, rečenica akademika Ivana Cvitkovića koja mi se već danima mota po glavi kao i mnoga druga pitanja zašto, zbog čega, je li zaista vrijedilo? Tužno je ono što se događa u ovoj zemlji, u zemlji koja je toliko puna različitosti i umjesto da to prikažemo u najboljem svjetlu i da budemo ponosni na upravo te mnogobrojne različitosti, šta mi umjesto toga radimo? Svađamo se oko toga čije je šta. Kada kažem ovo „mi”, ne mislim ni na koga posebno, nego mislim na sve ljude koji žive u Bosni i Hercegovini, na sve Bošnjake, Hrvate i Srbe, jer ovo je zemlja i Bošnjaka i Hrvata i Srba... I Ostalih.

No, poslije svih dešavanja koja su se odigrala prije 20 i kusur godina nama je zaista potreban neko ko će nam pomoći, kada već nismo u stanju sami sebi da pomognemo, da izgradimo taj suživot, taj mir, a prije svega jedan ozbiljan dijalog između nas. Da li je zaista potrebno da se ja „mrzim” (kako teška riječ kada kažeš da nekoga mrziš) sa Marijom ili Natašom, samo zato što su one Marija i Nataša. Ne, naravno da ne trebamo da se mrzimo, jer živimo u zemlji u kojoj svi zajedno obitavamo, radimo, pa čak u istoj mjeri ne možemo da nađemo ni posao poslije školovanja.

Upravo ovaj projekat je učinio to da se družimo, da ne gledamo ko je koje vjere i kojeg imena, jer ljudi smo, a to je najbitnije. Biti čovjek! I opet ću da citiram našeg akademika i uvaženog profesora Ivana Cvitkovića: “Nacionalnost danas, poštenom čovjeku, u ovom nacionalističkom blatu, može poslužiti samo kao dokaz vlastite ništavnosti. Jer, on danas nije on, on je samo „Hrvat”, „Srbin”, „Bošnjak”. Stvarnost je da su i Hrvat i Srbin i Bošnjak u ovom gradu prazna džepa („U gradu ni lokum više nije rahat”, kaže jedan sarajevski grafit)”, Raspisah je, a još nisam počela o tome šta nam je zaista ovaj projekat ponudio. No, sve što pišemo i što osjećamo zaslužuje i jedan uvod, kraći ili duži, na vama je da odlučite. Kako izgraditi mir, toleranciju i dijalog? Pa upravo ovako kako nam je i ovaj projekat ponudio kroz institucije kulture i umjetnosti u Bosni i Hercegovini.

Posjetili smo nekoliko gradova - Tešanj, Tuzla, Banju Luku, Mostar i Trebinje, a naravno posjetili smo i nekoliko institucija u Sarajevu. Ovaj projekat nam je pružio mogućnost da upoznamo do tada nepoznato. Ne mislim u smislu da ne znamo za drugu religiju ili kulturu, nego mogućnost da upoznamo institucije različitih kultura i institucije umjetnosti koje možda do tada (barem ja) nismo posjetili.

Zaista su ovakvi projekti ono što nama u Bosni i Hercegovini više treba, projekti koji se bave dijalogom, ali i projekti koji okupljaju mlade, neokaljane ljude. Ljude koji su željni mira i tolerancije, i koji su puni nada i želja da se više nikada ne ponovi ono što se dogodilo u tim crnim godinama (1992-1995.). Međutim, nije nam ovaj projekat samo ponudio mogućnost druženja, upoznavanja različitih institucija kulture i umjetnosti, već nam je na neki način i otvorio oči kako baš te pojedine zajednice stoje u društvu. Rekla bih da ne stoje baš na zavidnoj poziciji, i kao da su ljudi izgubili osjećaj i potrebu za kulturom, potrebu za obilaskom muzeja, pozorišta, galerija. Ne radi nekoga drugog, nego radi sebe. Upravu muzeji, galerije, pozorišta, pa čak i obilazak vjerskih institucija nam može pomoći ka izgradnji dijaloga. Jer, upravo preko tih institucija kulture i umjetnosti mi upoznajemo drugo i drugačije. Upoznajemo onoga s kim radimo, onoga koji nam je komšija itd. Međutim, upoznajete i dosta ljudi na samom projektu. Nas je bilo 60 učesnika, a od toga upoznate razne ljude. Jer, idete, putujete, a u isto vrijeme se družite, zezate se, i više nije bitno ko je kojeg imena i koje religije. Zahvalna sam na svakom poznanstvu koje mi je ovaj projekat pružio, jer prilikom svega stičemo nove prijatelje. Ljude poput vas, ljude koji nisu opterećeni onim što je bilo, i ljude koji žele isto što i vi da napokon prestanu te tenzije, i da već jednom počnemo da živimo normalnim životima. Ovakvi projekti su ono svjetlo na kraju tunela, onaj tračak nade koji se u nama budi da možda ipak možemo izgraditi taj dijalog, suživot i sklop više kultura. Mada, šta to znači više kultura? Da smo različiti? Da, u praksi bi to trebalo da tako označava, međutim kada uđete u pojedine institucije, kada dosta učite i izučavate i same religije, shvatite da iako postoje te pojedine razlike, ipak postoje i mnogobrojne sličnosti, a onda se opet zapitate da li mi živimo u multikulturalnoj zemlji? Naravno, opet naglašavam, možda će se neko složiti sa mnom, možda i neće, ali mislim da je to neka realna slika našeg društva. Pa zar nemamo isti jezik, odnosno isti korijen nastanka jezika, istu teritoriju na kojoj živimo, obitavamo?

Biti dio ovog projekta, da budem iskrena, nije u meni probudio tu neku drugu ja i drugi pogled na stanje u BiH, jer i prije ovoga sam razmišljala da ničija religija, ničije ime nije bitno i da je bitno samo to da li je taj neko čovjek ili ne, koliko te poštuje, koliko te cijeni ne zbog tvog imena, nego zbog onoga što ti jesi, kao osoba. Međutim, probudio je u meni toliko jaku želju da prodrmam i ostatak mladih ljudi, da ih uhvatim za ramena, protresem i kažem: „Hej, probudi se, osvijesti se. Ne dajmo da nam se dogodi što se našim roditeljima dogodilo. Živimo u miru, toleranciji. Održavajmo dijalog među nama.”

Bila mi je čast biti dio ovakvog jednog projekta, upoznati mnoge ljude, družiti se, obići mjesta koja do tada nisam posjetila kao što su neke od vjerskih institucija (crkva u Trebinju, džamija u Banjoj Luci), ali isto tako obići i muzeje i pozorišta i jedva čekam da neke od tih gradova ponovno posjetim sa porodicom, sa svojim prijateljima kako bih otišla u pozorište/kazalište, kako bih ponovno posjetila taj isti muzej ili ušla u istu džamiju i crkvu, kako bih njima pokazala ono što sam i ja vidjela. Za kraj ovoga, imam samo još da kažem da zlata vrijedi ona „voli svoje, poštuje tuđe” i da svim mladim ljudima poručim da zajedno idemo u izgradnju mira, dijaloga, ali i podizanje svijesti kod ljudi o važnosti kulturnih i umjetničkih institucija.

Historija Bosne i Hercegovine se često u javnoj sferi tretira kao historija ratova, sukoba, netrpeljivosti, divizija po različitim osnovama, ipak takav stav predstavlja otuđenje od istinske realnosti, historije ne kao polazišta za naredne sukobe, već kao suštinskog elementa koji veže sve građane Bosne i Hercegovine. Elementa što je stvaralački i graditeljski, što najbolje opisuje žitelje Bosne i Hercegovine, njihove složene identitete, prošle okolnosti i emocije koje su poput više različitih vrela što istu rijeku stvaraju.

Kulturno stvaralaštvo Bosne i Hercegovine prema tome predstavlja najprikladniji način za ostvarivanje veza među njenim građanima, za rušenje stereotipa i stigmati skrojenih u periodu loših vremena. Ono je najrelevantnije za mlađe generacije, koje uslijed traumatičnih dešavanja u neposrednoj prošlosti nisu imali identičnu priliku, koju su, bez znanja o vrijednosti iste, uživale mnoge generacije u prošlosti Bosne i Hercegovine. Učeci i razumijevajući o kulturi pripadnika drugih naroda i konfesija mi ne izlazimo iz okvira spoznavanja vlastite kulture i identiteta, jer svi takvi elementi, ako su u sklopu teritorija Bosne i Hercegovine, neminovno pripadaju na poseban način i našem vlastitom identitetu.

Upoznavanje sa stvaralaštvom naroda Bosne i Hercegovine, iz sfere kulture i umjetnosti, ne samo da mogu doprinijeti adekvatnijem razumijevanju prošlosti i približavanju u sadašnjosti, već mogu biti moćno sredstvo za ostvarivanje budućnosti koju svi sanjaju, a koja, upravo zbog međukulturnog iskustva sa oplemenjujućim karakterom se čini bližom i realističnijom. Ostvarivanje takve budućnosti u skladu je sa periodima iz historije kada je konvergencija među narodima i konfesijama Bosne i Hercegovine bila prihvaćen odnos, prevashodno čemu, ponovno realiziranje takvih odnosa ne odstupaju od istinske prirode stanovnika Bosne i Hercegovine.

Dijalog, kao nužnost i sastavni element života stanovnika Bosne i Hercegovine je pojava koja ima kontinuitet. Navedeni kontinuitet je vidljiv u specifičnostima što ih je moguće pronaći u većini gradova Bosne i Hercegovine. U tim gradovima, pored suživota stanovnika koji ne dijele iste identitete, postoje

kulturni i umjetnički spomenici i umotvorine karakteristične za svaku grupu koja živi u Bosni i Hercegovini. Taj odnos naročito je prisutan kod sakralnih objekata koji se, u većini slučajeva, nalaze na malim udaljenostima jednih od drugih.

Teško je ne uvidjeti da ovakav vid koegzistencije nema implikacije i na odnose među ljudima, posebno na mlade. Neminovan je zaključak da se ne smijemo zatvoriti u mikrosvijet sakralnog objekta koji pripada našoj religiji, već uzeti u obzir da učenja religija o odnosima između ljudi i između čovjeka i okoline primijeniti i na članove drugih konfesionalnih zajednica. Konvergencija naroda Bosne i Hercegovina, zbog njihove različitosti, je isključivo suvisla opcija, naročito ako budemo svjesni da zatvorenost i otuđenost, kao antipodi konvergenciji i saradnji, se mogu reflektirati na negativan način, čak i dovesti do nasilja, koje bi nastalo kao produkt nerazumijevanja. Dakle, fundamentalni element tih sukoba predstavlja nasilje.

Socijalizacija, kroz međukulturalni okvir, je lijek što bi trebao zaustaviti prepreke koji se svakodnevno javljaju, u našem društvu, a što imaju za cilj povratak odnosima koji su dominirali u prošlosti, a nisu bili povoljni za stanovnike Bosne i Hercegovine. Pored konzumiranja vlastite kulture, nužno je učiti onim drugim, te uživati u sadržaju koje donose te specifične kulture. Boraviti u objektima relevantnim za tu specifičnu kulturu, te pokušati razumjeti zašto konzumenti te kulture prema njoj gaje osjećaje koje gaje. Ovako ispoljavamo zdrav tretman, koji će postaviti čvrste temelje za neke druge odnose u bližoj ili daljoj budućnosti. Međukulturalni dijalog je način zaštite posebnih obilježja koja odlikuju svaku kulturu koja postoji u Bosni i Hercegovini, bilo od zanemarivanja zbog pojave modernih pojava, bilo zbog neugodnih iskustava iz prošlosti i pojedinaca ili grupa koje su pokušale u potpunosti ili djelomično uništiti tuđe kulture radi vlastitih nehumanih pobuda.

Također, međukulturalni dijalog, različiti vidovi kulture i umjetnosti, može poslužiti kao model zaštite mladih od sadržaja, koji nisu kvalitetni i ne doprinose razvoju pojedinca i društva, razvoju kritičke misli, već imaju suprotne efekte, i ne doprinose stvaranju zdravih pojedinca, koji mogu izgraditi zdravu budućnost za sve ljude, bez obzira kojoj grupi pripadali.

Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini je glavna tema i svrha projekta u kojem sam sa zadovoljstvom učestvovala nekoliko mjeseci unazad. Ono što me je na početku zainteresovalo da se prijavim na ovakav projekat je sama ideja organizatora da učesnici projekta budu mladi ljudi iz velikog broja gradova naše države. Mišljenja sam da je upravo to potrebno mladima u Bosni i Hercegovini, da se upoznajemo, spajamo, razmjenjujemo mišljenja i iskustva, da izađemo iz naših komfor zona, da prevaziđemo naše razlike i da ostvarimo taj dijalog za budućnost isključivo prema našim zamislima i idejama, bez utjecaja okoline ili postavljenih okvira koji nam je nametnut od komplikovanog političkog sistema naše države. Taj sistem je osmišljen tako da nas razdvaja i stvara nam pogrešnu percepciju o različitostima u našoj državi.

Mi mladi trebamo biti dovoljno pametni da odbacimo razdvojenost, mržnju i predrasude. Izgradnja harmoničnog odnosa i suživota u BiH treba biti opredjeljenje svih građana. Izdvojila bih jedan meni dosta poznat primjer iz Jajca, gdje su se učenici u školi jasno izjasnili da ne žele podjelu i na kraju su zajedničkim snagama postigli da se to ne desi. Bitno je navesti da su oni odrasli u veoma napetoj sredini gdje su imali veliki pritisak ne samo od okoline već i od svojih porodica, uspjeli su zanemariti mišljenja sa strane i postupiti onako kako oni smatraju da treba. Potrebno nam je više ovakvih primjera mladih ljudi koji žele suživot i zajedničku budućnost. Kada govorimo o kulturi, smatram da bi ona mogla biti velika spona između mladih ljudi u BiH. Umrežavanje je idealan način za ostvarivanje boljeg suživota, učestvovanje u kulturnim i sportskim događajima, različitim seminarima, humanitarnim organizacijama, povezivanje vjerskih institucija u cijeloj državi, sve su to prilike da mladi ljudi prošire svoje vidike, izađu iz okvira kako bi pokazali spremnost za dijalog i za prihvatanje drugačijeg.

Mladima koji dolaze iz manjih lokalnih zajednica umrežavanje je možda potrebnije nego njihovim vršnjacima iz većih gradova. Govorim to jer dolazim upravo iz jedne manje opštine koja je u velikom zaostatku što se tiče kulture. Učešće u ovom projektu me navelo na to da promijenim svoje mišljenje. Smatrala sam da su mladi ljudi iz moje opštine pasivni i nezainteresovani za bilo kakvu

vrstu kulturnih događaja, kasnije kada sam objektivno sagledala situaciju morala sam stati u njihovu odbranu. Jedno od mojih tužnijih saznanja tokom istraživanja za projekat je to da je posljednji film u našem kinu u Donjem Vakufu pušten prije 10 godina. Poznati radnik Hudin koji je 45 godina radio u kinu, građanima upriličio više od 5000 filmova, tada ja ostao bez posla.

Kada je riječ o daskama koje život znače, pozorište u mom gradu nikad nije postojalo. Predstave se izvode u Domu kulture koji je zapravo jedina preostala kulturna institucija, iako trenutno najviše služi za održavanje svadbi i predizbornih kampanja. Tek poneka predstava se odigra nekoliko puta godišnje i to uglavnom kada su u toku dani kulture. Gradska biblioteka nije u toliko lošoj poziciji, ali smatram da mladima treba mnogo veći izbor knjiga koje bi se poklapale sa njihovim ukusima i interesima. Zahvaljujući raznim studijskim posjetama koje smo imali u sklopu projekta shvatila sam da su mladi iz drugih gradova dosta sretniji što se tiče kulturne ponude i da oni zapravo od malena imaju šansu da zavole kina, pozorišta, predstave, velike biblioteke, dok mi mladi iz manjih mjesta takvu šansu uglavnom dobijemo kada odemo na studije u neki veći grad i shvatimo da je to nekima dio svakodnevnice, a za nas su to prije toga bile samo specijalne prilike.

Baš iz ovih razloga mladi iz čitave BiH treba da se povežu, da se druže kako neobavezno uz priču i kafu tako i u raznim projektima kao što je ovaj u kojem sam ja učestvovala. Neizmjereno sam sretna što sam upoznala veliki broj ljudi koji imaju ispravna mišljenja i stavove, što smo se skupa na našim studijskim posjetama uvjerali u veliki kulturni potencijal koji posjeduje naša zemlja. Možda mi jesmo samo mala grupa ljudi koji žele da nešto promijene na bolje, ali iskreno vjerujem da postoji još ovakvih grupa i pojedinaca koji razmišljaju isto kao mi, sve što treba je da se međusobno povežemo kako bi uspješno vodili naš dijalog za budućnost. U ovakvom obezličanom, tranzicijskom društvu punom problema, treba vjerovati u čovjekovu sposobnost iznalaženja rješenja i u situacijama kad se čini da su postavljene velike prepreke, i da će bosanskohercegovački građani i narodi ostvariti mogućnost kvalitetnog zajedničkog života.

Projekat „Međukulturalno razumijevanje i suradnja mladih“ kao i cijeli projekat „Dijalog za budućnost“ pružio je priliku mladim ljudima u Bosni i Hercegovini prvenstveno da nauče nešto o tome što je zapravo kultura, već smo na prvom predavanju pričali o kulturi i kulturnim institucijama u Bosni i Hercegovini i složili smo se da svi treba da prihvatimo kulturu koju imamo kao našu, da nema kultura tri naroda, nego kultura svih naroda koji žive na ovom prostoru. Posjetili smo Despića kuću u Sarajevu i Muzej Jevreja što je bilo izuzetno korisno osobito zbog toga što koliko god da smo upoznati s kulturom Srba, Hrvata i Bošnjaka u Bosni i Hercegovini, imamo i Jevreje s kojima smo manje upoznati, ali posjetom muzeja smo se upoznali i s njihovom kulturom u Bosni i Hercegovini.

Posjeta pozorištu u Tuzli nam je pokazala koliko zapravo ljudi, a osobito mladi, posjećuju pozorište, a mislim da nas je Tešanj sve oduševio - jedna predivna mala čaršija o kojoj smo naučili zaista mnogo kao i o Musi Ćazimu Ćatiću. Osim toga što smo naučili, tu smo se već povezali jedni s drugima što je svakako bio cilj projekta, da se stvore neka nova prijateljstva. Put u Banju Luku je zaista bio poseban, posjetili smo džamiju Ferhadiju koja je izgrađena identična onoj prije nego što je srušena bila. Muzej suvremene umjetnosti Republike Srpske je bilo nešto što ja iskreno i nisam baš najbolje shvatila, ali svakako da je bilo korisno vidjeti neke oblike umjetnosti na koje inače nismo navikli. Sva predavanja koja smo održali na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu su bila izuzetno zanimljiva i korisna za sve nas. Posjeta Mostaru i Trebinju je za mene bila posebna zbog mnogo toga, a pogotovo zbog toga što sam prvi put bila u Trebinju koje me oduševilo, predivan grad u kojem smo posjetili muzej. Šetnja Mostarom je bila divna, mislim da smo svi uživali tamo. Sve kulturne institucije koje smo u ovom projektu posjetili su nas naučile mnogim stvarima, nisam ni očekivala da toliko lijepih stvari imamo u Bosni i Hercegovini, a nismo ih bili ni svjesni.

Svi smo navikli na institucije koje postoje u našim gradovima, u mome zaista nema ništa specijalno, ne zbog toga što je Gornji Vakuf - Uskoplje mali grad, jer drugi takvi gradovi u BiH ipak imaju mnogo više da ponude. Druga stvar je što ne žele svi priznati određene spomenike kao svoje, ali to je problem

generalno u Bosni i Hercegovini, a na ovom projektu smo naučili da je svaka kultura naša, a upravo to je važno za razvijanje dijaloga između nas. Neki od nas nikada prije ovog projekta nisu bili u nekom gradu, nisu posjetili džamiju, crkvu ili sinagogu, a sada smo zaista posjetili sve i obogatili se nekim novim znanjem. Zanimljivo je što smo jedini druge učili kako se ponašati u određenoj vjerskoj ustanovi, naučili smo mnogo toga o narodima i religija koje postoje kod nas. Uveliko smo obogatili svoja znanja iz povijesti, književnosti, umjetnosti. Ono što je meni bilo veoma vrijedno je to što sam stekla neka nova prijateljstva, što smo se svi nekako povezali, vidjela sam neke osobe koje sam upoznala na drugim projektima prije ovoga. Velika hvala svima koji su nam omogućili ovaj projekat, i nadam se da će biti neki nastavak, jer postoji još mnogo toga što bi se moglo posjetiti. Posebno hvala našim profesoricama Ehlimani i Sarini za svu strpljivost i znanje koje su s nama nesebično dijelili.

Za međukulturalno razumijevanje i saradnju mladih u Bosni i Hercegovini ključnu ulogu mogu igrati kultura i umjetnost. Za društvo kakvo je bosanskohercegovačko (multietničko, multivjersko, multijezično) od prvorazrednog značaja je promovisanje i rad na međukulturnom upoznavanju i podršci svakom vidu saradnje mladih kako bi se izbjegle i prevazišle politike podjele koje argumentaciju za to nalaze upravo u našoj različitosti. Iskustvo koje sam stekao tokom projekta je nezaboravno i jedinstveno. Nadam se da će ovaj projekat biti uvod u seriju budućih projekata sa ovakvom svrhom, da će projekat biti dostupan našoj široj javnosti i u budućnosti biti adekvatno podržan i prepoznat. Kulturno bogatstvo naše zemlje može biti idealna spona za prevazilaženje bilo kakvih podjela i približavanja mladih. Svi mi mladi na neki način možemo i trebamo raditi na izgradnji naše budućnosti kroz dijalog i razne vidove kulturne saradnje, jer samo tako možemo imati svjetlu i prosperitetnu budućnost. Institucije kulture mogu imati kohezivnu ulogu za mlade različitih nacionalnosti i vjera. Institucije kulture moraju više raditi na kulturnom povezivanju, za što je nužna podrška vlasti. Kroz posjetu različitim gradovima svi učesnici su mogli vidjeti koliko ustvari imamo prostora za saradnju i koliko svi imamo zajedničkoga, kroz razne kulturne objekte, kroz koje se ogleda naša zajednička historija. Od izuzetne je važnosti raditi na tome da se ovakvi projekti nastave, da budu medijski što je moguće više popraćeni, kako bi se utjecalo na trenutni bh. diskurs i radilo na jačanju svijesti mladih o ovakvim projektima. Naši zajednički umjetnički afiniteti, također, mogu igrati veoma bitnu ulogu. Želim istaći da smo kroz projekat uspjeli dobiti jednu mrežu mladih različitih nacionalnosti iz različitih gradova, što bez ovog projekta za mnoge od nas ne bi bilo moguće.

U cilju jačanja dijaloga kao najsigurnijeg puta ka našoj sigurnoj budućnosti, bitno je u njega uključiti razne druge aktere kako kulturno-umjetničke tako i vjerske, NGO itd. Ovaj projekat se pokazao kao veoma uspješna priča i treba da bude uvod u seriju novih. Nadam se da će bosanskohercegovačko društvo jednog dana doći na stadij američkog ili švicarskog, naprimjer, gdje će sve naše razlike koje se ogledaju kroz različite vjerske i etničke identitete biti naša prednost, a ne sredstvo podjele.

Kultura svake zajednice je faktor koji treba da spaja ljude. Most koji će da spoji ono što se drugim sredstvima ne može spojiti. Nažalost, smatram da kod nas postoji mala svijest o kulturi, mada smo na samom projektu mogli čuti od predavača da postoje oni koji prate kulturna dešavanja kod nas u Bosni i Hercegovini. Nerazumijevanje, nerazmišljanje i puko posmatranje i gledanje kulturnih sadržaja nije dovoljno. O tim sadržajima treba razmišljati na takav način da se izvuku pouke i poruke iz svakog takvog sadržaja. Upravo jedan od razloga zašto sam se prijavio na ovaj projekat je bio i to da nešto novo naučim i da upoznam neke nove ljude, kulture i običaje. Upoznavajući druge oko sebe upoznajemo dublje i sebe, ali i našu domovinu Bosnu i Hercegovinu. Na projektu sam čuo, ali i vidio ono što do tada nisam imao priliku da čujem i vidim.

Na prvom modulu smo se upoznali i uveli u pojam kulture. Ono što me se najviše dojmilo je to da nas je bilo iz svih dijelova BiH od Mostara, Trebinja, Konjica, Sarajeva, Viteza, Banje Luke, Pala, Grada itd. Prvi dan, kao što sam rekao, proveli smo teoretizirajući kulturu i razmjenjujući iskustva iz naših gradova. Porazavajuće je bilo čuti kako u nekim gradovima skoro da i nema kulturnih događanja. Naravno, ne može se uvijek tražiti krivac u drugima. Kada već nadležni ne daju koliko treba, onda se treba potruditi i napraviti kulturne događaje koji će obogatiti kulturnu, ali i turističku ponudu. Tog dana smo također bili u obilasku Despića kuće i Muzeja Jevreja. Posebno me je dojmila Despića kuća s obzirom na taj stari bosanski duh koji je sastavni dio kuće. Možda bi sami uposlenici trebali malo više poraditi na promociji ovoga objekta s obzirom na to da se ima šta vidjeti i naučiti. Muzej Jevreja mi je bio također zanimljiv. Bilo je mnogo stvari koje smo mogli čuti, a posebno to da Toru koja se nalazi u tom hramu jedino može otvoriti rabin koji služi vjersku ceremoniju. Nakon ovih obilazaka uputili smo se prema Bašćaršiji u jednu laganu šetnju.

Drugog dana smo se zaputili prema Tuzli i Tešnju. Ismet Mujezinović je slikar svjetskog glasa iz Tuzle, a jedna galerija ima kolekciju njegovih slika. Nažalost, za ovoga čovjeka sam prvi put čuo na ovom projektu. Tokom svog formalnog obrazovanja nikada nisam za njega čuo. Nažalost!

Upoznali smo se i sa mladim direktorom pozorišta u Tuzli. Govorio nam je o radu pozorišta te o saradnji sa vlastima. Doći u Tešanj, a ne posjetiti mezar Muse Ćazima Ćatića i ne posjetiti Gradinu je nezamislivo. Pogled sa Gradine kojim možete vidjeti cijeli Tešanj je izvanredan. Muzeji na Gradini nam pokazuju i uče nas o onome što se dešavalo na tim prostorima.

Drugi modul je bio više „modul brojki“, da tako kažem. Koliko stanovnici BiH prate kulturne događaje, koliko minuta spada na reklamni sadržaj, koliko na obrazovani, kulturni, sportski i drugi program. U ovom modulu smo bili u posjeti Banjoj Luci. Jedan prelijep grad. No šta tek reći za Galeriju savremenih umjetnosti Republike Srpske. Nakon što je bila pogođena katastrofalnim zemljotresom, biva obnovljena. Mnogi umjetnici iz svijeta su donirali svoja djela za galeriju kako bi od njihove prodaje mogli da obnove galeriju. Međutim, rukovodioci su sačuvali ta djela, te su pronašli druge načine kako da se galerija obnovi, a donirana djela su ostavili za sebe. Prilikom posjete galeriji bila je postavka Perceptions. Nakon galerije obišli smo i banjalučku ljepoticu Ferhadija džamiju. Ponovno izgrađena 2016. godine. Zanimljivo je da je izgradnja trajala 16 godina s obzirom na to da se moralo raditi onako kako se prvobitno džamija gradila. Smjesa vune, jaja i drugih sastojaka je bila osnov za izgradnju. Zanimljivo je da postoje neki dijelovi koji su originalni, a koji su pronađeni na nekoj deponiji blizu Banje Luke. Ornamentika džamije je očaravajuća.

Treći modul nas je naučio kako da promovišemo događaje. Predavač nam je naveo jedan fantastičan primjer prilikom otvaranja salona namještaja u Mostaru. Naziv salona je bio Barcelona. Svi su pričali o tome do dana kada je trebalo prisustvovati tom događaju. Tek taj dan se saznalo da se otvara salon namještaja po istoimenom fudbalskom klubu. Veoma interesantno. Mostar i Trebinje su bile destinacije trećeg modula. Ljepota Mostara i Neretve sigurno je očarala sve učesnike. Posjetili smo Hrvatsko narodno kazalište Mostar. Pristupili smo prostorijama gdje smo mogli vidjeti zapise sa mnogih predstava koje su održane u tom kazalištu.

Pozitivna strana je to što kazalište saraduje sa Narodnim pozorištem i gdje igraju predstavu dvojica ljudi koji su bili na suprotnim stranama za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu. Lijepa i inspirativna priča. Hrvatsko narodno kazalište se trudi da privuče publiku, pa tako daje i neke pogodnosti posebno mladima, onima koji pohađaju fakultet. Mogu sigurno reći da je ovo jedno

malo, ali savremeno pozorište. Naše putovanje smo nastavili u Trebinje gdje smo obišli Muzej Hercegovina, crkvu i prohodali gradom. U muzeju smo dobili neke osnovne informacije o nekadašnjem životu koji se odvijao na tim prostorima, što je praćeno nekim maketama i zaostavštinom starih ljudi toga kraja. Zaostavština Jovana Dučića također je dio ovoga muzeja. Najzanimljivije je bilo vidjeti njegova priznanja od drugih vladara u toku njegove diplomatske karijere, kao i diplomatsko odijelo koje je izloženo u muzeju. Nakon muzeja, obišli smo i crkvu koja je u centru grada i prohodali ovim hercegovačkim gradom.

Nakon svih modula, kako teoretskog, a posebno praktičnog dijela tj. posjeta koje smo imali, može se zaključiti da Bosna i Hercegovina ima čime da se pohvali. Još veće je zadovoljstvo kada vidite da mladi ljudi upravljaju nekim institucijama i pokušavaju da to podignu na viši nivo. Jedina mana je to što imaju slabu, takoreći, marketinšku mrežu. Također, sve kulturno-historijske destinacije svakog grada treba da budu sastavni dio turističkih ponuda, gdje bi sigurno te institucije dobile i na značaju.

S obzirom na ekonomsku situaciju u našoj prelijepoj domovini ne može se očekivati da ljudi „bacaju“ novce na kulturne sadržaje, ako nemaju dovoljno novca za osnovne životne potrebe. Cjelokupna ekonomska situacija treba da se popravi kako bi i kultura skočila na još viši nivo. Do tada ne bi bilo loše da se malo više aktiviraju kulturni radnici kao što su to oni u Galeriji savremene umjetnosti da privlače, kako domaće ljude, tako i strance.

Za kraj želim da navedem primjer iz svog grada. Do prije unazad sedam osam godina kulturni život Konjičana je bio, usudit ću se reći, nikakav. Dolaskom jednog mladog, perspektivnog, a prije svega momka od znanja - kultura je živnula. Do dolaska ovog mladog momka jedino čega se sjećam je film za djecu Potraga za Memom i manifestacija folkloru koja se održava svake godine u našem gradu. Mlad, perspektivan, znalac, nepokolebljiv momak podigao je naš grad na viši nivo. Danas imamo razne manifestacije od promocija knjiga, predstava, filmova, manifestacije Festival glumca itd.

Želio bih još da spomenem kako se održava dugi niz godina i Festivala amaterskog pozorišta za srednjoškolce koji okuplja mnoge mlade naraštaje ove zemlje iz Trebinja, Mostara, Konjica, Sarajeva, Tešnja i mnogih drugih bosanskohercegovačkih gradova. Nakon predstava koje se odigraju taj dan svi zajedno sjednu za okrugli stol kako bi prokomentarisali predstave toga dana.

Na kraju mogu da zaključim kako je ovaj projekat pun pogodak. Što se mene tiče ja sam naučio nešto novo, upoznao nove ljude sa kojima sam razmijenio iskustva koja će mi sigurno pomoći u daljem životu, kako privatno tako vjerujem i poslovno. Bilo bi mi drago da bude više ovakvih projekata gdje će mladi ljudi razbiti predrasude o drugima. Jer, na kraju, ipak smo svi mi ljudi bez obzira na naciju, narod vjeru ili neki drugi identitet sa kojim se identificiramo.

Kultura je jedna od najbitnijih karakteristika čovjeka i društva uopće. Ona predstavlja ukupnost načina života nekog društva, zbirku ideja i navika što ih uče, dijele i prenose iza naraštaja u naraštaj. Članovi nekog društva uče i dijele zajedničku kulturu. Riječ kultura dolazi od latinske riječi colere, koja znači: nastanjivati, uzgajati, štiti, štovati i govori o čovjekovoj istinskoj vezanosti za prirodu, obradu polja. Riječ „kultura“ upotrebljava se i u sociološkom i u kulturnom rječniku na niz različitih načina. U svim načinima na koje se koristi, ona se implicitno ili eksplicitno suprotstavlja prirodi. Sve ono što ljudi proizvode ili čine jeste kultura, a sve ono što postoji ili nastaje bez čovjekovog upletanja dio je svijeta prirode. Ona je jako širok pojam i složeni društveni fenomen. Ona zapravo predstavlja cjelokupno ljudsko kreativno ostvarenje u odnosu na ono što je stvorila priroda. Dakle, ona obuhvata sve ono što priroda sama ne pruža čovjeku. To u materijalnom smislu riječi znači da obuhvata cjelokupnu prerađenu prirodu. Kultura omogućava čovjeku da ovlada prirodom i da se oslobodi u najvećoj mogućoj mjeri onoga što je „životinjsko“ u njemu. Tako je kultura za čovjeka ne samo „osvajačka“ nego i „eliminatorska“. U kulturu ulazi, pored materijalnog, i cjelokupno duhovno stvaralaštvo. Širi pojam kulture obuhvata oba elementa. Shodno tome, pod kulturom se obično podrazumijeva skup svih materijalnih i duhovnih vrijednosti čovjekovog rada u prirodi, društvu i mišljenju. Jedna od osnovnih funkcija kulture jeste prenošenje kulturnih dobara i vrijednosti na pojedince i grupe, sa generacije na generaciju, sa koljena na koljeno. Čovjek je društveno biće, rađa se u zajednici, živi, opstaje, socijalizira se i razvija. On se ne rađa kao kulturno biće, već to postaje procesom kultivacije i socijalizacije ličnosti, u kojem odgojem i obrazovanjem postepeno upoznaje kulturu sve do njenog potpunog usvajanja i prihvatanja. U cijelom tom dugotrajnom procesu kultivacije, pojedinac se konstantno suočava sa kulturom u svakoj okolini u kojoj se nalazi (u sklopu obitelji, škole, sredine u kojoj živi, uže ili šire zajednice). Učenje o kulturi života i prihvatanje iste je osnovni uslov njegove integracije u razne društvene skupine i datu sredinu. Tek kada postane upoznat sa kulturom i kada je prihvati, postaje prihvaćen u društvu i sredini u kojoj živi. Poznavanje kulture

i njezinih osobina pomaže pojedincu da se sporazumijeva sa drugim osobama u procesima rada i života i da bez poteškoća rješava razna životna pitanja svog opstanka. Učenje i prihvatanje kulture nije samo interes pojedinca, već također i društva, jer ono ima interes da pojedinci nauče da se identificiraju sa kulturom.

Preko kulture oni prihvataju i društvo, odnosno narod, naciju ili neku drugu društvenu skupinu kao svoju. Zato pojedinac koji nije prihvatio kulturu najčešće dolazi u razne oblike sukobljavanja s društvom, državom i životnom sredinom. Kultura je prostor u kojemu nastaju i u kojemu se oblikuju identiteti pojedinaca, grupa i nacija. Nekim ljudima kultura ima negativno, isključujuće značenje. Kultura može dovesti do podjela, klasnih sukoba, sukoba civilizacija, dok sa druge strane, većina ljudi složit će se s time da kultura može dovesti do zajedničkog identiteta ili vizije. Tako kultura može istovremeno dijeliti i povezivati. Rješenje ove dileme može biti u shvaćanju kulture kao sredstva, a ne kao cilja. Nije stvar u nadmoći jedne kulture nad drugom ili u pronalaženju „najbolje” kulture. Kultura je prije sredstvo koje omogućuje ljudskim bićima razviti vlastiti potencijal, a različite kulture dovest će do izražaja različite strane naše prirode. Trebaju nam različite kulture kako bismo kultivirali različite aspekte naše prirode. Kultura je proces kojim čovjek postaje sve ono za što je stvoren da može postati. Međukulturalne komunikacijske vještine su vrlo važne za rušenje kulturalnih barijera i podizanje svijesti o kulturalnim normama, s ciljem stvaranja gostoljubive atmosfere i pružanja usluga uvažavajući kulturološke razlike.

Društva ne postoje bez kulture, niti kulture mogu egzistirati bez društva. Ta uzajamnost i zavisnost produciraju složenost Sistema u kojima čovjek živi i uspostavlja odnose saradnje sa drugim ljudima. Bez kulture ne bismo bili ljudi, ne bismo imali jezik kojim se izražavamo i sporazumijevamo, osjećanja mjere i obaveznosti prema sebi, ali i drugima, ne bismo prakticirali obrede, vještine rada i slično. Dakle, kultura je temelj ljudskog postojanja i osnovni generator vrijednosti koje pojedinac usvaja i dalje reproducira. Kultura određuje karakter i sadržinu vrijednosnog Sistema za pojedinca, za društvo, za poredak. Ljudsko ponašanje uslovljava kultura i najsnažnije ga oblikuje.

MARIJA RASPUDIĆ

STUDIJ TURIZMA, UNIVERZITET „DŽEMAL BIJEĐIĆ“

MOSTAR

Za dijalog je, kako sama riječ naznaku daje, uvijek potrebno dvoje. Potreban je onaj drugi, prekoputa nas - neko dobro uho spremno poslušati nas. Potrebna je riječ, jezik. A jezika je mnogo... Stoga, potrebno je znanje istog jezika kako bismo mogli komunicirati, zar ne? No, postoji jedan kojeg svi mi zasigurno poznajemo... To je jezik ljubavi, najplemenitiji od svih jezika. Ljubav je za mene mnogo toga. Ljubav je upravo spremnost na dijalog i ona je početak svakog razumijevanja međuljudskog, ali i onog među drugim vrstama u prirodi. Ona je početak i kraj svega vidljivoga i nevidljivoga; pokretačka sila iz koje sve nastaje i kojoj se sve vraća. Ona nastaje tamo gdje sva objašnjenja, smisao i odgovori prestaju, jer ljubav je sama po sebi objašnjenje, smisao i odgovor, najiskreniji. Ljubiti znači darivati, a najljepši i najvrjedniji dar kojeg možemo pokloniti svom bližnjem jeste upravo naše vrijeme i pažnja, jer vrijeme i pažnju ne možemo vratiti niti novcem kupiti. Pažnju i vrijeme da ga saslušamo i otvorimo vrata svoga srca i time damo do znanja da je vrijedan i bitan. Da ga uistinu razumijemo. Možda se čini kao vrlo mala i jednostavna gesta, ali sve velike stvari počinju malim koracima. I to je prvi korak kao motivacija i inspiracija čovjeku da se trudi i bude najbolja moguća verzija sebe i jedinka koja pridonosi društvu u kojem živi i djeluje. Samo je potrebno biti to jedno „dobro uho“ - biti spreman na dijalog. Ljubav je za mene početak svakog znanja. Dati priliku nekome da ga saslušamo jeste dati priliku da ga upoznamo i što je najvažnije od svega imati mogućnost da od njega nešto dobro i novo naučimo, jer ne postoje dvije iste jedinice na ovom svijetu i svatko je priča za sebe. Velika bi tuga bila kada bismo svi bili jednaki, jer u tom slučaju život ne bi bio zanimljiv niti bi mogao opstati. Život po prirodi stvari postaje i opstaje samo u različitosti. Različitosti uloga koju svatko od nas ponaosob igra na pozornici života... I međusobno se nadopunjujemo. Samo u različitosti nastaje znanje. Ljubav je oprost. Oprostiti sebi kao prvo znači prihvatiti i voljeti sebe, a nakon toga oprostiti i drugome znači prihvatiti i voljeti drugoga. Uistinu je to hrabro i zahtijeva mnogo snage duha.

Ljubav je domovina... Odnosno moment kada se 60 mladih iz naše domovine Bosne i Hercegovine, brojnih gradova diljem zemlje, različitih

nacionalnosti, vjeroispovijesti, političkih opredjeljenja, individualnih identiteta - sastane i kada oprostite jedni drugima što su ovako dugo bili razdvojeni, što se nisu poznavali, a kao da su se znali oduvijek.

Kao da su članovi jedne obitelji davno, igrom sudbine razdvojeni. Tako blizu jedni drugima, a tako još uvijek daleko... Moment kada odluče oprostiti i onima koji su ih razdvojili, jer vremena za mržnju nema. Moment kada kažu - evo spremni smo da razgovaramo, da se upoznamo, učimo jedni od drugih... Jer kao što rekoh već - ljubav je pokretač društva u obliku spremnosti na dijalog, spoznaje u različitosti i hrabrosti da se oprostí. Hvala projektu Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini što nam je omogućio da kroz obilaske kulturnih institucija i učenje o bogatstvu različitosti ljudske u našoj domovini shvatimo što je to ljubav zapravo i kako pričati „jezikom ljubavi“ u dijalogu za izgradnju naše, zajedničke bolje budućnosti. O ljubavi doduše, mnogo pišu, slikaju, pjevaju i jezikom ljubavi govore naši umjetnici. Tim kud bolje nego kroz kulturu i umjetnost da vidimo kako to oni rade i opominju nas da činimo isto.

Ovaj projekt je za mene - čista ljubav.

Za kraj citiram tekst - poslanicu Sv. Pavla Korinćanima – „Hvalospjev ljubavi“

(1 Kor 13, 1 – 13) Biblija:

„Kad bih sve jezike ljudske govorio i anđeoske, a ljubavi ne bih imao, bio bih mjed što ječi ili cimbal što zveči. Kad bih imao dar prorokovanja i znao sva otajstva i sve spoznanje; i kad bih imao svu vjeru da bih i gore premještao, a ljubavi ne bih imao – ništa sam! I kad bih razdao sav svoj imutak i kad bih predao tijelo svoje da se sažeže, a ljubavi ne bih imao – ništa mi ne bi koristilo. Ljubav je velikodušna, dobrotiva je ljubav, ne zavidi, ljubav se ne hvasta, ne nadima se; nije nepristojna, ne traži svoje, nije razdražljiva, ne pamti zlo; ne raduje se nepravdi, a raduje se istini; sve pokriva, sve vjeruje, svemu se nada, sve podnosi. Ljubav nikad ne prestaje. Prorokovanja? Uminut će. Jezici? Umuknut će. Spoznanje? Uminut će. Jer djelomično je naše spoznanje, i djelomično prorokovanje.

A kada dođe ono savršeno, uminut će ovo djelomično.

Kad bijah nejače, govorah kao nejače, misljah kao nejače, rasuđivah kao nejače. A kad postadoh zreo čovjek, odbacih ono nejačko. Doista, sada gledamo kroza zrcalo, u zagonetki, a tada – licem u lice! Sada spoznajem djelomično, a tada ću spoznati savršeno, kao što sam i spoznat! A sada: ostaju vjera, ufanje i ljubav – to troje – ali najveća je među njima ljubav.“

Prije nego što krenemo da govorimo o kulturi i njenom uticaju na mlade ljude u Bosni i Hercegovini ili uopšteno na društvo, prvo treba da se upoznamo sa pojmom kultura. Riječ kultura potiče iz latinskog jezika, od glagola colere koji znači gajiti, njegovati. U najširem smislu kultura je sve ono što nije priroda; sve što je čovjek stvorio; sve što je naučeno, a ne naslijeđeno. Iako je Bosna i Hercegovina relativno mala zemlja, ona ima izuzetno bogatu kulturu. Prisutnost tri vjere u našoj zemlji imali su ogroman uticaj na kulturni razvoj kao što je veliki broj impresivnih primjera vjerske arhitekture, kao što su: Begova džamija, manastir Žitomislići pokraj Mostara, franjevački samostan pokraj Livna (..) ..

Petar Lazić je jednom rekao: „Arheolozi tragaju za ostacima ranijih kultura, kao da ostaci današnje kulture nisu dovoljni“. Da li cijenimo kulturu naše zemlje i koliko je zapravo poznajemo? Da li je potrebno da odemo na kraj svijeta da se divimo kulturi drugog naroda, a svoju samo zaboravili ili je nikada nismo ni znali? Šta je to što nas sputava da istražujemo ljepote naše zemlje?

Projekat „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini“ u kojem sam učestvovala u prethodnih nekoliko mjeseci je od velike važnosti, jer sam imala priliku da kroz interakciju sa učesnicima i profesorima steknem nova znanja za budući rad te mi je neizmjereno drago da kultura i umjetnost i dalje povezuju mlade ljude širom naše zemlje. Kulturne vrijednosti temeljene na načelima otvorenosti, solidarnosti, raznolikosti ključno su mjerilo za razvoj odgovornog, tolerantnog i ravnopravnog društva. Kultura itekako igra značajnu ulogu u formiranju stavova i vrijednosti mladih osoba i pozitivno utiče na njihovu socijalizaciju i društvenu afirmaciju.

Da bi pristupili kulturnom životu, mladi ljudi treba aktivno da učestvuju. Uključivanje mladih u kulturu može ih podstaći na izražavanje vlastite kreativnosti. Ova iskustva su jako važna za lični razvoj svake mlade osobe. Istraživajući kroz projekat saznali smo da mladi ne učestvuju u kulturi, te nisu dovoljno informisani o njoj. Mladi svoje slobodno vrijeme provode za računarom, slušajući muziku ili gledajući TV, a najmanje slobodnog vremena posvećuju posjetama pozorištu, galerijama, muzejima.

Potrebno nam je više kulturnih sadržaja te da se mladima objasni da će im učešće u kulturnom životu i ulaganjem u sebe donijeti benefite u napretku u životu. Kulturna baština Bosne i Hercegovine je veoma bogata i ima veoma značajnu ulogu kroz ovaj projekat. Kroz prethodnih nekoliko mjeseci imali smo priliku da obiđemo kulturne institucije naše zemlje, te se upoznamo i sa drugim kulturama u različitim gradovima. Znanje stečeno na ovom projektu pokušat ćemo da prenesemo u gradove iz kojih dolazimo te da probudimo svijest kod mladih ljudi kroz razne projekte.

Kada se govori o kulturno-umjetničkim sadržajima u Bosni i Hercegovini, sve je više prisutna tendencija da su ovakvi događaji rezervisani striktno za velike centre, pri čemu se mali gradovi nalaze na samoj margini društva kada govorimo o prisutnosti ovih sadržaja u njima. Ipak, moja lokalna zajednica, Mrkonjić Grad itekako može da se pohvali da se ove predrasude ne odnose i na nju, budući da u njemu tokom cijele godine postoje određene manifestacije kulturno-umjetničkog sadržaja.

Tokom pisanja ovog eseja, u Mrkonjić Gradu je održana predstava „Noć bogova“ koju su beogradski glumci Vojin Ćetković, Dejan Lutkić i Nebojša Ilić sjajno iznijeli, a koja je nastala po tekstu hrvatskog pozorišnog pisca Mire Gavrana. Ova predstava je još jedan dokaz o tome kako se kroz kulturu mogu prevazići nesuglasice koje se javljaju između političkih elita država u regionu. Pozorište u Mrkonjić Gradu je vjerovatno jedan od najboljih primjera kako kulturne institucije mogu da obavljaju izvrstan posao čak i na područjima u kojima je u velikoj mjeri izražen fenomen emigracija. Ova kulturna institucija uz podršku opštine, privatnih kompanija, ali i uz mnogo truda i zalaganja pojedinaca već više od decenije uspješno realizira izvođenje brojnih predstava, ali i događaja od kojih su zasigurno najznačajniji „Dani pozorišta“ koji se u Mrkonjić Gradu održavaju od 2008. godine, te koji privlače veliki broj kako lokalnih, tako i gledalaca iz drugih, okolnih gradova.

Osim ovoga događaja, u Mrkonjić Gradu je održana i čuvena „Kolobarijada“, koja se održava svake godine na „ledeni ponedjeljak“ (ponedjeljak iza Vaskrsa), a koja predstavlja jedan od najstarijih kulturno-tradicionalnih događaja na prostoru Mrkonjić Grada, budući da ova tradicija datira još od davne 1910. godine. Građani Mrkonjića se na ovoj manifestaciji takmiče u više kategorija, nošenje jaje u kašiki, najljepše išarano jaje, najveće i najmanje jaje i ubacivanje jaja u drveni sepet.

Kulturna institucija koja je zasigurno najpoznatija, a koja se nalazi na području Mrkonjić Grada, jeste muzej prvog zasjedanja ZAVNOBIH-a, koje se smatra kamenom temeljcem bosanskohercegovačke državnosti. Muzej se

trenutno nalazi u ruiniranom stanju, a svoja vrata posjetiteljima otvori samo 25. novembra, povodom dana državnosti Bosne i Hercegovine kada se u Mrkonjić Gradu okupe najvećim dijelom pripadnici antifašističkih pokreta, ali i rijetki preostali borci, koji na ovo mjesto dolaze kako bi odali počast svojim prijateljima, članovima porodice i suborcima. Muzej je znatno oštećen tokom građanskog rata u Bosni i Hercegovini, a prema pojedinim izvorima, tokom 1995. godine i bombardovanja na grad je palo preko 24000 granata. Mnoge od njih su pale na muzej ili u njegovoj neposrednoj blizini, pa se tako i dan danas na vratima muzeja mogu vidjeti rupe od gelera. Opština Mrkonjić Grad je u saradnji sa vladom Republike Srpske potpisala sporazum o sanaciji i uređenju muzeja, te bi njegov izgled trebao da bude vraćen u prvobitno stanje, pri čemu bi u svijet ponovo mogle biti poslone poruke jedinstva, mira i mogućeg suživota u Bosni i Hercegovini.

U Mrkonjić Gradu također postoji i kino-sala u kojoj se nekoliko puta godišnje vrše projekcije novih filmskih naslova, a koje u većini slučajeva privuku veliki broj zainteresovanih osoba. Ipak, mora se priznati da su projekcije filmova sporadične, te da bi gradu itekako prijalo ukoliko bi se njihov broj u budućnosti povećao.

Osim ovoga, u Mrkonjić Gradu se mogu obići i prelijepje religijske ustanove kao što su novoootvoreni hram Svetog Save, crkva Presvete Bogorodice, džamija Hamidija, a u realizaciji je i projekt obnove „Krzlar-Agine“ džamije koja je porušena tokom građanskog rata u Bosni i Hercegovini, a koja je jedna od najstarijih džamija na prostoru Bosne i Hercegovine izgrađena još davne 1593. godine.

Budući da je naseljavanje na područjima Mrkonjić Grada počelo još u periodu Ilira, nakon čega su na istim vladale rimska, a zatim i otomanska kultura, obilaskom okolnih sela možete da vidite bogato kulturno-istorijsko naslijeđe koje se ogleda u brojnim spomenicima koji svjedoče o prisustvu ovih naroda na prostorima Mrkonjićke opštine. Tako u Starom Selu možete vidjeti ornamentirani kameni uložak rimskog žrtvenika, u Peckoj rimsku utvrdu, u Trijebovu bronzanu glavu Meduze, a u Majdanu kasnoantičku baziliku. Osim ovih spomenika, za područje Mrkonjić Grada su karakteristični i stari nadgrobni spomenici-stećci, kojih je sačuvano između pet i šest stotina, od kojih su najljepši u Baljvinama, Šehovcima, Gustovari i Liskovici.

Osim ovih kulturno-tradicionalnih manifestacija i spomenika, u Mrkonjić Gradu možete prisustvovati i manifestacijama kao što su Zelenkovac Jazz Festival, kosidba na Balkani, dani gljiva, dani šljive, likovna kolonija na Zelenkovcu i mnoge druge. Zbog svih ovih kulturno-istorijskih spomenika i manifestacija vas pozivam da dođete u Mrkonjić Grad, prošetate širokim gradskim trgovima, obiđete naše prirodne ljepote-Balkanu i Zelenkovac, te se napijete kvalitetne, hladne, izvorske vode sa Lisine, koja će vas zasigurno navesti da nekada ponovo razmislite o dolasku u naš grad-grad koji ima da ponudi po nešto za svakoga.

Od davnih vremena do danas, kultura i umjetnost korišteni su kao način da vođe i zemlje pokažu ko su, potvrde svoju moć i grade trajne odnose. Projekat „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini“ bio je pravo osvježenje za nas, mlade ljude, željne novih izazova i drugačijeg pogleda na svijet. U Bosni i Hercegovini, državi u kojoj se kultura i kulturna razmjena smatraju poželjnim, ali ne i naručito bitnim elementom, rad na promjeni svijesti o ovom pitanju je prvi korak. Kroz posjete u sklopu projekta uvidjeli smo koliko je zapravo prilika za mlade da se uključe u kulturna dešavanja i uživaju u njima. Toj ljepoti različitosti mogli smo svjedočiti u svim gradovima koje smo posjetili. Tešanj nam je svoja vrata otvorio prvi, bilo je to putovanje koje nas je uvjerilo da „iznad Tešnja sunce sija“, a svi smo se podjednako radovali tom suncu punom nade u bolje sutra. Tuzla je pokazala kako jedan grad može da se izdigne iz sivila i apatije, jer upravo ovo jeste mjesto gdje su se rodile najbolje ideje za umjetničke projekte, posebno u muzičkom žanru.

Mnogo je lekcija koje su se mogle izvući. Svjedočili smo primjerima kako mali broj vrijednih ljudi može napraviti veliku promjenu u svojoj lokalnoj zajednici. Iz toga smo izvukli ideje koje su bile potpomognute predavanjima i bilo je mnogo lakše formirati vlastite projektne prijedloge. Naučili smo da postoje pristupi raznim fondovima, samo trebamo inicirati ideje i ne odustajati od njih. Sa zadovoljstvom napominjem da će mnogi studenti nakon ovoga ciklusa radionica biti spremni da svoje ideje i snove pretvore u projekte koji će mijenjati njihove lokalne zajednice, ali i njih same. Banja Luka nas je ostavila bez daha svojom dobrodošlicom i snagom koju nismo očekivali. I na kraju, Mostar i Trebinje pokazaše nam isti dan i kišu i sunce, kao dokaz da svaki put i svaki projekat neće biti bez nevremena, ali da su rezultati zbog toga još vrijedniji. Slušati priču tima iz Hrvatskog narodnog kazališta u Mostaru, bilo je posebno motivirajuće. Problemi i nedaće stajali su na put ovim ljudima, ali oni nisu odustajali.

Lekcija je to i za nas da ne popuštamo lako u realizaciji svojih ideja i da uvijek tražimo partnere koji mogu doprinijeti našem zajedničkom cilju - približavanja umjetnosti širim masama te izgradnji inkluzivnog društva. Vjerujem

da je približavanje kulturnih institucija običnim ljudima od presudnog značaja, jer je to ono što našem društvu nedostaje. Raditi na izgradnji novih generacija kojima će navika i potreba biti odlazak u pozorište, na izložbe ili promocije knjiga jeste forma koja može dovesti do prosperiteta.

Umjetnost je sredstvo povezivanja i razumijevanja u otuđenom svijetu u kojem živimo. Naime, mnogi priznati istraživači ustanovili su da umjetnost pridonosi našim životima u smislu kritičkog mišljenja, stjecanje estetske perspektive, vodeći zajednice i održavajući mir i red. Osim toga, vjerujem da umjetnici trebaju zauzeti svoje mjesto u društvu i prenositi važne i univerzalne poruke. Iz tog razloga smatram da je zadatak umjetnosti, posebno u Bosni i Hercegovini da shvati da se mora osvijestiti te se dati za potrebe društva bez izolacije. Jedan od prvih koraka je uključivanje što više ljudi u kulturne aktivnosti. Umjetnost je vrijedna pažnje kao protulijek političkoj mistifikaciji, jer snaga umjetničkih dijela je u jedinstvenom pristupu koji spaja sve ljude. Umjetnost to čini tako što ljude otrgne od zbunjenosti činjenicama i otvori im nove i alternativne mogućnosti.

Umjetnička djela, iz tog razloga ne smiju biti sredstvo distanciranja, već naprotiv pokretači promjene i ponovnog vraćanja društvu onog što zaslužuje. Osnovni cilj našeg upoznavanja sa svijetom i jeste da shvatimo svoju ulogu u njemu. Upravo ovaj projekat doprinos je tom putu u kome će svaki individualac shvatiti koliko su te pojedinačne akcije važne. Uz to, dijeliti ideje, razgovarati i raditi zajedno pomoglo bi u premošćivanju barijera. Kultura je ono čime se treba okrenuti ako želimo da imamo osviještene buduće generacije spremne na kritičko posmatranje događaja oko sebe. U svijetu u kojem živimo, gdje kultura dolazi „nakon važnijih potreba“, pojedinac je zapravo mora shvatiti kao egzistencijalu potrebu. Od rasvjetljavanja vlastite percepcije, kroz vraćanje vrijednostima ljubavi i istinske otvorenosti, ka približavanju umjetnosti svima, doći ćemo do kulture koja će imati snagu graditi bolje društvo. I sve to moguće je - kulturom i umjetnošću.

Kultura predstavlja jedan od glavnih mehanizama za funkcionalnost našeg društva. Historijski i tradicionalno naša država Bosna i Hercegovina je izrazito bogato kulturom. Nažalost, naše društvo gubi putanju, odnosno ne pridaje dovoljno značaja kulturi kako bi se ona razvijala, njegovala, te održavala. Projekat „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih“ kao i cijeli projekat „Dijalog za budućnost“ je upravo jedan od projekata koji daju rješenja i ukazuju na put kojim se treba ići kako bi se naše društvo kulturološki razvijalo i kako bi se sama kultura održavala i bila značajan dio našeg društva. S obzirom na strukturu stanovništva Bosne i Hercegovine, odnosno njene etničke različitosti, koja je po meni blagodat i veoma značajna kulturološki, neophodno je njegovanje kulture, poštovanje i uvažavanje različitosti kod sva tri naroda i ostalih. Sve nabrojane segmente koje je ovaj projekat obuhvatio usmjereno je na najbitniji segment populacije stanovništva Bosne i Hercegovine, a to su mladi. Da bi se kultura razvijala ona se mora temeljito usadivati u mlade članove našeg društva i podizati svijet o njenom značaju.

Tokom realizacije projekta „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih“ doslovno su obuhvaćeni svi nabrojani kulturološki segmenti. Učesnici projekta su upravo bili mladi iz sve tri etničke skupine, tako da je različitost u kulturološkom, vjerskom, tradicionalnom i običajnom smislu bila veoma izražena. Tokom posjete Despića kuće u Sarajevu i Muzej Jevreja, posjete pozorištu u Tuzli, posjete Tešnja, kao jedne općine sa veoma dobrom ekonomijom u BiH i historijski značajnom, obilaženje Banje Luke i njene Ferhadije, Muzej suvremene umjetnosti Republike Srpske i na kraju posjeta Mostaru i Trebinju su uključene i dalo se značaja svim različitostima gore navedenim. Ono što je najbitnije i što je na mene najviše utjecalo kao sudionika ovog projekta je poenta i jedan stav sa uvoda, a to je da je sve sva ova različitost blagodat i da je Bosna i Hercegovina sama po sebi prosperitetna. Međutim, nedovoljno razvijena svijest i značaju tematike i ideologije koju ovaj projekt propagira, te deficit volje u svim segmentima vlasti da se radi na prosperitetu BiH, te smanjenju tenzija i ukazivanje na prednosti sve te različitosti, te neophodnost pluralizma.

Zašto bi nam nešto bilo prepreka kada nam može biti stepenica za napredovanje i olakšica na putu ka EU. Također, bitno je napomenuti da ovakva dešavanja i ovakvi projekti utječu na uklanjanje i smanjenje predrasuda i stereotipa koje nastaju upravo zbog neznanja o drugom i drugačijem. Sprječavanja i ublažavanje rizičnih faktora, a jačanje zaštitnih faktora kroz upoznavanje prvenstveno vlastite kulture i kulturnih institucija, pa drugih i drugačijih je ono što nedostaje našem društvu. Učesnicima ovog projekta, oko 60 njih je imalo priliku proći kroz sve ove segmente i analizirati prvenstveno sebe, te usvojiti određena znanja, kako teorijski na predavanjima koja su održavana na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, tako i na svim nabrojanim posjetama i obilascima svih značajnih kulturoloških institucija Bosne i Hercegovine. Lično sam naučio puno toga što nisam znao, obišao mjesta koja čisto sumnjam da bih samo inicijativno obišao, upoznao mladih i entuzijastičnih ljudi koji su spremni da zajednički rade kako bi Bosna i Hercegovina bila jedna idealna država koja omogućava mladima da ostanu u njoj i dostojanstveno žive u svim njenim ljepotama.

Sam pojam međukulturalno razumijevanje ne može se vezati uz Bosnu i Hercegovinu. Štaviše, Bosna i Hercegovina predstavlja njegov antonim. Unatoč činjenici da je prošlo skoro 30 godina od kraja krvavog perioda poznatog kao devedesete, čini se da međunacionalni sukob još uvijek traje. Borba na frontu je prestala, ali vodi se ona druga. Ona smrtonosnija. Borba za prevlast, za moć, za „naše“. Ovaj projekat je fokus imao na mijenjanju „našeg“ i „njihovog“ u „zajedničko“.

Upravo to me je i zainteresiralo i natjeralo da se prijavim za učešće i mogu sa sigurnošću reći da je to jedna od najboljih odluka u mom životu. Iako sam student Fakulteta političkih nauka, kultura i umjetnost su se oduvijek nalazile u sferi mog interesa. Uz pomoć umjetnosti moguće je iskazati svaku ljudsku emociju, moguće je protestovati na slikarskom platnu ili na pozornici, a mnoge riječi ljepše zvuče kada su napisane u stihovima. Međutim, populacija naše zemlje kao da je navikla na bol, patnju i mržnju pa kultura i umjetnost često postaju razlozi upravo za mržnju drugog i drugačijeg. Ovaj projekat je pokazao kako kultura i umjetnost mogu spojiti potpuno različite ljude, kako mogu igrati ulogu svojevrsnog mosta koji povezuje nacije i religije. Putem ovakvih projekata moguće je umjetnost i kulturu, umjesto kao razlog konflikta, iskoristiti u svrhu pomirenja i prihvatanja drugačijih od nas. Upravo to se moglo naučiti na ovom projektu. Čak i neko ko je došao na projekat s određenim stereotipima i predrasudama s njega odlazi proširenih vidika, a mržnju u njegovom srcu zamijenila je sreća zbog novih saznanja i novih prijatelja.

Poražavajuća je činjenica da mladi ljudi nedovoljno koriste prednost vremena u kojem su rođeni. Sve brži razvoj tehnologije omogućio nam je da svaka informacija bude jednu internet pretragu udaljena od nas. Umjesto da takvu prednost iskoriste u svrhu vlastite edukacije, mladi radije koriste internet isključivo zbog društvenih mreža koje, u zadnje vrijeme, izrazito utječu na sistem vrijednosti i na vlastitu sliku pojedinca o sebi. Samim tim, oni lagano gube kontakt sa stvarnošću i u svoj fokus stavljaju irelevantne, trivijalne stvari. A dijalog za budućnost ne može se graditi u virtualnoj stvarnosti, stoga je ovaj projekat bio

izuzetna prilika da se mladi ljudi iz različitih krajeva naše zemlje upoznaju mnogo bolje nego što bi se upoznali putem prepiske na društvenim mrežama i da nauče nešto više o kulturi vlastite zemlje kroz obilazak njenih divnih gradova.

Ne mogu, a da ne osjetim određenu dozu srama što sam, kao djevojka rođena u glavnom gradu Bosne i Hercegovine, tek sada uspjela posjetiti Tuzlu, Banju Luku, Mostar i Trebinje. Odrasla sam uz priče kako u tim gradovima žive pripadnici drugih konstitutivnih naroda i da to nisu “naši” gradovi. Nije mi trebalo dugo da shvatim da su ti gradovi demonizirani od društva i nama mladima portretirani kao mjesta gdje će nas neko diskriminirati zbog našeg imena i prezimena. Takva predstava nema veze sa stvarnošću, jer sam se ja za jedan dan proveden u Banjoj Luci i Trebinju osjećala prihvaćenije i ljepše nego u svom rodnom gradu. Okružena divnim kolegama sa projekta, prvi put sam osjetila da negdje istinski pripadam.

Dijalog za budućnost za mene predstavlja nadu i šansu za transformaciju jednog konformističkog, pasivnog i, usudit ću se reći, primitivnog društva kakvo je bosanskohercegovačko. Predstavlja vrata koja sve nas vode u svjetliju, mirniju budućnost, ali da bi ta vrata otvorili, potrebno je zatvoriti vrata nacionalizmu, mržnji i konfliktu. Veliku ulogu u tome igraju upravo kultura i umjetnost, jer su univerzalne, ne poznaju naciju, religiju ili rasu i postoje da bi u čovjeku probudile prijatne emocije. Ljudi u Bosni i Hercegovini nisu svjesni bogatstva i raznolikosti njihove kulture, jer su prezauzeti podjelama. Ne pitaju se kakvu sliku o sebi šalju u svijet kada im kulturni spomenici i institucije, umjesto kao lijepa uspomena i nešto čime se ponose, predstavljaju kamen spoticanja i razlog za konflikt. Nisu svjesni da je kultura jedina stvar koju neće uspjeti podijeliti, jer je svima njima zajednička i prije ili kasnije će shvatiti da su sličniji jedni drugima nego što žele priznati.

Zahvaljujući ovom projektu bolje sam upoznala svoju državu, stekla sam nova iskustva i što je najvažnije, izašla sam iz vlastite zone komfora i tako upoznala nove ljude. Na te ljude sam iznimno ponosna, jer su tokom ovih nekoliko mjeseci, koliko je trajao projekat, druženjem prkosili nacionalističkoj politici ljudi na vlasti i dokazali su da možemo biti ujedinjeni bez obzira na etikete koje nam oni dodjeljuju. Velika mi je čast što sam bila dio ekipe koja razmišlja “van kutije”, ekipe koja ne pomjera granice već ih ruši i koja predstavlja nadu za bolje sutra.

Učešće u projektu „Međukulturalno razumijevanje i suradnja mladih u Bosni i Hercegovini” je doprinijelo unaprjeđenju znanja i vještina koje sam stekla na Kulturološkom studiju. Teorijska i praktična znanja stečena u okviru tri sesije predavanja i studijskih posjeta reafirmirala su moje opredijeljene da i dalje unaprjeđujem svoja znanja u oblasti kulturologije.

Sam koncept projekta (kombinacija predavanja i studijskih posjeta) omogućio je da se teorijske spoznaje s predavanja (pregled stanja u kulturu, kulturni i kreativni potencijali te promocija institucija kulture i umjetnosti) odmah provjere u razgovoru s predstavnicom institucija kulture i umjetnosti koje smo posjetili. Imali smo priliku razgovarati o problemima izazovima s kojima se susreću institucije kulture, a svi domaćini (predstavnici institucija umjetnosti i kulture) imali su proaktivan pristup, preciznije istakli su da stanje jeste teško, ali da se oni trude i nalaze načina da unaprijede rad svojih institucija. Ponosno su nas informirali o svojim uspjesima, projektima i međunarodnoj suradnji. Dakle, kroz razgovore s predstavnicima posjećenih institucija kulture i umjetnosti stekli smo uvid kakva je pozicija kulture i umjetnosti u Bosni i Hercegovini.

Posebno značajnim smatram druženje i suradnju s kolegama iz cijele Bosne i Hercegovine. U proteklom periodu dijelili smo ideje, analizirali i argumentirano raspravljali o svim temama koje opterećuju naše društvo. Razvila su se i unaprijedila brojna poznanstva i prijateljstva, a nastale se i nove projektne ideje. Učesnici u ovom projektu pokazali su da mladi u Bosni i Hercegovini kulturno-historijsko naslijeđe percipiraju kao dio svoga identiteta. Smatram da nam je potrebno više projekata koji na ovaj ili sličan način približavaju mlade jedne drugima.

Od završetka rata u Bosni i Hercegovini, naša zemlja se još uvijek suočava sa društvenim, ekonomskim i političkim problemima. Ovi problemi su većinom zasnovani na nedostatku volje političkih elita da surađuju. Pored ovog krucijalnog problema, tu je i niz drugih sa kojima se susreće bosanskohercegovačko društvo (suočavanje sa prošlošću, korupcija, odlazak mladih,..). Iako je naša generacija rasla u „mirovnim uslovima“, također smo rasli i u etnički i entitetski podijeljenom društvu koje zanemaruje osnovne potrebe mladih. Loše ekonomske prilike u post konfliktnoj državi čine mlade vrlo ranjivom društvenom kategorijom. Kolektivni pesimizam toliko je zastupljen da tri četvrtine mladih osoba razmišlja da napusti BiH. Možemo reći da naša generacija pred sobom ima veliki zadatak. Zadatak koji nismo odabrali, već naslijedili.

Kultura je osnovno obilježje čovjeka. Prema riječima poznatog engleskog književnika Aldous Huxleya „bez kulture, čovjek bi bio tek još jedna vrsta pavijana. Upravo kulturi dugujemo svoju ljudskost“. Također, ona predstavlja nevidljivu vezu koja spaja ljude kroz razne ljudske aktivnosti (religiju, umjetnost, jezik). Ona oblikuje naše misli i naše ponašanje, te je zbog toga u društvu bitno uočiti kulturne razlike. Upoznavanje sa sopstvenom, kao i sa drugim kulturama, pomaže nam da prevaziđemo te razlike. Veća izloženost drugim kulturama širi naša znanja o kulturološkoj različitosti. Nažalost, postratno iskustvo nas podsjeća da se kultura često nalazila u rukama nacionalističkih elita koje su je koristile kao vlastito oružje u borbi protiv drugih kultura. Zbog toga, kultura u BiH nije subverzivna tj. ne uči nas više o toleranciji drugog i drugačijeg.

Najveći problem BiH u vezi s tim jeste segregacija društva kroz razne načine. U BiH nažalost aparthejd je vidljiv čak i u obrazovnom sistemu. Preko 50 škola u BiH radi po principu etničke podijeljenosti, tzv. koncept „dvije škole pod istim krovom“. Pravo na etničku, kulturnu i religijsku pripadnost, pretvorilo se u pravo da djeca sjede odvojeno u školskim klupama, i ulaze na različite ulaze u školama, jer nose različita imena. Historija nam govori, da BiH ovakvu praksu nije imala ni u pred-modernom vremenu.

Tehnološki razvoj, informacijska pismenost u modernom svijetu donosi mnoge benefite, međutim u BiH ti procesi dovoljno ne utječu na politički nametnute kulturološke podjele. Bosna i Hercegovina nije postala multikulturalna procesima globalizacije. Ona je takva oduvijek.

Projekat Fakulteta političkih nauka u Sarajevu (podržan od UNESCO-a), a dio je zajedničkog projekta „Dijalog za budućnost: Promovisanje društvene kohezije i raznolikosti u BiH“ bio je značajan iz više razloga. Putujući kroz različite gradove, obilazeći znamenite kulturne i umjetničke institucije i spomenike, uočio sam dvije strane kulture u BiH. Sjaj i bijedu. Sjaj se mogao prepoznati u istinskoj želji mladih ljudi za dijalogom, saradnjom, interakcijom mimo političkih podjela. Trebinje, Banja Luka, Mostar, Tešanj, Tuzla, Sarajevo konačno su bili ujedinjeni u različitosti. Druga strana medalje također je bila vidljiva. Mjesta poput pozorišta, galerija i muzeja su prilično zanemarena. Kustosi i drugi ambasadori kulture pod nevjerovatnim uslovima pokušavaju da sačuvaju ova mjesta i njihovu ulogu u društvu. Međutim, finansijska podrška države je blago rečeno skromna, gotovo neznatna.

Ovakvo terensko iskustvo sa kulturom BiH, istovremeno me raduje i rastužuje. Drago mi je da sam bio dio tima mladih koji žele promjene u BiH i koji su spremni da čuvaju multikulturalno nasljeđe Bosne i Hercegovine. S druge strane, porazno je koliko su podjele i konflikti u BiH bili, i još uvijek jesu, kobni. Teoretski vjerujem da će multikulturalnost BiH kroz ovakve projekte biti sačuvana, i nemam sumnji u snagu i spremnost mladih da ispravljaju greške generacije svojih roditelja.

Uvijek me je zanimalo, kako je živjeti negdje drugo? Nositi se sa „normalnim“ problemima, obrazovanjem, finansijama i kulturom. U Bosni i Hercegovini, cijeli tvoj život ima predznak nacionalnosti, religije. Čak i ako ti to ne želiš, ako ti to nije prioritet, tvoja okolina se pobrine da u nekom segmentu tvog života to i postane. Kada bi opisivali, sve narode i religije unutar ove malene zemlje, sigurno bi imali štošta reći, primarno o njihovim razlikama, te o ratu koji je iza nas, i o tome kako se, tobože, svi mrzimo, i kako nam je glavni cilj da se uništi svaka sličnost među nama. Međutim, to je toliko daleko od stvarnog stanja. Zbog političke situacije, često se zaboravlja činjenica da je Bosna i Hercegovina kolijevka umjetnosti, zbog višestoljetnog susretanja nacija, konfesija i kultura na njenom tlu.

Svaki pojam kulture u Bosni i Hercegovini danas se poistovjećuje sa kulturom jedne nacije, zanemarujući činjenicu da je kultura (nauka, književnost, slikarstvo, muzika, pozorište, filozofija, religija i slično), sastavni dio državotvornosti. Širom cijele države, galerije, pozorišta, muzeji i ostale institucije od kulturnog značaja rade zajedno. Rade na tome da nas zbliže, da nam otvore nove vidike i stvore novu bolju kolektivnu svijest. Svijest koja će, kako da izgradi odnose među mladima, tako i regeneriše napuknute odnose unutar starijih generacija. Mladi su sve više uključeni u projekte, poput ovoga, i sa sigurnošću se može reći da uspijevaju da vrata nadu za bolji život i suživot. Bez mnogo ograničenja, a puno želje za razumijevanjem i bliskošću. Kroz ovaj projekat, naučili smo prepoznati potrebe drugih, potrebe da izraze svoja osjećanja kroz sliku, pjesmu, rukotvorinu, kroz umjetnost, naučili smo da zapravo živimo probleme koje žive i stanovnici ostatka svijeta, ali da zbog zatvorenih očiju, slijepih od nacionalizma i mržnje, to ne vidimo. Shvatili smo da se sa njima trebamo suočiti zajedno.

Obilazeći gradove i prepoznavajući probleme drugih, uspjeli smo da prepoznamo i svoje probleme, da otvoreno pričamo o njima i da prestanemo idealizirati jednakost, kada sve što ova zemlja ima počiva na različitosti. Naravno, najveći dio ovog projekta je bio sačinjen od medijske podrške i agnažovanosti samih polaznika, koji su putem društvenih mreža redovito isticali napredak projekta

i posjete različitim mjestima i institucijama. Najvažniji cilj, uspješno postignut ovim projektom, i inkluzijom mladih, kako u svojim, tako i u drugim opštinama, je prevazilaženje kako kolektivnih tako i individualnih stereotipa, naglašavanjući znatiželju, toleranciju i kulturni aspekt suživota u Bosni i Hercegovini. Više ne želim da znam, kako to žive u drugim državama, kako se nose sa problemima. Volim ono što imam, volim što znam da prepoznam lijepo u drugom i drugačijem, i živim za dan, kada će svi ljudi u Bosni i Hercegovini to da shvate.

„Onoliko koliko jedan narod ulaže u kulturu, duhovne vrijednosti, u tolikoj će mjeri egzistirati i svijet će o njemu znati.“ -Zvonimir Balog
Svoj rad započinem upravo ovim citatom, jer smatram da je u njemu opisan značaj kulture za jedan narod. Bosna i Hercegovina je posebna po tome što se u njoj isprepliću različite grupe naroda, koje stoljećima žive u zajedništvu, dijele svakodnevnicu i međusobno se poštuju. Kultura i umjetnost su neizostavna djelatnost u izgradnji društva, te uslovljavaju kako jedna grupa ljudi formira svoje stavove. Ako samo napravimo malu turu po Bosni i Hercegovini i upoznamo se sa kulturnim znamenitostima, brzo možemo steći sliku o kulturnom i umjetničkom bogatstvu naše domovine.

Kultura je spona između svih nas, motivacija mladim ljudima da uspostavljaju međusobnu saradnju i da pokažu interes da nauče nešto o drugim kulturama. Mladi kao budućnost ove države trebaju svoje stavove da grade na naučnim činjenicama i da šire svoje znanje upravo kroz međusobnu interakciju sa mladima širom naše države. Kultura i umjetnost nisu samo dio našeg općeg obrazovanja, niti su značajni samo za nas kao pojedince, naprotiv, oni su nosioci identiteta našeg društva i tradicije. Bosna i Hercegovina može lako postati izvor neiscrpne motivacije za širenje kulturnog i umjetničkog obrazovanja, jer je bogata spomenicima kulture koje je potrebno njegovati i čuvati.

Iako se kultura čini kao mala i jednostavna stvar, ona ima moć da promijeni pojedince koji čine društvo, mlade ljude, ali i cijeli svijet. Jedinственost svake kulture pomaže nam da sagradimo svoju ličnost, prilagodimo svoje ponašanje, i stvorimo novu perspektivu života. Raznolikost u našem društvu je upravo ono što nam omogućava da stvaramo nove pristupe i kreiramo svijet u kojem su svi prihvaćeni i dobrodošli. Od dana kada se rodimo, do kraja našeg života, kultura igra veliku ulogu u oblikovanju našeg identiteta. Raznolikost društvu dozvoljava da se razvija kao jedna cjelina, uči nas da prepoznamo vrijednost u razlikama i poštujemo svačije individualne navike. Međukulturalnim razumijevanjem se podiže nivo rješavanja problema, kreativnosti i novih pristupa.

Veliki izazov je omogućiti različitim ljudima da komuniciraju na konstruktivan način, a ovaj projekat je omogućio mladim ljudima širom Bosne i Hercegovine da se upoznaju, povežu, nauče nešto novo i stvore nova prijateljstva. Stereotipi i strahovi gube značaj u našim životima kada se upoznamo sa nečim novim i drugačijim, jer kultura, umjetnost i historija nam daju podlogu da gradimo svijetlu budućnost za generacije koje dolaze.

EMIR ZUKIĆ

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, UNIVERZITET U SARAJEVU

ILIDŽA, SARAJEVO

Kada govorimo o važnosti kulture i umjetnosti općenito važno je istaknuti da kultura i umjetnost ne poznaju granice. Čak i u najtežim vremenima poput rata kultura i umjetnost povezuju ljude, stvaraju kontakte, omogućavaju koliko - toliko normalan život. Bez ova dva aspekta ljudskog života, mnoge stvari ne bi bile moguće. Ljudski život bi bio prazan, monoton i siv. Projekti poput ovog na kojem smo imali priliku da upoznamo ljude iz svih dijelova Bosne i Hercegovine, da s njima podijelimo iskustva, mišljenja za mlade ljude znače puno. Svaka od tri sesije na kojima smo prisustvovali bila je drugačija, i na svakoj smo imali priliku da naučimo nešto novo, da steknemo nova znanja i iskustva.

Naučili smo da kultura i umjetnost ne moraju biti "trošak" već da kulturne institucije mogu biti i institucije koje svojim djelovanjem i projektima privlače veliki broj posjetilaca i ostvaruju profit. Ipak, ovakve institucije prvenstveno bi trebale da privuku posjetioce i da im na što bolji način približe svoj rad, kao i kulturu i historiju koja je predmet njihovog rada. Jedna od institucija koja me posebno oduševila jeste Muzej savremene umjetnosti Republike Srpske. S obzirom na to da u BiH institucije kulture su zapostavljene i prepuštene same sebi, te zbog toga nemaju mogućnost da se predstave u boljem svijetlu, što dovodi i do pada zainteresovanosti publike ukoliko institucije kulture konstantno nude iste stvari. Muzej savremene umjetnosti RS-a radi zaista odličan posao, imaju dosta posjetilaca, a njihove izložbe i postavke su dosta inovativne i kreativne, te samim tim privlače dosta posjetilaca. Druga institucija koja me dojmila jeste Hrvatsko narodno kazalište iz Mostara, koje svojim radom i saradnjom sa ostalim kulturnim institucijama u Mostaru doprinosi povezivanju građana Mostara svih generacija, a naročito mladih ljudi. Upravo na taj način mladi ljudi sa "različitih strana" dolaze u kontakt, druže se i postaju prijatelji. Ono što rade određene kulturne institucije je upravo cilj ovakvog projekta i samog Dijaloga za budućnost, a to je interakcija i saradnja između različitih društvenih grupa, u slučaju našeg projekta povezivanje mladih ljudi, koji dolaze iz različitih sredina i etničkih grupa, te zajedničke posjete sredinama u kojima većina učesnika nikad nije bila i nije imala priliku da posjeti određene gradove.

Prilikom posjete Trebinju i Muzeju Hercegovina, u samo 30 minuta imali smo priliku da naučimo više o historiji trebinjskog kraja i pjesniku Jovanu Dučiću, nego kroz cijelo dosadašnje školovanje. Jedan od razloga za to jeste činjenica da smo o tim stvarima slušali od ljudi koji dolaze iz tog kraja, i koji ga najbolje poznaju i sa srećom i ushićenjem govore o tome. Slično je i sa imamom džamije Ferhadija u Banjoj Luci, koji je sa velikim zadovoljstvom odgovarao na postavljena pitanja, i trudio se da nam približi kako je tekla rekonstrukcija navedene džamije. Zajedničke predstave, posjete te kulturni i umjetnički projekti igraju veliku važnosti. Jedan od primjera jesu kulturno umjetnička društva koja organizuju različite festivale na kojima učestvuju i mnoga društva ne samo sa područja Balkana, već i iz čitavog svijeta. Različite kulture se susreću, a različitost je bogatstvo, ono što nas spaja, a ne razdvaja. Koncert benda Iron Maiden u ratnom Sarajevu imao je veliki značaj, da ljudi u teškim vremenima zaborave na patnju i bol. I nakon rata, muzika je bila ta vrsta umjetnosti koja je ponovo spajala ljude. Mladi ljudi prije svega treba da prepoznaju značaj kulture i umjetnosti, da je to dio njihovog identiteta i da su upravo oni koji treba da vode brigu o tome, da posjećuju različite kulturne manifestacije u različitim sredinama i na taj način doprinose boljem razumijevanju i saradnji.

EMIR BEGOVIĆ

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, UNIVERZITET U SARAJEVU

SARAJEVO

Ja se zovem Emir Begović. Student sam prve godine master studija na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, na odsjeku za sociologiju. Na prvom ciklusu studija sam imao predmet Sociologija kulture, koji je mene proširio vidike što se tiče kulture i umjetnosti, gdje je akcenat posebno stavljen na masovnu kulturu, te od tog trenutka je moja zanimacija za kulturom i umjetnosti postala zaista velika. Kada sam vidio projekat „Dijalog za budućnost“ odmah sam se, bez razmišljanja prijavio, jer kada sam vidio imena koordinatorica i voditeljica projekta doc. dr. Sarine Bakić i doc. dr. Ehlimane Spahić, znao sam da će to biti vrlo jak i kvalitetno odrađen projekat iz razloga što su njih dvije kvalitetni predavači i trude se da nama studentima što bolje prenesu znanje. Smatram da kultura i umjetnost kod omladine u Bosni i Hercegovini, pogotovo u zadnjih 15-20 godina su postale strani pojam. Međutim, treba napomenuti i činjenicu da takva situacija nije obuhvaćena samo na teritoriji naše zemlje već i na području cijelog svijeta.

Pojavom globalizacije došlo je do ``negativne`` transformacije kulture kao i umjetnosti, koje su izgubile svoju prijašnju vrijednosti. Taj stadij, doveo je do mnogih promjena u umovima ljudi koji su počeli da se priklanjaju trendovima svakodnevnice. Na projekat sam se prijavio iz prosto razloga da saznam nešto novo, da podijelim svoje znanje koje imam o nekim stvarima vezanim na tu temu, da steknem nova prijateljstva, a što da ne i partnere sa kojima bih u budućnosti mogao da surađujem na sličnim projektima. Smatram da mi mladi moramo da se aktiviramo na što bolji, pozitivniji način i da damo doprinos očuvanju tradicije, očuvanju kulture te same civilizacije. Velika je diferencijacija između kulture i civilizacije iako mnogi ta dva pojma smatraju identičnim. Kultura predstavlja cjelokupno naslijeđe određene grupe ljudi, određenog društva, njihove naučene obrasce mišljenja, osjećanja i djelovanja, dok sa druge strane civilizacija obuhvata cjelinu svih vještina, znanja i običaja kod jedne grupe ljudi, odnosno zajednice. Na ovom projektu su učestvovali studenti iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, koji su kao i ja zainteresovani za očuvanje naše nacionalne kulture. Projekat se odvijao u tri sesije, u kojima smo posjetili sljedeće gradove: Tuzlu, Tešanj,

Banju Luku, Mostar i Trebinje, te obišli muzeje, pozorišta i ostale kulturno-historijske spomenike koji su glavni ambasadori tih gradova. Pošto sam od malena vezan za pozorište, za umijeće interpretacije drame, odnosno dramsku umjetnost na mene su najveći utisak ostavile posjete Narodnom pozorištu Tuzla i Hrvatskom Narodnom Kazalištu gdje sam vidimo kako izgledaju te ustanove, njihova scena, prostorije za pripremanje glumaca za predstave i slično. Smatram da su profesorice napravile veoma kvalitetnu selekciju te da su zaista najbolje osobe odabrane da budu učesnici ovog projekta. Za tri mjeseca svi učesnici su se zblížili i rođena su prijateljstva, a među nekima je i napravljena saradnja za projekte u budućnosti.

Ova grupa osoba koja je učestvovala u ovom projektu međukulturalnog razumijevanja je budućnost naše države, apsolutni dokaz da još uvijek postoje izuzeci kojima je stalo do pravih moralnih vrijednosti, koji ne posustaju, koji ne dopuštaju trendovima da ih ``očaraju``, ne dopuštaju taj luksuz da njihova kultura postane samo jedno od lijepih sjećanja iz prošlih vremena, te se na svoj način suprotstavili molohu modernosti, odnosno odbjeglom motoru modernosti, stvarima koje je stvorilo čovječanstvo, ali koje, kada dođu do određene granice koja proizlazi mogućnost ljudskog upravljanja i suprotstavljanja postaje oružje za društvo u kojem živimo. Nadam se da će u budućnosti, biti što više ovakvih ideja, projekata, koje će uključiti što više mladih i pokušati im promijeniti svijest koja je nametnuta, kao što sam već ranije pomenuo dolaskom globalizacije, dolaskom tehnologije i slično. Apsurd je da jedan prosječan stanovnik Bosne i Hercegovine ne zna da nabroji nekoliko kulturno-historijskih spomenika u našoj zemlji.

Nažalost, kao što sam već napomenuo, ovakvih slučajeva je mnogo, što nas unazađuje i stvara, rekao bih alijenaciju od kulture i umjetnosti. Nakon ovog projekta, mi postajemo ambasadori kulture u svojim gradovima, na nama je da damo svoj doprinos i privučemo što više, pogotovo mladih ljudi i da uspijemo u svojim ciljevima koje smo zacrtali na samom početku ovog projekta. Sama organizacija projekta je na vrhunskom nivou. U razgovoru sa ostalim učesnicima ovog projekta sam saznao da su i oni prezadovoljni stvarima koje su naučili i da će vrlo rado, svoje stečeno znanje prenijeti na svoje porodicu, prijatelje, komšije, stanovnike svojih gradova. Na nama mladima svijet ostaje, mi ćemo pružiti svoj maksimum i nećemo dopustiti da se zaboravi naše porijeklo, naša tradicija, kultura i umjetnost, te se nadam da će nam to poći za rukom.

Kultura je veoma bitan društveni fenomen koji povezuje ljude, a obzirom na to da Bosna i Hercegovina predstavlja mjesto susreta kultura, smatram da projekat u kojem sam učestvovao u prethodnih nekoliko mjeseci je od velike važnosti za međukulturalno razumijevanje i saradnju mladih u Bosni i Hercegovini. Imajući u vidu kulturno-historijsko naslijeđe, Bosna i Hercegovina danas predstavlja potencijalno jednu od najatraktivnijih turističkih destinacija na području Balkana. Vijekovima su džamije, sinagoge, pravoslavne i katoličke crkve građene jedna pored druge i činile savršen sklad i ravnotežu mnogih kultura na tlu Bosne i Hercegovine.

Ljudi različitih nacionalnosti i konfesionalnih orijentacija žive i rade zajedno, podižući gradove i svoj stil zajedništva, bez obzira na osvajače i centre odlučivanja koji su se u prošlosti smjenjivali na ovom prostoru. Ideja organizatora da kroz kulturu i umjetnost povezuje mlade različitih religija i nacionalnosti, te prilika da naučim nešto novo i dam svoj doprinos saradnji mladih u Bosni i Hercegovini bili su poseban motiv da se prijavim za učešće u ovom projektu. Upoznavanje, razmjena iskustava i saradnja mladih put su ka izgradnji mostova prijateljstva koji mogu imati značajan utjecaj na kreiranje mirne i stabilne budućnosti. Budućnosti u kojoj ćemo različitost njegovati kao prednost i prikazivati kao našu najveću vrijednost. Neizmjerne sam sretan što sam imao priliku učestvovati u projektu koji kroz kulturu i umjetnost povezuje mlade ljude širom Bosne i Hercegovine i nudi im priliku za stjecanje novih znanja, iskustava i prijateljstava. Istakao bih veoma korisna predavanja na kojima sam stekao nova znanja i vještine koje ne bih imao priliku steći putem formalnog obrazovanja.

Studijske posjete institucijama kulture i umjetnosti u gradovima gdje smo se direktno susreli sa kulturno-historijskim naslijeđem Bosne i Hercegovine imaju višestruku važnost, jer doprinose razvijanju svijesti mladih o važnosti kulture i umjetnosti, ali i direktnoj promociji kulturno-historijskog naslijeđa naše zemlje. Bogatstvo i različitost naše kulturne baštine su prednost i ideja za uspostavljanje saradnje institucija kulture i umjetnosti širom Bosne i Hercegovine. Kroz jačanje zajedničkog identiteta u cilju promocije pozitivnog imidža i bolje saradnje,

institucije kulture i umjetnosti trebale bi organizovati zajedničke projekte i združeno se boriti za opstanak i dalji razvoj kulture i umjetnosti. Kako bi se osigurao opstanak i dalji razvoj kulture i umjetnosti u našem društvu neophodno je raditi i na podizanju svijesti mladih o važnosti kulture i umjetnosti, što je bio jedan od ciljeva ovog projekta.

Još od antičkih vremena vidimo da je kultura bitan dio ljudskog postojanja. Vremenom je mijenjala svoj oblik i bila prilagođavana trendovima određenog perioda, također je često neki njen dio bio zagubljen ili nedostupan nekom području i narodu. No vrlo je važno znati da je kultura lijepi dio jednog društva i da ga baš ona prikazuje u najljepšem svjetlu. Kako je Sarina Bakić, profesorica na Fakultetu političkih nauka u svom radu „Kulturna politika u BiH: Mjesto susreta države i kulture” navela: „Prvi ministar kulture u Francuskoj i Evropi, Andreau Malraux rekao je da kultura predstavlja duhovnu legitimaciju svake države. Autentična slika svake zemlje ogleda se prvenstveno u kulturi, ... Tvorevine kulture ostaju nakon i naroda i sistema u čijem su okviru nastale, one traju kao neuništiv glas u vječnosti ...“, vidimo da je kulturna ostavština ‘besmrtna’ i da baš ta neka lijepa strana jednog perioda ili naroda ostaje zauvijek tu da podsjeća i generacije stoljećima poslije. Svim većim umjetnicima, naučnicima pa i političkim vođama i ličnostima kroz historiju je želja da njihovo ime i rad te egzistencija na ovoj planeti ostanu upamćeni i zapisani vječno. Vrijeme globalizacije je omogućilo da kulturna naslijeđa svake države i naroda, te djela i rad pojediniaca dospiju do svakog dijela ove planete. Iako postoji mnogo kritika na račun globalizacije i novog načina života ne može se zanemariti taj učinak „bržeg saznavanja“ koji je dosta pomogao historiji kulture, a i samoj kulturi danas.

Također, jedan veoma bitan faktor kojim se i bavi naš projekat Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u BiH: Dijalog za budućnost, a koji je potpomogla globalizacija i razvoj tehnologije - je da ljudi napokon saznaju jednim o drugima i o različitim kulturama, dolaze u kontakt jedni sa drugima i kroz razgovor spoznaju mnogo informacija i razbijaju stereotipe o nekome drugom. Mnogo područja se danas u 21 stoljeću bori sa problemom stereotipa, mržnje, nerazumijevanja drugih i u najgorem slučaju sa nasiljem i ratom. Jedan od tih područja je i Balkan i Bosna i Hercegovina kao jedan od žarišta problema.

Tokom posljednjih decenija ta prelijepa kultura koja bi trebala da bude jedan od bitnijih centara čovjekove okupacije zamijenjena je politikom primitivizma i nacionalizma, koji polako oduzimaju prostor i mjesto kulturi.

„Kič kultura i vulgarni populizam postaju legitimni kulturološki koncepti“ (Kulturna politika u BiH: Mjesto susreta države i kulture, Sarina Bakić). Ako si postavimo pitanje Zašto kultura ne može pronaći svoje mjesto u vrhu javnog života jedne evropske zemlje?, trebali bismo samo pogledati novinske članke i portale, te prisustvovati samo jednom danu života prosječnog građanina bosanskohercegovačkog društva i pronaći ćemo odgovor. Još uvijek je velik postotak nepismenosti u državi, veliki dio područja u BiH je ratom uništen ne samo kulturološki, već i u mnogim drugim aspektima, nacionalizam je postao često glavni „izam“ ovog prostora, te u posljednjoj deceniji se suočavamo sa problemom odljeva mozgova. Sve ove činjenice utječu na kulturu naroda koji živi u ovoj državi i koji se (iako u malom postotku) ne uspijeva odbraniti od valova primitivnog trenda. No i onaj manji postotak stanovništva u većim i manjim gradovima i mjestima koji još uvijek ima volju i želju za bilo kojom vrstom kulturnog aspekta života nema ekonomsku mogućnost da uživa u onome što voli i šta ga interesuje.

Poslije ratnih dešavanja, ogromnih migracija van države, ali i unutar nje i krize u koju je naša država upala, pozorišne predstave, umjetničke izložbe, festivali, posjeta muzeja i ostala kulturna dešavanja su postali luksuz za stanovništvo. Još jedino kinematografija se može pohvaliti nekim uspjehom u današnje vrijeme. Projekat Dijalog za budućnost u saradnji sa Fakultetom političkih nauka i Ujedinjenim nacijama je kroz nekoliko mjeseci pokušao okupiti studente sa svih univerziteta u Bosni i Hercegovini i sa njima zajedno raditi na tome da se svi bolje upoznaju i razumiju, te nauče jedni od drugih. Također, u posjetama svim većim gradovima BiH i njihovim znamenitostima saznaju o historiji kulture svih dijelova ove zemlje i tako upoznaju kontekst u kojem se razvijala neka kultura. Sve ono što znamo o kulturi i problemima sa kojima se ona susretala kroz historiju i sa kojima se danas susreće, pokušalo se, kroz ovaj projekat, objasniti i približiti mladim ljudima, kako njihovo saznanje o tome ne bi bila samo puka priča već i razumijevanje.

Tačno je da kultura doživljava svoje najlošije decenije od kako postoji još od davnih vremena, no ako stvarno želimo uraditi nešto kako bi to promijenili moramo svi kao društvo, a posebno mladi dio društva dati svoj maksimalni doprinos tome i raditi zajedno na poboljšanju pozicije kulture. Trebamo što više učestvovati u projektima poput ovog i mnogih sličnih i razgovarati o njima

i prenositi drugim članovima ovog društva, kako bi oni bili uvjereni da se još uvijek pokušava nešto uraditi u vezi s tim problemom i da mogu ako žele doprinijeti. Činjenica je da je kultura stvar jednog naroda na jednom prostoru i da samo on može ili uništiti istu ili joj vratiti sjaj, jer na kulturu BiH ne može utjecati ni međunarodno društvo niti iko drugi toliko da bi nešto promijenilo na bolje osim nas samih kao članova društva.

Kulturu možemo definisati kao „Kompleksnu cjelinu koja uključuje znanje, vjerovanja, umjetnost, moral, zakone, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva“^[1]. Kultura je zapis koji ostavljamo za sobom. Kultura ima ulogu poveznice jednog društva, bilo da su članovi tog društva trenutno u svojoj zemlji porijekla ili su negdje u inostranstvu, kultura je ono što ih veže sa domovinom i jedno društvo ne postoji bez kulture. Ako umjetnost posmatramo kao odvojenu kategoriju od kulture, možemo reći da je ona odraz uvjerenja i vrijednosti društva, jedan od oblika očuvanja kulture^[2]. Kultura i umjetnost su uvijek predstavljale važnu stavku u historiji Bosne i Hercegovine i životu njenih stanovnika. Migracije stanovništva kao i razna osvajanja od različitih velesila doveli su do toga da Bosna i Hercegovina predstavlja mjesto gdje se susreću istok i zapad, austrougarsko i osmansko, staro i novo. Upravo je ta kulturna raznolikost i činjenica da u jednom gradu možemo vidjeti crkvu, džamiju, katedralu i sinagogu u krugu od 200 metara upravo ono što čini ovu državu posebnom.

Kultura i umjetnost su ono što povezuje sve građane ove države, bez obzira na njihovo ime, zanimanje, rod, vjeroispovijest ili porijeklo. Kultura je osnova na kojoj mladi ljudi grade sebe i svoju ličnost. Zbog toga je u zemlji u kojoj se prepliću razne religije i etničke skupine, veoma važno graditi razumijevanje i poštovanje različitosti. Mladi ljudi predstavljaju kamen temeljac svakog društva i upravo je na njima da mijenjaju društvene percepcije koje su nam nažalost nametnute u zadnjih nekoliko decenija. Upravo je dijalog ključ za to. Da bismo obezbjedili stabilnu osnovu za buduće generacije moramo stvoriti pretpostavke za mir i toleranciju u sadašnjosti. Već su načinjeni prvi koraci u pokušaju da se te kulturne različitosti pomire kroz međusobno razumijevanje i dijalog i kroz mijenjanje kolektivne svijesti društva.

¹ Street, B. V. (2019, January 16). Sir Edward Burnett Tylor. Pristupljeno Maj 17, 2019, sa <https://www.britannica.com/biography/Edward-Burnett-Tylor>

² 4 reasons why art is important for our society. (2017, April 27). Pristupljeno Maj 17, 2019, sa <http://artlightinc.com/art/importance>

Međutim, polazaj kulture i umjetnosti u bosanskohercegovačkom društvu je sve samo ne na zavidnom nivou^[3]. Nedostatak interesa vlasti doveo je do nepostojanja jedinstvenog okvira putem kojeg bi se kulturne razlike u društvu umanjile. Kroz historiju su upravo te kulturne razlike korištene kako bi se građani okrenuli jedni protiv drugih i njima je manipulirano kako bi se stvorio strah kod prosječnog stanovnika ove države, strah od drugog i drugačijeg. Stvoreni su „mi i oni”. Komplikovano političko uređenje i opšta nezainteresovanost države i vlasti su doveli do smanjenja dostupnih kulturnih sadržaja što je kao direktnu posljedicu imalo i smanjenje interesa za kulturne sadržaje, kako u većim tako i u manjim sredinama. Nedostatak znanja i neinvestiranje u kvalitetne kadrove još jedan je faktor kulturne erozije BH društva.

Jedan od primjera nedovoljnog ulaganja u kulturu vrlo lako možemo primijetiti ako posmatramo položaj kinematografije u našoj zemlji. Sarajevo, grad koji broji pola miliona stanovnika i grad koji je domaćin Sarajevo Film Festivala, jednog od najvećih film festivala u regionu i šire, ima samo tri aktivna kina. Kino Apolo, otvoreno davne 1912. godine i najstarije kino u BiH, danas je zatvoreno. Ni kino Imperijal nije doživjelo bolju sudbinu, dok je kino Bosna (nekada kino Prvi maj, izgrađeno 1928. godine) danas u zapuštenom stanju i tek povremeno u funkciji. Političke institucije u BiH bi u budućnosti trebale između ostalog učiniti kulturne sadržaje pristupačnijim građanima i povećati obim sadržaja koji će biti dostupan, a pri tome isto uzimati u obzir želje i interese tih istih građana kao i mogućnosti koje nam pružaju strana ulaganja poput bespovratnih sredstava koje Evropska Unija daje kroz razne programe kulturne podrške.

Ako je istina da je za svakih deset godina konflikta potrebno sto godina mira^[4], to bi značilo da je naše društvo na pola puta, između antagonizma i pomirenja. Zato je potrebno kreirati programe i dijaloge koji bi se uhvatili u koštac sa ovim problemom. Jedan od tih programa je i ovaj. Međukulturno razumijevanje i saradnja mladih su važni, jer su mladi važni. Mladi su ti koji će u budućnosti kreirati politiku i donositi odluke, ali najvažnije je to da će oni osnivati porodice i samim tim oblikovati naše društvo. Zato je važno da se ulaže u ovakve i slične programe, jer jedino mladi mogu promijeniti sadašnju situaciju u našoj zajednici i oblikovati budućnost tako da BiH postane svjetski primjer kulturne tolerancije i suživota.

³ Bakić, S., & Spahić, E. (2018). Unapređenje kulturne politike u kontekstu razvoja Bosne i Hercegovine. Sarajevo.

⁴ Whittaker, D. J. (1999). Conflict and Reconciliation in the Contemporary World (pp. 92-93). London, England: Routledge.

Prednost ovog programa i sličnih ovom jeste i to što pruža priliku mladima da posjete razne kulturne i vjerske institucije, otkriju različitu umjetnost i lično upoznaju kulturne predstavnike. Ovaj program nam je dao mogućnost da iz prve ruke upoznamo te različite kulture i umjetnosti, o kojima bi u većini slučajeva imali priliku saznati samo iz novina, sa malih ekrana i sa interneta.

Još jedna prednost ovog programa jeste to što nam je dao priliku posjetiti i različite gradove u kojima su smještene te kulturne institucije, upoznati lokalne ljude i mještane i lično dobiti sve odgovore na naša pitanja. Student iz Sarajeva je dobio priliku vidjeti Banju Luku, dok je onaj iz Mostara vidio Sarajevo, a onaj iz Banje Luke Tuzlu i obrnuto, bilo da je to crkva, džamija, katedrala ili sinagoga, Narodno pozorište u Tuzli ili Muzej savremene umjetnosti u Banjoj Luci, mi mladi koji smo bili uključeni u ovaj projekat smo, umjesto da zaobilazimo ta mjesta, jer su nam strana, dobili priliku da se divimo freskama na plafonu, starom kamenu u zidu, reljefima i fotografijama i da ne posmatramo to kao nešta prijeteće već da to shvatimo kao kulturu jednog naroda koja ni na koji način ne ugrožava našu kulturu već upravo suprotno. Postojanje tuđe kulture ne ugrožava postojanje naše kulture, već ga povećava i dopunjuje i zajedno tvori kulturu Bosne i Hercegovine kao multikulturalne zemlje.

Na kulturnom biću Bosne i Hercegovine nastale su pukotine i rasjedi mimo postojećih šavova i srastanja. Koliko se mi god trudili to poreknuti, naša prošlost, sadašnjost i budućnost će zauvijek biti isprepletene kulturom. Posebice ako je riječ o vrijednim ostvarenjima. Cilj ovog projekta je primarno aktivno ukrašavanje pojedinaca osobinama koje pridonose djelotvornoj interkulturalnoj komunikaciji i mogu se definirati u smislu tri primarna atributa: znanja, vještina i stavova. Interkulturalna komunikacija također zahtijeva razumijevanje da različite kulture imaju različite običaje, standarde, društvene običaje, pa čak i obrasce mišljenja.

Naposljetku, dobre interkulturalne komunikacijske vještine zahtijevaju spremnost na prihvaćanje razlika i njihovo prilagođavanje. Kroz ovaj projekat, integrisane su veoma važne strane komunikacije među različitim ljudima;

- poznavanje kultura, institucija, povijesti i načina života različitih zajednica te sposobnost prepoznavanja njihovog utjecaja na norme ponašanja u pojedinim područjima komunikacije
- razumijevanje odnosa između kulture, konteksta komunikacije i korištenja jezika
- uvid u uloge i konvencije koje upravljaju ponašanjem u specifičnim interkulturalnim sredinama
- kritička svijest o vlastitim i tuđim uvjerenjima i vrijednostima
- osjetljivost prema kulturnim stereotipima i povezanim preprekama koje prijete uspješnoj interkulturalnoj komunikaciji.

To je povezano s mjestom gdje smo odrasli, kako smo naučili govoriti, pa čak i kako smo naučili komunicirati nekonvencionalno. To je rečeno, interkulturalna komunikacija ili „proces simboličke razmjene u kojem pojedinci iz dvije ili više različitih kulturnih zajednica pokušavaju pregovarati o zajedničkom značenju u interaktivnoj situaciji“ je disciplina koja se stalno razvija.

Atmosfera u Bosni i Hercegovini dovodi do novog beskompromisnog prihvatanja starih normi ponašanja koje mogu biti jedan od razloga zašto se Bosna i Hercegovina još uvijek suočava sa izazovima kada pokušava da za sebe stvori nove paradigme, kako u vanjskoj tako i u unutrašnjoj politici i kulturi.

Zaključak je da se mladi u BiH sreću se sa nizom prepreka koje su najčešće njihova direktna posljedica, te u nemogućnosti pronalaska rješenja sve više odlučuju započeti svoj život van zemlje, zanemarujući bogatstvo koje se nalazi pred njima, a koje treba njegovati i uvećavati, kako zbog sebe, tako i zbog naraštaja koji dolaze. Ovaj projekat, i općenito, projekti ove vrste predstavljaju odskočnu dasku za mlade ljude, gradeći njihove stavove i razmišljanje u skladu sa svjetskim standardima multikulturalnosti.

Projekat „Dijalog za budućnost“ pružio je nama, učesnicima projekta spoznaju značaja međukulturalnih znamenitosti BiH. Vrlo je bitno spomenuti da je tehnologija izmijenila način komuniciranja među ljudima i pružila komunikaciju dvije strane svijeta, odnosno prevladane su prostorne i vremenske dimenzije. Međutim, činjenica jeste da je internet optuživan za otuđenje ljudi, ali s druge strane postao je i sredstvo zbližavanja, onih koji dijele slične interese i strasti. „Kultura nije samo nagon, već je i zadatak pojedinca i naroda“. Kultura ima značajnu ulogu u opstanku čovjeka i egzistencije svakog naroda. Šta je „tijelo bez duše“? A upravo kultura čini „dušu“ ljudskih zajednica.

Kultura ima dimenzirajući faktor prosperiteta jednog naroda, projektima poput ovog, razbijajući društvene prepreke, upoznavajući različite kulture i pišući zajedničku priču, koja se nastavlja, ovim projektom nudi samo još jednu „stepenicu više“, za njeno očuvanje, uviđanje obilježja čovjeka, koja je u suštini i svrha same kulture. Kultura čovjeka je refleksija njegove sredine - fizičke i društvene, te čovjek upravo tim elementima formira svoje društvo, prema zamisli o svojoj kulturi. Kroz naše studijske posjete, ukazali smo na sve pozitivne strane i vrijednosti, kojih mladi i jesu svjesni, te očuvanju upravo te svijesti, odnosno slika vrijednosti očuvanja kulture, što je upravo i zadatak jednog ovakvog projekta.

Prilikom studijskih posjeta ponuđene su nam mogućnosti upoznavanja kako prostora i okruženja, tako i ljudi koji borave na tom području. Kroz njihovu priču, zajedničku komunikaciju pokušali smo ispuniti zadatak ovog projekta, odnosno istaknuti i upoznati kulturne dimenzije, pričajući, slušajući i poštivajući jedne druge, pišemo jednu zajedničku priču, koja je satkana od iskustva mladih ljudi, koji upravo doprinose značaju kulturnog sporazumijevanja i same njene spoznaje. Ti mladi ljudi upravo grade budućnost, koja je također uklesana u kulturne znamenitosti i pruža nam bolju kulturnu informiranost. Biti član ovog projekta, za mene je kako čast, tako i privilegija. Upoznavanje mladih ljudi, te spoznajući njihova iskustva i priče, posebno inspirisana kulturnom dimenzijom, predstavlja samo jedan dio mladih BiH, a sigurna sam da ih postoji još.

Kultura je cjelokupno društveno naslijeđe neke grupe ljudi, to jeste naučni obrazac mišljenja, osjećaja i djelovanja neke grupe, zajednice ili društva, kao i izraz tih obrazaca u materijalnim objektima. Društva ne postoje bez kulture, niti kulture mogu egzistirati bez društva. Te uzajamnosti i zavisnosti produciraju složenosti sistema odnosa u kojem čovjek živi i uspostavlja odnose saradnje s drugim ljudima. Jednostavno bez kulture ne bismo bili ljudi, ne bismo imali jezik kojim se izražavamo, osjećanja mjere i obaveznosti prema sebi, ali i prema drugima, ne bismo prakticirali obrede, vještine rada. Kultura je temelj ljudskog postojanja i osnovni generator vrijednosti koje pojedinac usvaja i dalje reproducira. Kultura određuje karakter i sadržinu vrijednosnog sistema za pojedinca, za društvo, za poredak. Ljudsko ponašanje uslovljava kultura i naj snažnije ga oblikuje. Narodi i kulture se razvijaju i egzistiraju uporedo, ali u uzajamnom utjecaju i prožimanju.

Teško bi se danas mogla naći stvarna izvornost kulture i tradicije, ona je mješavina različitih utjecaja, različitih historijski tvorevina, kulturnih sadržaja, zajednička obilježja kojih ih čine univerzalnom, ali i međusobno podložno u procesu asimilacije, prihvatanja vrednovanja i uvažavanja, utjecaja jedne na drugu kulturu nazivamo multikulturalnost. Naj snažniji utjecaji su između geografskih cjelina gdje su uslovi života, a time i kulture bili zasebni. Bosna i Hercegovina se po svom geografskom i kulturnom prostoru nalazi na razmeđu velikih kultura, njihovog dodira, ali i utjecaja. Često se susrećemo sa mislima i stanovištima da se u Bosni i Hercegovini susreće kultura istoka i zapada i obratno.

Taj utjecaj je uslovljen historijskim razvojem raznih kultura od rimske, srednjoevropske, osmanske do moderne zapadne, ali i savremene kulture istoka. Kultura je izraz i moralnih gledišta, etničkih i religijskih stajališta i posebnosti koje se snažno produciraju putem kulturnih obrazaca ponašanja i na njima zasnovanih društvenih vrijednosti. Iz tih različitosti dolazi do raznih oblika sukoba kako bi se nametnule ili postale dominantne neke od kultura i njihovih vrijednosti.

Historija Bosne i Hercegovine je primjer mnogobrojnih sukoba, ali i oblika uvažavanja i tolerancije posebnosti i njenog prva na egzistiranja s drugima. Iz kulturnih razlika izvode se konzekvence nužnosti ili nemogućnosti zajedničkog života različitih naroda, kultura, religija, nacija. Takva stajališta su produkt ideoloških sporova i težnji dominantnih grupa da podčine i onemoguće druge društvene grupe da egzistiraju i ispoljavaju svoje osobenosti. Bosna i Hercegovina je primjer egzistencije različitih naroda u kulturnom, religijskom i nacionalnom pogledu. Ta različitost je njeno bogatstvo i izraz historijske tolerancije i mogućnosti života u zajednici sa različitostima. Kultura je poveznica, a saradnja mladih unaprjeđuje kulturno razumijevanje Bosne i Hercegovine. Mladi moraju znati više jedni o drugima kako bi znali sve o kulturi u Bosni i Hercegovini.

MEDINA PELJA

STUDIJ TURIZMA, UNIVERZITET „DŽEMAL BIJEDIĆ“

STOLAC

Bosna i Hercegovina predstavlja jedinstvenu kulturološku cjelinu koju su stoljećima kroz historiju gradili različiti narodi. Unatoč utjecaju velikih sila koje su prolazile ovim prostorima, stanovnici Bosne i Hercegovine su nam ostavili u nasljeđe jedinstvenu kulturu zasnovanu na bogatstvu različitosti. Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Romi, Sefardi i ostale nacionalne manjine su se poput tankih niti kreativno uvezali i stvorili multikulturalno blago koje danas imamo. To u suštini znači da naša država predstavlja jedan kulturni prostor, sa minorno različitim religioznim varijacijama. Da bi se kultura i tradicija nastavila njegovati, mladi u Bosni i Hercegovini se trebaju potaknuti na dublje razmišljanje o važnosti očuvanja kulturno-historijske baštine, umjetnosti, tradicije i ostalih vrijednosti koje vrijedno trebamo čuvati i njegovati i prenositi.

Svjesni smo okruženja u kojima djeca i mladi odrastaju i kulturno sazrijevaju. Sadržaj koji se plasira u medije je sve samo ne sadržaj koji plasira i promovira istinske vrijednosti kulture koje bi predstavljale osnovu za njihovo ponašanje i suživot. Upravo zato, projekti kao što je „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini“ pružaju mogućnost mladim osobama željnim spoznaje pravih kulturnih vrijednosti uvid u stvarno stanje naših kulturnih institucija, nosioca kulturnih sadržaja. Kada se stvari dublje analiziraju zaključujemo sa kojim problemima se institucije kulture svakodnevno susreću. Nedostatak novca je kod većine institucija koje smo u toku sesija posjetili je bio, kako smo i očekivali, glavni kamen spoticanja. Upravo finansijska sredstva koče te iste institucije da zaposle dovoljan broj educiranog stručnog kadra te da proizvedu veći broj kulturno-kreativnog sadržaja koji bi se bazirao na raznovrsnosti ponude. No, kako kažu predstavnici tih istih institucija, nema se vremena za kukanje.

Prostora za napredak uvijek ima, ali ono što ih motiviše za daljnji rad jeste zainteresiranost mladih za kulturni sadržaj. Ono što je bio jedan od glavnih zaključaka, između ostalog, jeste nedostatak kulturnih sadržaja u manjim općinama naše države. Kulturni sadržaji su svedeni na minimum i entuzijastičnost pojedinaca.

Djeca moraju putovati da bi pogledali predstavu, posjetili muzej, kino ili da bi učestvovali u kreiranju kulturno-kreativnog sadržaja. Samim time gubi se motivacija i volja omladine za aktivnu učešće u istinskim kulturnim vrijednostima. Činjenica je da mjesta za napredak ima, no da bismo došli do krajnjeg cilja moramo svi raditi kao zajednica i djelovati kao tim. Mladim ljudima željnim napretka se treba pružiti prilika da i onu pokušaju unaprijediti kulturni sadržaj. Kultura je zadatak svakog pojedinca i manjine, a mladi su svjesni potreba današnjeg društva i okruženja u kojima dominiraju društvene mreže. Stoga su oni ključ i pokretač dugoročnog razvoja i opstanka kulture. Da bi kulturne institucije i ostali nosioci kulturno-umjetničkog sadržaja mogli ispuniti svoju zadaću, a korisnici kulturnih dobara (proizvoda) svoje potrebe, nužno je uspostaviti ili održavati komunikacijski kanal između institucija i okruženja, a to nije moguće kvalitetno ostvariti bez primjene marketinga – ili organizacije rada po marketinškim principima. Marketing je dugo bio isključen iz kulturne sfere budući da je isključivo dovođen u vezu s profitom i trgovinom. Međutim, ono što smo naučili prilikom slušanja izlagača jeste da na marketing ne treba gledati kao na trošak, nego kao na dugoročno ulaganje čiji se plodovi rada naknadno ubiru. Ono što posebno moram pohvaliti, a odlikuje ovaj projekat, jesu predavači koji su bili odlični. Organizatori su odabrali sjajne govornike od kojih smo mogli mnogo toga da naučimo, ali i dobijemo pristup informacijama iz prve ruke koje tražeći po internetu ne bismo pronašli.

Program je bio prilagođen stjecanju znanja iz različitih aspekata od sociologije i poimanja kulture u današnjem društvu, statističkih podataka o zainteresiranosti stanovništva za kulturna dešavanja do ekonomije i načina poboljšanja rada kulturnih institucija. Ovaj događaj je sjajna prilika za mlade da se umreže i ostvare korisne kontakte sa osobama sličnih mišljenja. Upravo sjajna atmosfera i energija koja je vladala među učesnicima projekta dokazuje da postoji svijetla budućnost za našu državu. Za kraj mogu reći da je ovaj projekat utjecao na mene kao osobu, jer mi je s jedne strane omogućio da posjetim određene dijelove Bosne i Hercegovine koji su mi dosad bili nepoznati, donio mi je nove poglede na kulturu i svijet oko nas, ali i ono najvažnije – nova poznanstva i prijateljstva s dragim ljudima. Stoga se nadam da ovo nije kraj, već početak jedne lijepe priče, koja će dobiti svoj nastavak.

Kada dolazite iz zemlje kakva je Bosna i Hercegovina, od samih početaka obrazovanja nailazite na pojmove kao što su „višekulturalnost“ i „međukulturalnost“, a kada, uz to, dolazite iz grada koji je, sa punim pravom, prozvan za „Muzej pod otvorenim nebom“ – Stoca, ove riječi postaju dio vašeg rječnika od najranijih dana. Na samom početku ovog eseja, bilo je bitno spomenuti ove pojmove, budući da su oni činili i samu okosnicu Projekta na kojem sam imala priliku da učestvujem i sa zadovoljstvom mogu reći da je ovaj projekat bio odličan poduhvat meni da upravo njime zaokružim posljednju godinu svog diplomskog studija.

Putujući kroz različite gradove naše zemlje, zajedno smo imali priliku da se upoznamo sa njenim brojnim bogatstvima te da na licu mjesta učimo o onome o čemu često slušamo na televiziji. Bilo je zadovoljstvo spoznavati nova bogatstva kojih često nismo ni svjesni, budući da smo zaokupljeni nekim drugim stvarima. Ovaj projekat pomogao mi je da shvatim upravo to – da je naša zemlja puna spomenika kulture i baštine, ali za mene je najbitnije bilo vidjeti i spoznati kako mali gradovi imaju spomenike različitih kultura i tradicija, ali je upravo to ono što im daje ljepotu i ono je što povezuje njihove stanovnike te ih uči bitnu lekciju – kultura je tu da bude u formi spajanja i povezivanja, da nas uči međusobnom razumijevanju i da nas potiče da gradimo mostove saradnje koji će budućim generacijama služiti kao primjer da je dijalog moguć, samo se trebamo odlučiti na njega.

Pišući ovaj esej, došla sam na ideju da povežem Stolac sa samom idejom projekta, što zaista nije bilo teško, budući da Stolac obiluje kulturnim spomenicima iz različitih perioda, a poseban pečat mu pripada iz razloga što je privilegovan time da mu pripadaju spomenici kultura različitih naroda koji su živjeli na njegovom prostoru.

Kada se popnemo na Stari grad, koji u ovom gradu svjedoči o postojanju Ilira na njegovom prostoru, na našem horizontu pojavi se neizmjereno bogatstvo različitosti kultura, običaja i tradicija. Ono što nam prvo zapadne u vidokrug jeste stara pravoslavna crkva, u čijoj se blizini nalazi katolička crkva, do koje je

Careva džamija. Ovakav spoj je zaista teško pronaći u bilo kojem drugom, ovako malenom gradu.

Godinama unazad, nismo razumjeli da je ovo naše glavno bogatstvo, pa nam je ovo predstavljalo svojevrsni kamen spoticanja, zahvaljujući različitim političkim previranjima, međutim, mladi ljudi su odlučni u tome da ovakve različitosti usmjere u pravcu međureligijskog razumijevanja i saradnje. Dalje, vidimo stare mlinice, koje su u posljednjih nekoliko godina restaurirane, a koje pričaju priču o starim zanatima i o životu kakav je na prostoru Stoca življen prije nekoliko stotina godina, a na obalama rijeke Bregave, nalazi se i Begovina, koja je odmor u ljetnim mjesecima.

Međutim, ono po čemu je Stolac široko poznat jeste nekropola stećaka – Radimlja, u kojoj se nalazi veliki broj ovih spomenika iz dalekih vremena, a tu su i brojni mostovi, za koje se vezuju različite legende. Stolac je poznat kao grad bogate historije i različitosti kultura naroda, ali ipak, prepreku njegovom razvoju godinama čine različita politička previranja i zavrzlake, koja ne dozvoljavaju afirmaciju i pravilno funkcionisanje i iskorištavanje ovih bogatstava koja Stolac posjeduje. Međutim, ono po čemu se Hercegovci poznati jeste inat pa se s toga i građani Stoca već godinama udružuju u različitim akcijama koje Stolac čine poznatijim.

Sudjelovanje na projektu Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini, pomogao mi je da i sama postanem svjesna posebnosti svoga grada, ali i posebnosti i autentičnosti drugih gradova te sam sigurna da su moje kolegice i kolege, baš kao i ja sama, sada motivisane da zajedno doprinosimo razvoju različitih potencijala u našoj zemlji te da na taj način širimo dobar glas o bogatstvu koje nas okružuje te da ne dozvolimo da nas različitosti razdvajaju, nego da shvatimo da je suština upravo suprotno – naše različitosti su naše najveće bogatstvo i trebale bi služiti kao krasna spona našeg zajedničkog djelovanja.

Razumijevanje nije norma. Razumijevanje ne predstavlja prirodno zadano stanje. Do njega se dolazi radom. Saradnja nije događaj. Saradnja se ne dešava u samo jednom trenutku. Ona je konstanta koja traje. Upravo zbog toga, postizanje razumijevanja i saradnje među ljudima je dug i mukotrpan proces koji iziskuje mnogo motivacije i spremnosti na rad. Taj proces zahtijeva mnogo učenja, slušanja i poštivanja sagovornika, istraživanja i razbijanja predrasuda. Zato se mnogi i ne odlučuju da započnu taj proces. Zato mnogi svjesno odabiru da budu neuki. I zato treba cijeniti svaki projekat koji radi na tome da se ovi ciljevi postignu među mladim ljudima u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina je zemlja prepuna razlika. Nije jedina takva zemlja na svijetu, ali je jedina u kojoj razlike ne udaljavaju ljude, nego ih zbližavaju. Bez obzira kako zovete topli crni napitak koji se spravlja od prženih izmljevenih sjemenki sa stabljike biljke iz roda *coffea*, bez problema ćete sjesti sa komšijama i ispiti ga. Bez obzira da li ćevape pravili pojedinačno ili u po četiri skupa, jeli sa mokrom ili suhom pecivom i bez obzira da li to pecivo zvali somun, lepina ili pitica, rado ćete ih pojesti. I naravno, bez obzira kakvu muziku slušali, kada u društvu započne stih „Što se nižu moji dani kao biseri...“, neće vam biti problem da nastavite strofu. Kada bismo više pažnje posvećivali stvarima koje nas spajaju, umjesto što konstantno potenciramo nepremostive razlike između nas, vidjeli bismo da te razlike i nisu tako nepremostive. Vidjeli bismo da one ne moraju biti problem, nego put ka rješenju. Upravo kultura za koju smatramo da je različita za svaki od naroda koji živi u Bosni i Hercegovini je vezivni faktor bosanskohercegovačkog društva.

Projekat Međukulturnog razumijevanja i saradnje mladih u Bosni i Hercegovini trajao je tri i po mjeseca. Okupio je studente sa nekoliko univerziteta i iz svih krajeva Bosne i Hercegovine. Za razliku od drugih sličnih projekata, predavanja i učenje nisu bili striktno vezani samo za jedno mjesto ili samo jedno područje. U ta tri i po mjeseca, zahvaljujući projektu mnogi su prvi put vidjeli neke gradove. Obilasci Sarajeva, Tuzle, Tešnja, Banje Luke, Mostara i Trebinja bili su ključni za razumijevanje svega onoga o čemu se pričalo na predavanjima

u toku projekta. Te posjete su bile savršena prilika da se uporede različiti krajevi Bosne i Hercegovine, gradovi, mentaliteti, historije i načini života. Bez tih posjeta, znanje stečeno teorijskim putem bilo bi bezvrijedno.

Bosna i Hercegovina je zemlja sastavljena od stotina i hiljada mikrokosmosa. Zemlja u kojoj svi živimo u svojim svjetovima za koje mislimo da su jedinstveni i da ništa slično nema nigdje drugo. I obično, ako imamo sreće, živimo u tom ubjedenju sve dok ne dođe do susreta sa drugim gradovima i ljudima, a ukoliko nemamo sreće, sve do smrti budemo uvjereni da smo unikatni i potpuno različiti od drugih sa kojima djelimo zemlju, ali ne i kulturu. Tako sam i ja često, prolazeći tešanjskom čaršijom, bio ubijeden da niti jednom mjestu nije toliko stalo do nekog svojeg sugrađanina, kao što je danas stalo Tešnjacima i Tešanjcima do Muse Ćazima Ćatića, a onda sam vidio kako se Trebinje odnosi prema Jovanu Dučiću i kako se Tuzla ponosi svojim Ismetom Mujezinovićem. Iako sam mislio da je priča o Ferid-begu Azabagiću i Draginji Savić, tešanjskom paru koji je u vrijeme austrougarske vladavine zajednički skončao život ispijajući otrov zbog toga što je njihova ljubav nije bila moguća, specifična samo za „Romea i Juliju“ i Tešanj, saznao sam da se slična priča odigrala i u Banjoj Luci. Da nisam imao priliku posjetiti ova mjesta, vidjeti drugu stranu Bosne i Hercegovine koja mi ranije nije bila dostupna, vjerovatno bih i ja nastavio živjeti život u vlastitom mikrokosmosu. Bez razumijevanja i saradnje, nema napretka. Bez njih nije moguć rad na zajedničkom boljitku, na prosperitetnoj budućnosti, a da bi se uspjelo među mladima izgraditi povjerenje, razumijevanje i saradnja, neophodno je usmjeriti ih ka stvarima koje ih zbližavaju, koje su im zajedničke. Ukoliko je išta zajedničko svima nama u Bosni i Hercegovini, onda je to kultura. Ukoliko nas išta zbližava, onda je to umjetnost. Bez umjetnosti i kulture nema ni zbližavanja, ni upoznavanja drugih, ni slušanja tuđih stavova, ni razumijevanja, niti saradnje, a bez svega toga nema niti dijaloga, niti gradnje zajedničke budućnosti. Zato je neophodno shvatiti najbitniju stvar koju nam je ovaj projekat otkrio, a to je da upoznavanje naše zajedničke kulture i umjetnosti ne daje samo kratkoročne rezultate, nego da je to ulaganje u budućnost ove države na duže staze.

U Shakespeareovom „Mletačkom trgovcu“, dramu sa kraja 16. vijeka, Shylock, Jevrej iz Venecije, pita: „Zar Jevrej nema oči? Zar Jevrej nema ruke, organe, udove, čula, naklonosti, strasti? Zar se ne hrani istim jelima i ne ranjava ga isto oružje? Zar nije podložan istim bolestima, i zar ga ne iscjeljuju isti lijekovi?

Zar mu nije zimi hladno, a ljeti vrućina, kao i krišćaninu? Ako nas ubodete, zar ne krvarimo? Ako nas golicate, zar se ne smijemo? Ako nas otrujete, zar ne umiremo?“

Četiri stotine godine poslije ovog Shylockovog vapaja čovječanstvu u kojem traži da drugi shvate kako smo svi mi samo ljudi od krvi i mesa bez obzira na umjetne podjele koje nam se nameću, u Bosni i Hercegovini još uvijek postoje oni koji to odbijaju razumjeti. Još uvijek postoje segregirane škole, još uvijek postoje podijeljeni domovi zdravlja, kafići i gradovi. Još uvijek se ljudi dijele na grupe na osnovu karakteristika koje su dobili po rođenju umjesto da shvate da svi pripadamo jednoj istoj grupi; čovječanstvu.

Zato nam je danas više nego ikada potreban razgovor. Zato moramo učiti, slušati, razgovarati, da bismo shvatili da smo svi mi koji živimo u Bosni i Hercegovini pripadnici iste kulture i poklonici iste umjetnosti. Samo tako možemo postići da ime globalnog projekta „Dijalog za budućnost“ ne bude samo lijepa sintagma sa plakata, nego da zaista dijalog koji smo imali između učesnika projekta Međukulturnog razumijevanja i saradnje mladih dovede do nekih promjena u budućnost ma kako beznačajne, daleke i utopističke nam se one činile sada!

Tokom učešća u projektu „Dijalog za budućnost“ koji je trajao u ljetnom semestru 2019. godine u kome sam bio jedan od učesnika imali smo priliku na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu diskutovati, slušati predavanja i održati radionicu gdje je bilo više govora o finansijskom prilikama, potrebi promovisanja kulturno-umjetničkog sadržaja i marketinškim metodama promocije i posjetiti više gradova u Bosni i Hercegovini: Sarajevo, Tuzlu, Tešanj, Banja Luku, Mostar i Trebinje. U sklopu posjeta u ova mjesta naše zemlje obišli smo neke kulturne institucije, znamenitosti, građevine i ulazili u same objekte. Meni lično, a vjerujem i drugim kolegama učesnicima ovo je bilo jedinstveno iskustvo da vidimo kako funkcionišu institucije kulture i umjetnosti u Bosni i Hercegovini, koji se sve poslovi obavljaju, šta su zadaci svih uposlenika od direktora i kustosa, pa do tehničkog i pomoćnog osoblja. Uvidjeli smo sa kakvim se problemima ove institucije svakodnevno susreću, koliko je oblast kulture i umjetnosti ispolitizirana i kako se društveni problemi odražavaju na njihovo funkcionisanje i rad. Podsjetili smo se zašto su značajne i koliko institucije ove oblasti u Bosni i Hercegovini mogu biti jake i doprinijeti poboljšanju prilika u zemlji. Posjećivanje i praćenje kulturno-umjetničkog sadržaja korisno je za čovjeka i društvo, pojedinac se dodatno obrazuje i proširuje svoje vidike, a institucije kulture i umjetnosti uspješno posluju i iznova nude nešto novo. Osim institucija, gradovi Bosne i Hercegovine i prvenstveno njihova stara jezgra svjedoče o kulturno-historijskom i arhitektonskom bogatstvu zajednica koje vijekovima žive u Bosni, sudaru i spoju svjetskih kulturnih i duhovnih svjetova na ovom prostoru, njihovoj zaostavštini, ali i istinskoj prirodnoj ljepoti naše zemlje koja pripada nama. Samo putovanje u bosanske gradove, bez obzira koliko ono trajalo, karakteristična je atrakcija kroz koju imamo priliku se očarati u nsvakidašnje predjele ovog svijeta koji se nalaze u našoj zemlji. U februaru u Sarajevu smo imali priliku obići Despića kuću i Muzej Jevreja Bosne i Hercegovine. Oba muzeja ostavljaju neopisiv utisak i svakome ko bude dolazio u bosansku prijestolnicu savjetujem da obiđe jedan od gradskih muzeja koji svjedoče o višestoljetnom zajedničkom načinu života građana u ovom gradu i ostatku države koji je jedinstven za Europu.

Također, prošetali smo kroz stari grad, stajali na raskrsnici „Sarajevo meeting of cultures“ između ulica Sarači i Ferhadija u dijelu grada gdje lagano prestaje Bašćarsija, a počinje centar grada koji podsjeća na centralne jezgre mnogih europskih gradova. Stari grad i centar su svjedoci osmanskog i austro-ugarskog prisustva i naslijeđa u Bosni. Sve čini Sarajevo dostojno nadimaka „Europski Jerusalem“ i „Mali Jerusalem“, a pjesnici za Sarajevo kažu da je „najzapadnija tačka istoka i najistočnija tačka zapada“. Mnoge građevine su tokom agresije na Bosnu oštećene ili uništene. U Sarajevu gradsku Vijećnicu u ljeto 1992. godine su zapalili agresori, uništene su žičara, veliki broj zgrada i bob staza na Trebeviću. Mnogi objekti su ipak obnovljeni, mada u gradu su i dalje vidljivi ratni ožiljci i postoje razna obilježja iz protekle agresije. Sarajevo je uprkos svemu zadržalo svoj sjaj, duh, a civilizacijske vrijednosti nisu ugašene. Obilaskom Tuzle naredni dan smo posjetili Međunarodnu galeriju portreta i Narodno pozorište. U galeriji smo vidjeli djela tuzlanskog slikara Ismeta Mujezinovića i drugih bosanskih i svjetskih umjetnika. Uz vodiča smo imali priliku saznati nešto više o motivu najistaknutijih djela u galeriji i uvidjeti kako galerija posluje, koliko je posjećena, grupe koja najviše posjećuju galeriju i sl. U Narodnom pozorištu u Tuzli obišli smo prostorije pozorišta i saznati koliko osoba je potrebno da bi se uspješno izvodile predstave. Uvidjeli smo značaj pozorišta za zajednicu i cilj predstava da se kroz glumu podiže svijest o nekom problemu koji postoji u zajednici. Isti dan smo otputovali u Tešanj, grad u kome sam proveo dobar dio svog života i za koji me vežu lijepe uspomene. U Tešnju učesnici su posjetili Opću biblioteku, jednu od eminentnijih u Bosni, mezar pjesnika Muse Ćazima Ćatića, prošetali starom čaršijom i popeli se na Tešanjsku gradinu koja spada u najveće u Bosni. Penjanjem na Gradinu se pružaju nezaboravni pogledi, a na Gradini se nalazi jedni od depandansa Muzeja Tešanj u Dizdarevoj i Kapetanovoj kuli. U njima su postavljeni artefakti i eksponati koji svjedoče o prošlim vremenima, historiji srednjovjekovne Bosanske kraljevine i periodu pod osmanskim, austrijsko-ugarskom i jugoslovenskom upravom. Jedan od značajnijih stalnih eksponata u Dizdarevoj kuli je zastava iz Mohačke bitke iz 1526. godine za koju se tvrdi je nošena od samog Sultana Sulejmana. Sa samog vrha Gradine pruža se jedinstven pogled na grad, primjetni su vojni značaj Gradine i strateška pozicija koje su kroz historiju činile grad neosvojivim za neprijatelja.

Ne čudi činjenica da je Tešanj zadnji glavni grad srednjovjekovne bosanske države i jedan od zadnjih gradova koji je pao pod Osmanlije. Prilikom posjete Tešnju obavezan je obilazak Muzeja Eminagića-konak u kojem se može vidjeti kako su nekada živjele begovske porodice u Bosni, osjetiti bosansku tradiciju i vidjeti kako je izgledala narodna nošnja. Tešanj važi za jedan od privredno najrazvijenijih gradova u Bosni i Hercegovini zbog čega investiranje u oblast kulture i umjetnosti ne izostaje, za razliku od nekih drugih mjesta u Bosni nažalost. Tešanj nije možda velik kao neki drugi bosanski gradovi, ali su kulturno-historijsko blago koje ova čaršija posjeduje i ekonomska snaga izdvojila čaršiju za jednu od nezaobilaznih u obilasku Bosne i Hercegovine i čaršiju koja dokazuje da na ovim prostorima nije sve tako sivo. Kako u prošlosti, Tešanj je i danas sačuvao moć i značaj za Bosnu.

U mjesecu martu smo otputovali u Banju Luku i posjetili Muzej savremene umjetnosti bh. eniteta RS, tvrđavu Kastel i obnovljenu džamiju Ferhadiju, a imali smo priliku i prošetati kroz centar grada. Banja Luka je zasigurno jedan od najljepših gradova na Balkanu, ali je i grad sa burnom prošlošću koji je pretrpio zemljotres, razaranje i etničko čišćenje. Prepoznatljiva po Vrbasu, ćevapima i povoljnom geografskom položaju Banja Luka ima svašta ponuditi svojim posjetiocima, a mene su najviše su me dojmili Kastel i obnovljena džamija Ferhadija. Kastel na ušću rijeke Crkvene u Vrbas poznat je kao turističko mjesto i lokacija na kojoj se održavaju jedni od najboljih muzičkih festivala u regiji. Ferhadija, jedna od najstarijih džamija u Bosni i Hercegovini, uništena 1993. od agresora nakon 414 godina postojanja, svjedok je prošlosti ovog grada i poražavajuće podsjeća kako ljudski faktor može biti razorniji od prirodnog. Sredinom aprila otputovali smo u Hercegovinu, gdje smo obišli dva najveća hercegovačka grada, Mostar i Trebinje. Za mene Hercegovina predstavlja neku posebnu ljepotu, smiraj i inspiraciju koju dobijem svakim odlaskom na jug. Drumska i željeznička ruta od Sarajeva do Mostara postala je izuzetna turistička atrakcija zbog veličanstvenih predjela koji se pružaju, vidnim i osjetnim prelazom iz kontinentalnog dijela zemlje u topli krški mediteranski. Dolaskom u Mostar nezaobilazno je šetanje starim gradom, iako ostatak grada nije manje lijep ili atraktivan i također je obavezna posjeta Starome mostu. Stari most koji datira iz osmanskog perioda je značajna kulturno-historijska znamenitost i možda najpoznatija građevina u Bosni i Europi.

Izgrađen je 1566. godine, razoren od tzv. HVO-a tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu od 1992. do 1995. godine, a ponovo obnovljen 2004. godine.

Najpoznatiji je simbol Mostara i Hercegovine, a zajedno je jedan od mnogih objekata u Bosni koji su uvršteni u Svjetsku kulturnu baštinu UNESCO-a. Tokom posjete Mostaru obišli smo i Hrvatsko narodno kazalište, gdje smo se, kao i u Tuzli, mogli bolje upoznati sa samim radom pozorišta. Isti dan smo produžili za Trebinje gdje smo prošetali kroz stari grad i posjetili Muzej Hercegovine koji je veoma sadržajan, a za mene muzej koji bih ponovo obišao. Postavka i sadržaj muzeja može vas učiniti dosta suosjećajnim i povezanim za područje Hercegovine. Put do Trebinja je iskustvo za sebe koje se pamti zadugo i koje se nekako opet želi iskusiti. Sam ambijent, klima i miris Trebinja i Hercegovine natjerat će vas da zažalite kada budete morali ići sa tih mjesta. Trebinje mi se također dopalo zbog lokalnog osjećaja pripadnosti Hercegovini i jednom lijepom području naše zemlje, više nego jednom od bosanskih entiteta.

U zaključku mogu reći da ovakav projekat, predavanja i diskusije smatram izuzetno korisnim i osjećam se zadovoljno što sam imao priliku učestvovati. Kultura i umjetnost nisu tek neke marginalne stvari ili pojave, već nešto potrebno svakome pojedincu i društvu zarad boljeg razumijevanja i saradnje. Bavljenjem ovim aktivnostima je višestruko korisno zajednicu, prilika da se od toga živi i zarađuje, a promocijom kulture i umjetnosti sigurno otvaramo neka nova vrata. Poznanstva i putovanja su zaista nešto što svakoga ispunjava, naročito posjetom glavnih znamenitosti mjesta koja se posjećuju. Završetkom projekta stekao sam više razumijevanja za druge, ali naučio neke važne lekcije i potvrdio određena stanovišta. Dijalog smatram prijeko potrebnim za naše društvo koje je još okovano problemima i podjelama iz 90-ih godina prošlog vijeka, ali dijalog ne može započeti bez suočavanja sa prošlošću, priznavanja počinjenog i iskrenog izvinjenja ako mislimo našu zemlju Bosnu i Hercegovinu graditi na etičkim i građanskim principima.

Mostovi, nažalost, postaju dio klišeizirane priče o potrebi za suživotom. Klišeizirane, jer se na uspostavljanju suživota radi manje nego prije, a i kada se radi mostovi služe u samo funkciji jeftinih parola kojima se najlakše govori o višenacionalnoj Bosni i Hercegovini. Veliki Andrić često je baš mostove prožimao u svom stvaralačkom radu. Mostovi su za njega bili više od kreacije nekog neimara koji je mogao bez tehnologije osmisliti vrhunsko zdanje. Bili su mjesto prijelaza s jedne na drugu stranu, ali i mjesto susreta. Na Drini, Žepi ili bilo kojoj drugoj rijeci. Dijalog traži susret, a kultura može biti jedan od mostova gdje ćemo se susresti.

Umjetnost kao rezultat čovjekove potrebe da izrazi stanje duha, najdublje emocije ili, jednostavno, progovori, u svojoj srži i ne bi trebala imati drugu svrhu osim da spaja. Čovjeka i prirodu, čovjeka i drugog čovjeka, čovjeka i ljude. Zahvaljujući umjetnosti možemo progovoriti dovoljno glasno da naš glas izazove divljenje, zgražanje, ali i služi kao opomena. Kulturne institucije su u tom smislu čuvari svih vrijednosti koje proizlaze iz umjetnosti. U Bosni i Hercegovini one danas vode svoju primarnu borbu, a to je opstati. Nažalost, u takvim uvjetima postaje nam i razumljivo da u njima nedostaje projekata koji bi kulturni sadržaj približili mladim ljudima, a još je manje projekata koji bi radili na međukulturalnom zblizavanju mladih ljudi.

Bogat kulturni potencijal Bosne i Hercegovine kao da 24 godine nakon rata čeka da bude primijećen i prepoznat od nas samih koji ovu zemlju doživljavamo kao svoju. Polazeći od područja umjetnosti koje mi je najbliže - u svijetu književnosti posljednjih godina fantastične priče na tragu srednjovjekovnih legendi uživaju visoku popularnost kod čitateljske publike. Nažalost, čini se da čitateljska publika konzumira isključivo zapadnu fantastiku, a ona naša ostaje na razini „bakinih priča“. Slavenska mitologija sadrži jedinstvene modele likova koji u korelaciji s usmenom predajom oslikavaju čovjekovu potrebu za kreiranjem vlastitih istina kako bi sebi objasnio ono neobjašnjivo. A da bismo doživjeli i ambijent takvih priča dovoljno se popeti na jednu od tvrđava, u Tešnju, Jajcu, Travniku...

Dovoljno je posjetiti i jedan od brojnih muzeja u našoj zemlji i uploviti u vremeplov nakon kojeg ćemo se, sigurno, vratiti bogatiji za jedno iskustvo. Koliko često poželimo napraviti bijeg od stvarnosti kako bi na trenutak vlastite misli usmjerili na neku drugu životnu situaciju ispričanu možda baš na kazališnim daskama? Naši muzeji, kazališta, knjižnice i druge kulturne institucije čekaju na to, samo nedostaje dovoljno osobnog angažmana kako bi dopustili kulturi da bude vodeća u izgradnji našeg odnosa prema društvu i svih vrijednosti koje društvo oko nas njeguje.

Tu se vraćamo na most koji spaja. Kultura je dio identiteta i kao takva ulazi u nacionalne okvire, ali ne radi izgradnje zidova prema drugim kulturama, nego radi uspostavljanja mostova koji će biti počeci u stvaranju dijaloga. A mladi ljudi su oni koji mogu i imaju dužnost stvarati dijalog. Različite sredine iz kojih dolazimo, različita mjesta studiranja i različita iskustva na polju kulture, odličan su preduvjet za produktivnu razmjenu ideja koje mogu dovesti do poboljšanja pozicije umjetnosti u društvu u kojem živimo.

Mnoge lokacije kao što su Tešanj, Trebinje ili Tuzla možda bi u budućnosti i bile neke od naših slučajnih odredišta, ali ih vjerojatno ne bismo posjetili s namjerom da upoznamo bogat književni fond Opće biblioteke u Tešnju ili pogledamo postavku Međunarodne galerije portreta u Tuzli. Sudjelujući u projektu „Dijalog za budućnost - Međukulturna saradnja i razumijevanje mladih u BiH“ već na početku uočili smo da, iako dolazimo iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine, kultura uživa jednako nezavidan položaj i da je to jedan od glavnih motiva zbog kojeg smo odlučili biti dio ovog projekta. Također, složili smo se i da kultura mora biti dio naše životne svakodnevnice, jer nas kao takva obogaćuje, čini tolerantnijima i stvara bolju klimu za zajedničko djelovanje u budućnosti. Naši zajednički posjeti u okviru Projekta, zajedničke fotografije i odluka da ćemo posjetiti i gradove iz kojih dolaze naše kolege, a nisu se našli na listi odredišta kroz Projekat, dovoljan su pokazatelj da umjetnost ipak ostvaruje svoju svrhu, a to je uspostaviti most koji ne moramo odmah prijeći, ali se možemo, za početak, susresti na njemu.

Potrebno je ustanoviti različite načine bogatstva. Ono manje bitno i zapravo manje vrijedno je materijalno bogatstvo. To bogatstvo pruža uglavnom momentalnu sreću, zadovoljstvo. No, kada je riječ o dugoročnom, vrijednom, skoro neprocjenjivom bogatstvu, tada je riječ o bogatstvu duše, uma. To se stiče kroz upoznavanje svoje okoline, kulture, umjetnosti kako lokalne tako i nacionalne, pa i svjetske. Također, potrebno je naglasiti kako poznavanje i razumijevanje kulture i umjetnosti, učenje o oboma, ne ograničava se isključivo na okolinu u kojoj živimo. Da bismo bili što bogatiji u tom smislu, tu nam pomaže upoznavanje drugih kultura, spoznavanje različitih vrsta umjetnosti i poštivanje istih. Historijski gledano, od iznimne važnosti je da se kultura i umjetnost razvijaju i poštivaju. Očuvanje kulture i umjetnosti zapravo predstavlja očuvanje civilizacije i sprečavanje nastanka "mračnog doba". Ono što je već spomenuto, je poznavanje i drugih kulture i poštivanje različitih vrsta umjetnosti. Mladi, kako u BiH, tako i šire, će mnogo lakše sarađivati ukoliko prihvate druge kulture, prošire svoje znanje, upoznaju druge kulture, druge ljude.

Posjeta Tešnju, Tuzli, Banja Luci, Mostaru i Trebinju, u sklopu projekta „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u BiH“ (Dijalog za budućnost) omogućili su nam da upoznamo i saznamo ono što do sada možda nismo. Posjetili smo znamenitosti navedenih gradova, ono što ih ističe i razlikuje od drugih. Međutim, upravo to razlikovanje je ono što je zajedničko kako spomenutim, tako i mnogim drugim gradovima. Činjenica da posebno svaki grad ima da ponudi što ostali vjerovatno ne, znači da ih sve treba na isti način cijeniti i poštivati. Kroz historiju smo također vidjeli i mnoge užasavajuće situacije i prizore, koji bilježe mnoge žrtve i jako puno štete, uglavnom kulturnih obilježja. Baš zbog toga, edukacija na području kulture i umjetnosti je potrebna, jer ukoliko poznajemo druge oko sebe, druge kulture, lakše ćemo se poštivati i sarađivati, napredovati.

Bosna i Hercegovina ima mnogo toga za ponuditi, otkrivenog i možda još neotkrivenog. Stvoreno je veliko kulturno naslijeđe, kroz mnoga razaranja očuvano dovoljno da se spozna šta je i kroz šta je prošlo.

Kulturni spomenici, razne znamenitosti su tu kao podsjetnik na stara, prošla vremena, ali i kao podsjetnik na to da materijalno ne nadmašuje duševno, empirijsko. Kamen može biti uništen, džamija može biti srušena, ali priče o njima će ostati i prenositi se sljedećim, slobodno govoreći, pametnijim generacijama. Generacijama koje kroz edukaciju i iskustvo stečeno upoznavanjem kulture, umjetnosti, drugih ljudi i običaja, nastoji sačuvati ono što nas čini onim što jesmo, dokaz našeg postojanja i podsjetnik na burnu prošlost. Međutim, ta prošlost nije ono što treba da bude u fokusu. Fokus naših promišljanja, novih saznanja, stvaranja historije, treba zapravo biti budućnost. Izgradnja budućnosti se treba zasnivati na poznavanju prošlosti, poštivanju onog što je preostalo i ne dopuštati da padne u zaborav. Ipak, jedna od najvažnijih karakteristika (civilizovanog) društva zapravo su kultura i umjetnost.

Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih, jer je ipak budućnost na mladima, trebaju dobiti dosta više pažnje nego je imaju. Kroz ovaj projekat, razgovarali smo o mnogim dosadašnjim i mogućim budućim načinima upoznavanja mladih (i „starih“) sa raznim kulturnim dešavanjima, te mnogim događajima posvećenih aktuelnim umjetnostima, ali i tradicionalnim. Bitno je napomenuti da poznavanje prošlosti, historije ne treba da bude glavni faktor kada je riječ o budućoj saradnji, nego lekcija za sve koji imaju želju da napreduju, izgrade sebe i stvore bolju okolinu. Postoji izraz na engleskom jeziku, nepoznatog izvora, koji kaže da je „Earth without ART just ‘EH’“. Iako možda zvuči komično, može nam zapravo mnogo toga reći o važnosti umjetnosti, ali naravno i kulture, jer ukoliko ostanemo bez toga, teško da ćemo postići nešto na duže staze i imati vrijednost koja se pamti stoljećima.

Prvenstveno, kroz ovaj finalni rad želim posebno istaknuti koliko je projekat Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u BiH, ali i generalno projekat Dijalog za budućnost doprinijeo mom općem obrazovanju, kulturi. Neopisivo mnogo je doprinijelo povećanju znanja jednih o drugima, razmjeni iskustava, izgradnji pomirenja i razumijevanja, te povećanju doprinosa općeg upoznavanja i povezivanja mladih iz različitih etničkih grupa i sredina u BiH. Ne smijemo naslijeđe dijeliti ni po etničkom ni po nacionalnom principu . Ovaj projekat je odličan podsjetnik na to i pomak prema povezivanju kulturnih i umjetničkih praksi, sa učenjem i razmjenom znanja.

Ideja projekta jeste predstavljanje važnosti kulture i umjetnosti u životu svakog čovjeka, što je veoma potrebno u današnjem društvu, jer umjetnost trpi u zadnjoj deceniji degradaciju i stagnaciju. Jaz između ciljeva i ljudskih potreba te, s druge strane, društvene prakse prepoznatljiv je naročito u kulturi. Posljedica rata, siromaštvo velikog dijela građana, ekonomskim i kulturnim zaostajanjem, dodatno otežava kulturni kontekst. Pažnja je usmjerena, prije svega, prema političkoj i ekonomskoj krizi, dok je urušavanje kulturnog sistema i njegovih vrijednosti zanemareno.

Za budućnost kulture je važno postojanje kulturne infrastrukture krojene prema mjeri zajednica kojima one pripadaju. Osim toga, potrebno je uložiti u stvaranje novih oblika institucionalne kulture, za šta su potrebna i znanja koja se u maloj mjeri mogu dobiti kroz dostupne programe obrazovanja u kulturi u BiH. Pored potrebe za unapređenjem dosadašnjih, s vremenom se razvija potreba za realizacijom novih tipova kulturnog obrazovanja, posebno u odnosu na zahtjeve i tokove evropskog i svjetskog tržišta i novih odnosa u kulturi. Kultura je društveno naslijeđe svih nas, te je kao takvu trebamo njegovati i razvijati. To danas mnogi u našoj državi zaboravljaju, dovode je do tačke marginalizacije, ne samo sa aspekta javnog pogleda već i u okviru svakodnevnog života pojedinaca našeg društva. Obilazak institucija kulture i umjetnosti kroz ovaj projekat je omogućio mladima da kroz upoznavanje sa kulturnim institucijama razviju predodžbu o značaju umjetnosti ne samo za pojedince već za jedno društvo uopće.

U cjelini projekat Dijalog za budućnost za mene znači mnogo, jer zajednički identifikuje, promovise i provodi aktivnosti na izgradnji povjerenja i jačanja društvene kohezije, te zbog toga što ću kroz Međukulturalnu saradnju imati priliku predstaviti znamenitosti i obilježja moga grada.

Mladima se vrlo malo ukazuje na važnost očuvanja i razvoja kulture i umjetnosti, zbog čega je ovakav projekat bio itekako potreban, kako u pogledu razvoja svijesti mladih o kulturi i njihovim poticanjem za promociju kulturne raznolikosti u BiH, tako i u pogledu izgradnje suživota putem kulture i umjetnosti.

Svatko ima svoj najdraži grad na svijetu. I koliko god drugih gradova, vidjeli ili osjetili, uvijek ostaje taj jedan, u našem srcu, poseban. Tako i ja imam svoj poseban grad. Grad kojemu puno toga dugujem. Grad za koji sam pustila korijenje i kojemu se uvijek vraćam, bez obzira na sve. Taj mali grad nije smješten samo u mom srcu, nego i u srcu Bosne i Hercegovine. Kroz Vitez su mnogi prolazili na putu za neki veći grad, a malo tko je ostajao i upoznao Vitez. To mi je uvijek bilo tužno, jer Vitez ima toliko toga da ispriča. Svaki njegov dio protkan je dragocjenostima. Ljudi kažu da Vitez nema puno da ponudi, ali ako pitate mene, to „malo“ što ima toliko je vrijedno da se ni mnogi veći gradovi ne mogu stavljati u isti koš s Vitezom. Priča o kulturnom uzdizanju u tom gradu počela je još davno prije mene. Vjerujem da je ponekad moguće osjećati povezanost prema ljudima koje ne upoznamo osobno. Tako i ja osjećam povezanost sa svima onima koji su Vitezu dali i ostavili puno toga, prije nego što sam bila i rođena. Ljudi su skloni tome da biraju ono što im je blisko ili što vole. Tako i ja pri spomenu na Vitez, prvo biram poeziju. O tome koliko je volio Vitez, književnik Marko Martinović pokazao je i u pjesmi koju je za Vitez napisao. Stihove koji mi svaki put imaju posebnu zvučnost i značaj, odlučila sam i ovdje napisati – „ja imam nade, ja imam Dušu, misao imam za ovaj grad“,

I ja imam nade. Imam nade za Vitez, imam nade i za druge gradove ove države, i za cijelu Bosnu i Hercegovinu. I uvijek ću imati, dokle god je ljudi koji uporno pale svjetlo, i koji srčano grebu za sve ono što im je važno. A ono što je iznimno važno u razvoju jednog grada, ili u širem kontekstu; države, jeste, dakako, kultura. Potrebno je učiniti sve kako bi kultura zauzela posebno mjesto u našim životima, jer je ona najsajjniji odraz države. Prije 13 godina Vitez je učinio nešto veliko. Velike stvari i veliki ljudi u malom i borbenom Vitezu. Vitez je počeo stvarati kazališni grad. I kroz cijelu svoju dugu borbu to je i uspio. I ne samo da je postao kazališni grad, nego je napravio i veliku kazališnu obitelj. Sve je počelo od ideje koja je prerasla u stvarnost. Danas, nakon 13 godina, i ne tako lakog puta, Vitez se ima čime ponositi.

Gradsko kazalište mladih „Vitez“ nalazi se u centru grada i ponosno predstavlja kulturnu scenu. Mnogobrojne nagrade, osvojeni festivali, nagrađivani glumci i glumice, autorske predstave; samo su dio priče koju to kazalište priča. Počeci nisu uvijek lagani, a ni topli, kako oni ponekad kažu. Naime, dugo godina ovo kazalište nije imalo ni osnovne uvjete za rad, pa tako ni grijanje. Međutim, to ih nije sprječavalo da rade, i da usprkos svemu daju iznimne rezultate. Tek polagano uvjeti su se poboljšavali, ali još uvijek može bolje. I treba bolje!

Na projektu Međukulturalno razumijevanje i suradnja mladih u Bosni i Hercegovini još više sam shvatila koliko je kultura važna, ali i koliko su projekti poput ovoga važni. I koliko je važno da, upravo, bude bolje. Imamo toliko toga ponuditi kada je riječ o kulturi u Bosni i Hercegovini, toliko toga za ispričati, i toliko toga za biti ponosni. Vrijeme je da to i budemo, vrijeme je da kažemo i pokažemo svu posebnost protkanu kroz sve različitosti oko nas. Za mene je ovaj projekt prerastao u divno putovanje koje će mi dugo ostati u sjećanju. Sve vrijeme trajanja projekta učili smo vidjeti i doživjeti tamo, gdje prije nismo vidjeli i osjećali.

Sad i ja u džepovima nosim nove uspomene. A u srcu, pored Viteza mjesto su zauzeli još neki gradovi. Poneki već poznati, neki sasvim novi i neistraženi. Sarajevo uvijek priča posebnu priču. I u mom srcu se već odavno začahurio. Sarajevo dugo poznajem i mislim da me ništa ne može u njemu iznenaditi, ali svaki put kad dođem, svaki put se i ponovno zaljubim, u nešto novo.

Da, baš to umije Sarajevo. Prije ovog projekta nisam bila u Muzeju Jevreja. Muzej Jevreja je ostavio poseban dojam na mene i smatram da je vrijedan svačije pažnje.

Tešanj je osvjetljen grad s ljudima koji ga vole i zbog kojeg sam ga i ja, jednostavno zavoljela. Penjanjem na Tešanjsku tvrđavu uz prekrasan zalazak sunca, razmišljala sam o tome kako je moguće da na nekim mjestima vidimo toliku ljepotu i osjetimo istinski mir u srcu. Upravo taj mir osjetila sam u Tešnju. Tuzla je ponosna i divna. Baš kao i Narodno pozorište koje joj daje zadivljujuću ljepotu i njezinu veličinu još više uzdiže. Banja Luka, prelijepa Banja Luka. Nije se teško zaljubiti u Banju Luku kad ona toliko toga nudi. Mostar i mostovi. Vezani smo neraskidivim sponama. Potrebno je još toliko da to u svojim srcima osjetimo. Ja imam nade da hoćemo!

O Mostaru i kulturi u Mostaru bih mogla kazati puno. Za dvije godine, koliko živim u Mostaru, shvatila sam da u Mostaru ljudi posebnu pažnju posvećuju kulturi. To me navelo da ostanem u Mostaru nešto duže od planiranog. Uz to u Mostaru su otvorene različite opcije i za mlade. Za Hrvatsko narodno kazalište u Mostaru mogla bih reći da je drugi dom. Mala scena je doista mala, možda jedna od manjih koje sam vidjela, ali toliko velika za sve nas. Mostarski studenti i studentice su u mogućnosti preko vaučera besplatno gledati predstave. Uz to, mladi su u mogućnosti i raditi s profesionalnim glumcima i glumicama. Trebinje je ukralo sunce 260 dana u godini, baš kao da se nebo otvorilo nad tim gradom. Čak i kad kiša pada u tom gradu; sunce se smije.

Ovaj projekt me naveo da vjerujem još više, da u srcu osjetim još jače da ima nade. I da nam se sunce; ipak smije. Ovaj projekt me natjerao da još više volim Bosnu i Hercegovinu, ali ovoga puta malo glasnije. Naveo me da djelujem više, pričam i pokazujem. Voljela bih kad bi bilo još više ovakvih projekata. Voljela bih kad bismo još više cijenili ono što imamo i ponosili se time cijelim svojim bićem. Voljela bih kada bi i djeca u osnovnim i srednjim školama dobila priliku da se na ovakav način kulturno uzdižu i vide koliko toga naša država ima. I voljela bih, iz sveg srca bih voljela, kada bismo svi više cijenili i davali kulturi, baš kao što ona nama na različite načine neumorno daje i pokazuje da je, itekako, ima i da je dragocjena.

Mladi, doista, mogu puno. Osobito u trenucima kada se udruže i zajedničkim snagama pokušaju nešto učiniti, ili promijeniti. Koliko bismo tek svi zajedno; mogli.

Kako bi uopće ispričali nešto o kulturi, trebalo bi se prvobitno zapitati što zapravo kultura predstavlja za svakoga od nas, ne samo kao nosioca određenoga obilježja tradicije prenesene u nama, već kao pojedincima koji kroz vrijeme usavršavaju određenu ljudsku kreaciju utkanu u naše živote, nanošenu kroz pijesak vremena. Svako zrno obiluje posebnosti, poput ljudi, jer svatko od nas u suštini nosi i susreće oko sebe određeni dio kulture. To je ono što nas i čini ljudskim, kreativnost i mašta koji i jesu jedan od temelja kulture. Težnja za drugačijim, većim od nas samih. To smo upravo mogli vidjeti kroz trenutke, sjećanja prošlosti gdje čovjek i sam predstavlja umjetnost Boga, ali i pokušava dostignuti nebeske visine unatoč ograničenosti svojih sposobnosti i vještina.

Upravo takav čovjek čini svakoga od nas, znatiželjnog putnika kroz vrijeme, tražeći savršenu perfekciju kako bi drugima predočio misteriju i znanje koje ona krije iza sebe. Čak i u najkrvavijim razdobljima povijesti, koja je dio svih nas, kultura i umjetnost ostavljali su dašak nade i tračak svjetlosti u mračnom tunelu straha. Ovaj projekat na određeni način predstavlja ozbiljnu tematiku vrednovanja kulturnih i umjetničkih pomaka kroz određene faze napredovanja raznih oblika ljudskog kreativiteta. Ono što čini kreativitet tako posebnim jest publika koja ga upija, prenosi i dijeli sa drugima. To i predstavljaju mali ambasadori kulture ovoga projekta, dakle osobe koje su odlučile biti dio nove moderne i prepustiti se pravoj i slobodnoj prirodi koja ih okružuje.

Upravo to i stvara dodatnu vrijednost svih posjeta i sesija u prošlim mjesecima, znatiželja i misterija koje su privukle svakoga od nas prema kulturi i umjetnosti ove divne zemlje. Međutim, cijeli ovaj trud ne ostaje samo ovdje, već se širi mrežama svjetskog „inventara“, te iziskuje reakciju na globalnoj razini. „Svijet je lopta šarena“, glasi pjesma grupe Crvena Jabuka, koja savršeno opisuje želju za novim i inovativnijim, što i jeste jedan od ciljeva ovoga projekta. Pokazati različitost i sjediniti je u jedno, ostavljajući prostor svakom kreativitetu kako bi pronašao svoje određeno mjesto.

Poput atoma, svatko od sudionika, pronašao je određenu poruku i vezao se za određeni dio našeg malog putovanja kroz razne gradove u Bosni i Hercegovini. Iskustvo ljepote različitosti, te poveznica između ne samo umjetnosti, već umjetnika u njihovom „malom“ svijetu, ostavilo je veoma dubok trag unutar njihovih djela, poput onih Jovana Dučića u suncem okupanom Trebinju ili unutar Međunarodne galerije portreta u Tuzli, koja je čuvar kolekcija Ismeta Mujezinovića i zbirke Vladimira Pintarića. Svaki srcem obojani portret ili svaka dušom napisana zbirka, primjer su ljudskog potencijala koji se neprestano žrtvuje kako bi u svakodnevnicu ostavio tragove kojim bi pronašli mjesto kulture, ne samo unutar prostora na kojem živimo, već u samim nama. Važnost kulture i umjetnosti nisu samo kolekcije djela, već i ove riječi kojima iskazujemo svoj osvrt na aktivnosti projekta.

Možda su i najbitniji činilac i svrha svake posjete kulturnoumjetničkim mjestima kojima je ljudska kreativnost dala život. Ovako gledajući, svatko od nas je probudio umjetnika u sebi, poslušno se predavajući simfoniji umjetničkog stvaralaštva, pomno osluškujući svaku notu kako prati svoj put, poput nebeskih zvijezda kao koncerta na nebeskoj pozornici. Svaka rečenica napisana iznad, nastoji da oslika barem mali dio, svega onoga što sam nazvao ljudskim kreativnim naslijeđem. Uz to, svaka povezana riječ koja krotko pristaje uz drugu, konceptualizira vezu između mladih koji su sudionici ovoga projekta. Zajedništvo, kritički stavovi i ljudska dobrotu prevazišli su različitosti, te kroz kulturu i umjetnost stvorili identitete koji tek trebaju da isplivaju na površinu i pokažu svu moć kreacija i mašte, kakvu smo je kao djeca još zaboravili. I na kraju, citirajući jednog od velikana u stvaranju književnih djela, Ernesta Hemingwaya: „Izašli smo iz vremena u kojem su poslušnost, prihvatanje discipline, hrabrost i odlučnost bile najvažnije, u jedno teže vrijeme u kojem je čovjekova dužnost da razumije svoj svijet umjesto da se samo bori za njega.” Neka ovo bude jedna poruka svakome od nas, da pronađemo kreativitet u sebi i zapitamo se koliko smo spremni vratiti kulturi i umjetnosti onoliko koliko su nama ostavile. To je ljubav prema umjetnosti, na moj način, putnika u vremenu koji očito ne pripada novoj moderni, koji još živi u Parizu 20-ih.

Bosna i Hercegovina mala zemlja na Balkanu, u povijesti bješe poprište i čvor gdje se vežu različite religije, kulture i običaji. Tu se spajaju istok i zapad, sjever i jug. Mnogi su prošli tom malom balkanskom zemljom, orali su njome i kopali iz raznih interesa, ali svi su ostavili dio svoje kulture, te se tako oblikovala multikulturalnost, multireligioznost i multietničnost Bosne i Hercegovine kakvu povijest pamti.

Kada se vlast okrene ka populizmu, nacionalizmu i politici „Hljeba i igara“ onda kultura prestaje da kotira na visokom nivou, te se kultura segregira i izbacuje iz institucija, odnosno utjecaj kulture se dovodi na nivo nebitnoga, a to se desilo upravo u Bosni i Hercegovini nakon raspada Jugoslavije, gdje su se uspješno sva tri etnička tabora dobro koordinirala i od kulture napravili sjenu prošlosti. Ovakav postupak istiskivanja kulture iz institucija države omogućio je vladavinu istih ili sličnih na istim principima, a to je mržnja i strah od drugoga i drugačijega. Međutim, postavlja se pitanje zašto je kultura ta koja je prepreka u ostvarivanju političke moći koju posjeduje današnja vladajuća elita? Odgovor je jasan kultura spaja, kultura miri, kultura ruši predrasude i stereotipe, a to je pogubno za vladajuće politike, te je kulturi onemogućen institucionalni kapacitet za napredak i poboljšanje koje bi dovelo do međukulturalnog, međuetničkog i međureligijskog dijaloga i pomirenja u Bosni i Hercegovini koji bi bio historijski za napredak i razvoj Bosne i Hercegovine.

Odličan primjer moći kulture u segmentu pomirenja i kulture dijaloga jeste projekat „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u BiH“ koji vodi UN Dijalog za budućnost. Gdje su uz pomoć kulture spojeni mladi iz cijele Bosne i Hercegovine koji kroz međusoban dijalog i upoznavanje kulturnih institucija širom Bosne i Hercegovine ruše predrasude jedni o drugima, shvataju kulturu kao univerzalo dobro za sve ljude bez obzira na nacionalnu, etničku, religijsku ili rasnu pripadnost.

Ono što je u interesu svakog čovjeka jeste razumijevanje od drugog čovjeka, razumijevanje se ne može dogoditi bez dijaloga, a za dijalog su potrebne određene kulturne norme ponašanja, a te kulturne norme čovjek stiće

kroz porodicu, obrazovanje, druženje i korištenje kulture kao institucije. Za otpetljavanje ovog klupka treba krenuti pojedinac od sebe od svojih predrasuda i stereotipa, pa kulturom dijaloga rušiti predrasude i stereotipe o sebi. Mladi su uzeti u ovaj projekat kao osobe koje nisu uprljale ruke u historiji, nedužni su i nemaju primjese povijesnog žarenja i paljenja koje se dešavalo, ali imaju velike predrasude, ili je ovo predrasuda.

Samo dijalog može dovesti do zajedničkog konsenzusa da trenutno stanje u društvu i državi nije zbog etničkih razlika, nije zbog vjerske netrpeljivosti, nego zbog privida i prašine koja se baca u oči da se ne vidi stvarni interesi pojedinaca na vlasti. Međutim upravo ovakvi projekti dokazuju svu moć međukulturalnog razmijevanja, saradnje i uživanja u različitim kulturnim segmentima različitih etničkih i geografskih dijelova Bosne i Hercegovine koja je satkana od raznih bisera i ukrasa, koji ju boje u šareno, a šarenolikost kao metafora predstavlja različitost koja oplemenjuje.

Politički posmatrano svi procesi koji se vode, vode se mimo kulture, a kultura kao most, kao univerzalna se ne koristi i u nju se ne ulaže kako bi se društvo pokrenulo ka integraciji u napredna društva i kulture Evropske unije. Kapacitet koji posjeduju mladi i kultura je jači i od etničkih torova koji se koriste primitivnom kulturom, a osnovna misao im je „samo nek se ne puca“, ovakav stav govori o strahu u kojem ljudi žive i nezainteresovanosti za bilo kakav proces, jer se zadovoljavaju strahom u miru. Vidimo kako bez slobode nema umjetnosti, bez umjetnosti nema kulture, bez kulture nema života, nego ropstva, a ropstvo ne poznaje slobodu.

Za rješavanje najvećeg broja problema potrebna je dobra ekonomska politika, međutim ne smije se iz vida ispustiti kulturna politika i institucionaliziranje kulture kao najjačeg i najvećeg mosta za povezivanje koji bi pokrenuo dijalog koji bi otpočeo procese ponovnog, ekonomskog i administrativnog ustrojstva, koji su glavni problemi u razvijanju demokratije, ljudskih prava i sloboda. Kulturu trebamo posmatrati kao osnovni integrativni faktor u Bosni i Hercegovini, te kao takvog potrebno je ulagati u institucije kulture i ulagati u bogatstvo različitosti koje će nam u krajnjem slučaju donijeti integraciju u veliku porodicu različitosti, a to jeste Evropska unija.

U Bosni i Hercegovini već dugi niz godina suočavamo se sa činjenicom da se kultura nalazi na marginama društva. Takav inferiorni položaj kulture i umjetnosti rezultat je dejstva političkih lidera i kako komplikovanog političkog sistema tako i nepovoljne klime za ostvarivanje dijaloga među građanima Bosne i Hercegovine. Kroz projekat „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini“, bili smo u prilici obići značajne kulturne ustanove i objekte te upoznati ljude sa raznovrsnim kulturalnim identitetima, što ujedno predstavlja značajan korak u uspostavljanju dijaloga između kulturološki heterogenih skupina. Prilikom realizacije ovog projekta, veliki broj studenata koji dolaze iz različitih sredina odnosno mnogih bosanskohercegovačkih gradova, sudjelovao je u širenju pozitivne klime, ali i razmjeni različitih iskustava iz svojih lokalnih zajednica. Iznimno su bile zanimljive studijske posjete Sarajevu, Tuzli, Banjoj Luci i Mostaru kroz koje smo bili u mogućnosti saznati na koji način su promovisani kultura i umjetnost i da li se oni koriste kao sredstvo pomirenja i povezivanja ljudi.

Ono što je bilo pogotovo zanimljivo prilikom ostvarivanja ovog projekta jeste to da smo uvidjeli da iako se kultura ne nalazi u prvom planu u BiH, ona je još od davnina bila sredstvo uspostavljanja društvene kohezije. Tom prilikom značajno je spomenuti Despića kuću u Sarajevu u kojoj su se održavale prve pozorišne predstave u Sarajevu. Bili smo u prilici upoznati se sa historijskim, ali i trenutnim položajem Jevreja u Bosni i Hercegovini, te na taj način staviti fokus na manje religijske zajednice koje svojim prisustvom na ovim prostorima ostavljaju snažan kulturni utjecaj. U Muzeju Jevreja koji je smješten u najstarijoj sinagogi u BiH, bilo je riječi i o ulozi žene koja je pogotovo cijenjena u judaističkoj tradiciji, ali i o teškim trenucima kroz koje su prolazili Jevreji u BiH prilikom ratnih dejstava. Jedan od pozitivnih primjera jeste grad Tešanj koji svakom svojom ulicom odiše kulturom i tradicijom BiH. Upravo je ovaj grad primjer posvećenosti lokalnih zajednica promociji ne samo svog grada nego Bosne i Hercegovine u cjelini.

U Tuzli smo prisustvovali posjetama Narodnom pozorištu i Međunarodnom ateljeu Ismet Mujezinović. Doista, Tuzla je jedan od rijetkih gradova u BiH koji odiše potpuno drugačijom klimom, klimom koja je otvorena za uspostavljanje dijaloga i kreiranje pozitivnije slike Bosne i Hercegovine. Kroz mnoge primjere smo mogli razumjeti da je upravo kultura taj most koje bosanskohercegovačko društvo treba izgraditi i osnažiti u uspostavi saradnje među kulturama. O značaju umjetnosti za društvo i pojedinca se ne govori mnogo, budući da su senzacionalistički naslovi uvijek fokusirani na negativna zbivanja u našoj državi. Samim tim bi se moglo zaključiti da je glavni propust vlasti u BiH nedovoljan fokus na umjetnost prilikom obrazovanja, počevši od primarnih obrazovnih institucija. Sposobnost analitičkog i kritičkog promišljanja upravo je uvjetovana umjetnošću.

U duboko podijeljenom društvu kakvo je naše, smatra se da nema mjesta za drugačije. Međutim, priča iz Banje Luke dokazala je suprotno. Džamija Ferhadija smještena u centru Banje Luke uvrštena je na listi spomenika svjetske baštine pri UNESCO-u. Muzej savremene umjetnosti također nam je dokazao da u BiH postoje kvalitetni i cijenjeni umjetnici čije izložbe ne krase samo domaće nego i svjetski priznate muzeje. Naravno, kvalitetna predavanja kojima smo prisustvovali su nam također ukazali na položaj i značaj kulture i umjetnosti, ali i mogućnosti koje se nalaze na raspolaganju pojedincu da učini nešto u tom smislu i kroz vlastite inicijative utječe na pozitivnu promjenu društva. Činjenica jeste da se o našim umjetnicima malo priča i da ne nude dovoljnu količinu senzacije za šire narodne mase. Ukoliko idalje akcenat bude na kulturološkim razlikama koje nas dijele, a ne na vjerskim i kulturološkim sličnostima koje nas krase, pa čak i u zemlji koju svi skupa dijelimo svaki dan, plašim se da će se o kulturi i umjetnosti u BiH pričati samo u prošlom vremenu.

Šta je zapravo kultura? Kultura je naučeni skup zajedničkih vrijednosti i stavova, uvjerenja i običaja i ponašanja koje jedno društvo razlikuje od drugog. Sve ono što se vidi (ponašanje, običaji, prije svega), samo je vrh ledenog brijega, a ispod su sve usvojene „stvari“ (način razmišljanja, uvjerenja, vrijednosti i sl.) koji utječu na ponašanje. Zato se kultura i predstavlja slikovito kao ledeni brijeg – najveći dio je nevidljiv, pa zašto bi nešto nevidljivo predstavljalo granicu između ljudi.

Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini mladima trebaju koristiti za samoizražavanje i kritički osvrt na društvo. Iako u našoj državi postoje tri nacije i tri vjere, a samim tim i ti tri kulture i tri tradicije razgovorom i uvidom u kulturu drugih vjera i nacija možemo ustvrditi da to i nije toliko različito.

Projektom dijalog za budućnost posjetili smo razne kulturno-historijske objekte u BiH te stekli nova iskustva i znanja koja do sada nismo znali. Kako mladi čine budućnost svake države, pa tako i naše netrpeljivosti i razlike u BiH treba ukloniti u početku i to dijalogom mladih koji će kasnije postati okosnica društva i prenositi svoja znanja i iskustva u svojoj zajednici. Sve veće fiktivne razlike se stvaraju samo u našim glavama kada nećemo ili ne želimo pružiti ruke jedni drugima kako bi te razlike u potpunosti izbrisali. Od džamije Ferhadije u Banjoj Luci preko jevrejskog muzeja u Sarajevu i Mostara do Trebinja svi uposlenici ovih velikih sakralnih objekata govore o miru, suživotu i pomirenju, ali problem je što ih malo ljudi sluša.

Sastankom na jednom mjestu i skupljanjem iskustava iz svih gradova mladi na ovom projektu dobili su jednu sveukupnu sliku i presjek stanja kulture i umjetnosti u BiH. Stvoren je jedna kritična masa koja može u Zenici da prenese stanje iz Trebinja ili u Bihać iz Mostara što je upravo jedini mogući izlaz iz začaranog tunela koji se zove BiH.

Svako pomirenje treba dvije ruke međutim na ovom projektu mi smo pružili 60 ruku, kako bi dobili jedan čvrsti temelj ka izgradnji naše domovine. Svima nam je poznato da se u BiH ljudi prije svega kvalifikuju po nacionalnosti i vjeri, ali u projektu dijalog za budućnost nije bitno koje ste vjere ili nacije bitno

je samo jedno, a to je da kroz dijalog i upoznavanje kulture cjelokupne BiH želite napredak na svakom polju.

Politika zadire u sve pore života, pa tako i umjetnosti i kulture, ali samo iz razloga što kultura i umjetnost nisu toliko jake da se odupru tom napadu. Upoznavanjem kulture drugih i drugačijih stvaraju se nova prijateljstva i veze koje će kasnije da pridonese razvoju kako kulture i umjetnosti tako i ekonomije. Umjetnost treba da kritikuje društvo i stoga ga čini boljim. Zajedničkom kritikom društva mladi mogu sebi napraviti bolju budućnost ne radeći ono što su naši stariji radili. Kako se uči od starijih šta treba raditi mi možemo naučiti i suprotno. Ispravljajući njihove greške učinit ćemo naše društvo boljim, perspektivnijim i ugodnijim za život. Mi možemo da se izborimo za bolju budućnost kako bi mladi poslije nas mogli uživati u plodovima našeg rada, a ne boriti se golu egzistenciju. Znamo da nijedno društvo nije savršeno, ali konstantnom kritikom i ispravljanjem onoga što nije dobro, laganim koracima možemo napredovati.

Cijeli svijet se zasniva na kulturi razmjene dobara kako bi opstali. „Kultura“ se ne koristi samo za potrošnju dobara, nego na opće procese koji proizvode takva dobra i daje im značenje, na socijalne odnose i postupak u kojima takvi objekti i procesi postaju ugrađeni. U maloj državi kakva je naša BiH samo razmjenom ideja, dobara, sredstava možemo da se odupremo većim silama koje će nas pregaziti ukoliko ostanemo sami. Kultura i umjetnost su većinom neprofitne djelatnosti, stoga trebamo ukloniti lične prohtjeve i razumjeti se tamo gdje smo svi isti.

Naše posjete počeli smo od glavnog grada - Sarajeva, gdje smo na samom početku uvidjeli svu multikulturalnost BiH u malom. U jednom mjestu susreću se zvono sa crkve i ezan sa džamije. U BiH zvono sa crkve nikada nije smetalo mujezinu i ezanu. Posjeta jevrejskoj zajednici nadopunila je naše znanje o multikulturalnosti. Sljedeća studijska posjeta dala nam je više saznanja o umjetnosti. Problemi umjetnosti su većinom finansije. Problem finansiranja umjetnosti proteže se kroz čitavu historiju. Svi umjetnici žele da budu samostalni i ne zavise od svog mecena i tu se stvara problem. Umjetnost treba da bude najveća kritika društva i da se mi mladi tako izražavamo. Problem finansiranja umjetnosti može da se riješi jedino institucionalno, ali postavlja se problem zapravo šta je to umjetnost. To pitanje se prožimalo kroz cijelu radionicu, međutim, tačan odgovor niko ne zna.

Kako se finansira tradicija, odnosno obilježja i kulturno naslijeđe za željom politike da se dokaže koja od tri nacije je duže na ovom prostoru ista ta sredstva se mogu pronaći i za ulaganje u sadašnjost kako bi mladi mogli ostaviti nešto budućim generacijama iza sebe. Ulaganje u kulturne spomenike nije problem i svi narodi trebaju da njeguju tradiciju, ali mi u Bosni i Hercegovini definitivno trebamo da se okrenemo više ka budućnosti, a uzimajući historiju/istoriju ili povijest samo kao učiteljicu.

U Bosni i Hercegovini je sve moguće, ali nećemo i ne želimo se odreći vjere u bolju budućnost i bolje sutra. Naši preci su radili šta su radili, to ostavljamo historiji, gdje i pripada. Radionicama poput ovih mi idemo ka zajedničkim ciljevima, prije svega ka stabilizaciji države međusobnim uvažavanjem i razumijevanjem, ekonomskom razvoju razmjenom ideja i boljem sutra za sve nas. Razmjenom ideja možemo samo napredovati, a nikako nas to neće vratiti unazad, stoga - međukulturalnim razumijevanjem ka boljem sutra na svim poljima!

Važnost ovog projekta se ogleda u činjenici koliko jedna zemlja u srcu Evrope ne uviđa važnost kulture kao kohezionog faktora društva. U postkonfliktnom društvu kakvo je bosanskohercegovačko, u javnom diskursu se nalazi bezbroj stvari koje pokušavaju naglasiti različitosti i nesklad između etničkih skupina. Kultura i umjetnost su od davnina predstavljale možda čak i jedino polje koje se izdiglo iznad sukoba i podjela.

Ideja projekta je bila sjedinjavanje različitih ljudi, različitih profila, interesa, različite narodnosti. Studenti iz čitave BiH su imali priliku otputovati na studijske posjete u Tuzlu, Banja Luku, Mostar i Tešanj. Svaki od ovih gradova je ponudio ono najbolje što ima iz domena kulture i umjetnosti. Sudar onog prošlog i modernog vremena smo mogli vidjeti na relaciji Banja Luka - Muzej suvremene umjetnosti i Tuzla koja je u momentu kada smo došli, u ateljeu Ismeta Mujezinovića držala izložbu slika i portreta Josipa Broza Tita. Tešanj je, s druge strane, unio dašak tradicije u naše studijske posjete. Musa Ćazim Ćatić, posjeta biblioteci odjeljenju fond Hamida Dizdara i posjeta tvrđavi otvorila je diskusiju o bosanskohercegovačkoj bogatoj povijesti.

Stanje bh. kulture smo najbolje mogli vidjeti u Narodnom pozorištu Tuzla. Dotrajao inventar, manjak uposlenika i mizerno mali novac koji se daje za financiranje projekata kulture u ovoj instituciji koja, uprkos svemu, osvaja značajne nagrade i priznanja kao i njihove kolege iz Sarajeva i Zenice, koje imaju nemjerljivo bolje uslove.

U razgovoru sa osobljem tuzlanskog pozorišta, došli smo do srži problema, a to je nemar vlasti za ovu instituciju, ali i generalno institucije kulture u Tuzli. Sa minimalno raspoloživih resursa, zaista je prava umjetnost održati sve na visokom nivou. Iako nadležna vlast snosi veliku odgovornost za ovakvo stanje, moram priznati da sam dio neodgovornosti našla u uposlenim u ovoj instituciji, koji ne pridaju veliku važnost promociji, osuvremenjavanju i prilagođavanju sadržaja svojoj publici. Biblioteke, muzeje i pozorišta koja smo imali priliku da vidimo u našim posjetama pokazali su nam jednu vrlo važnu stvar: naši problemi, okupacije i interesi su vrlo slični.

Galerija u Tuzli i galerija u Banjoj Luci su na sličan način prikazali ljudske probleme s kojim su se poistovjetili i studenti iz Sarajeva, Tuzle, Zenice, Banje Luke i Mostara. Razlike su nestale, na površinu su isplivali ljudski životi, događaji problemi koji se događaju svima bez obzira na to kako se neko zove. Umjetnik, bio on iz Banje Luke ili Sarajeva ili Mostara, svaki je stvarao djela koja su ujedinjavala, spajala i prikazivala ljude kao ljude, individue, a ne grupe omeđene granicama koje nemaju sličnosti jedna s drugom.

Sve u svemu, na kraju se iskristalisalo nekoliko stvari koje treba imati na umu: kultura je s razlogom na marginama bh. društva, zato što isključivo ona predstavlja kohezioni faktor u podijeljenom društvu. Kultura i umjetnost propadaju zbog nemara vlasti koje su zadužene za njihovo financiranje, ali i nestručnog uposlenog kadra unutar institucija.

Na koncu, veliki krivac smo i mi sami, jer potražnja kreira ponudu. Zašto je u nama toliko indiferentnosti i nezainteresiranosti prema umjetnosti koja, ne samo da ima svoju umjetničku vrijednost, nego nam može pomoći i u putu građenja pomirenja i razumijevanja među narodima BiH.

